جوولەکەکانی شاری سلێمانی

(لەسەرەتای دروستبوونی شارەکەوە
تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم)

لێکۆڵینەوەی: ڕێبوار حەمەتۆفیق

جوولەکەکانی شاری سلێمانی

(لەسەرەتای دروستبوونی شارەکەوە
تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم)

ناوی کتێب: جوولەکەکانی شاری سلێمانی
لێکۆڵینەوەی: ڕێبوار حەمەتۆفیق
دیزاین: یاسین حسێن
چاپخانە:
تیراژ: ٥٠٠
لە بەڕێوەبەرا یەتی گ شتی کتێبخا نە گ شتییەکان ژ مارەی (؟؟؟)ی ساڵی (٢٠١٥)ی پیێ دراوە.

ناوەرۆك

پێشەکی ٥

سەرەتایەکی مێژوویی ١١

بەشی یەکەم: ٢٣

ژمارەی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

بەشی دووەم: ٤٩

جوگرافیای نیشتەجێبوونی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

بەشی سێیەم: ٦٩

پێگەی فەرهەنگیی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

بەشی چوارەم: ١٩١

کارەکتەری جوولەکە لە بابەتەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییدا

بەشی پێنجەم: ٢١٩

دژایەتیی و پێکەوەیی کورد و جوولەکەکانی شاری سلێمانی

پاشکۆ ٢٥٥

پێشەکی:

هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتی لێکۆڵینەوەکە:

تا ئێستا، بە شێوەیەکی ورد و زانستییانە و بە زمانی کوردی، نووسینێکی تایبەت دەربارەی پێگە و بەشداری جوولەکەکانی شاری سلێمانی لە ژیان و کەلتووری کوردەواریدا لەبەردەستدا نییە و ئەوەی کە هەیە، بەشێوەیەکی گشتی بریتییە لە: تیشك خستنە سەر مێژووی گشتی جوولەکە لە کوردستاندا.

باسکردن لە پەیوەندی نێوان موسوڵمان و جوولەکەکانی کوردستان بەگشتیی و جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی بەتایبەتی، بەتایبەت لەلایەنی ڕامیاریی و ئایینییەوە، دوو بۆچوون و ئاراستەی باو هەن. یەکەمیان: بە پەیوەندییەکی زۆر باش و بێگرفت ناوی دەبەن (کە ئەمەیان زۆرترین قسە و نووسینی لەبارەوە هاتووە و پشتیوانی زۆرتری لە بۆچوونی دووەم لەسەرە.) و دووەمیشیان: بە پەیوەندییەکی خراپ و پڕ لە کێشە و ململانێ ناوی دەبەن (ئەمەیان کەمترین نووسینی لەبارەوە هاتووە.) ئەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەیەوێت کاری لەسەر بکات، پشتڕاستکردنەوە و گفتوگۆکردنە لەسەر هەر یەك لەم دوو بۆچوونە و خوێندنەوەیانە بەپێی بەشداریکردنی جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی لە ژیانی کەلتووریی کوردەوارییدا، لەم بارەیەوە، خوێندنەوەیەکی جیاوازتر لەم دوو خوێندنەوە باوە دەخاتە ڕوو و جوولەکەکان بەدیوێکی تردا دەخاتە ڕوو کە لەلایەنی ڕامیاریی و ئایینی ڕووت (مجرد) جیادەکاتەوە؟ چونکە لەکاتی

بەرکەوتنی کەلتووریی نێوان ئایینداranی دوو ئایینی جیاواز لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی شار و جوگرافیایەکی دیاریکراودا، کاروکاردانەوەکان ڕەهەندی تریان دەبێت.

سنووری (شوێن) لە لێکۆڵینەوەکەدا:

لێکۆڵینەوەکە، تەنها ناو مەڵبەندی شاری سلێمانی دەگرێتەوە و پەیوەندی بەو شار و شارۆچکە و ناوچانەوە نییە کە دەکەونە سنووری ئەم پارێزگایەوە، مەگەر لە چەند نموونە و باسێکدا نەبێت کە ناڕاستەوخۆ پێویست بووە ئاماژەیان بۆ بکرێت.

سنووری (کات) لە لێکۆڵینەوەکەدا:

سەردەم و کات لە لێکۆڵینەوەکەدا، لە دروستکردنی شاری سلێمانییەوە لە ساڵی ١٨٧٤ەوە دەست پێ دەکات تا سەرەتای پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو کە زۆرترین ژمارەی جوولەکەکان شارەکەیان بەجێ هێشتووە و ڕوویان لە (ئیسرائیل) کردووە.

ئامانجی لێکۆڵینەوەکە:

ئامانجی لێکۆڵینەوەکە بە پلەی یەکەم بۆ ئەوەیە کە ئەو ڕاستییە بسەلمێنێت کە جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی، لە سەردەمێکی مێژوویدا، بە شێکی گرنگی پێکهاتەی کەلتووریی کوردیان پێکهێناوە و بەشدارییەکی چالاك و داهێنەرانەیان لە بواری کەلتووریی و کەلەپووریدا کردووە. هەروەها ئەم بەرهەمە دەیەوێت ئەوە ڕوون بکاتەوە کە ئاشتەوایی نێوان جوولەکە و کوردانی دانیشتووی شاری سلێمانی بە تەنها لە ڕەهەندی ئایینی و ڕامیارییەوە وەرناگیرێت،

هەروەك چۆن دژا یەتیی لە نێوانی شیاندا تەنها بۆ ئەم دوو لایە نە ناگەڕێتەوە.

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە :

بەپێی سرو شتی لێکۆڵینەوە کە، کەڵك لە یەك ڕێ بازی لێکۆڵینەوە وەر نەگیراوە و هاو شانی ڕێ بازی مە ێژوویی (کرۆنۆ لۆژی)؟ کار بە ڕێبازی وەسفیی و شیکارییش کراوە؟ چونکە لێکۆڵینەوە کە لە چەند لایەنێکەوە تیشك دەخا تە سەر بە شداریی جوولە کەکانی شارەکە لە ژیانی کەلتووریی شارەکەدا.

گرفتەکانی بەردەم لێکۆڵینەوەکە :

لەلایەکەوە لێکۆڵەر وەك ئەوەی کە لە کۆمەڵگایەکی مو سوڵمان و لە پیشینەیەکی بارگاوی بە ئایینی ئیسلام پەروەردە بووە و کە سێکی مو سوڵمانە، تا ڕادە یەك لەبا سکردنی بابەتەکا ندا دوو چاری لایەنگرێتی بووەتەوە، لەلایەکی تریشەوە بەو پێیەی کە لێکۆڵەر خۆی خەڵکی شارەکەیە و تێ یدا گەورەبووە، کەم تا زۆر کەوتووە تە ژ ێر کاریگەری ئەو هە ستەی کە شارەکە بە شێوەیەکی جوان بخا تە ڕوو، بەڵام لە ئەنجا مدا و بەپێی پێداوی ستی جێ بەجێکردنی مەر جەکانی لێکۆڵینەوەی زانستی، زۆر بەی ئەم لا یەنگریی و هە ستانە خراونە تە لاوە و کاریگەرییان کەم بووەتەوە.

یەکێکی تر لە گرفتەکانی بەردەم لێکۆڵینەوە کە، بریتییە لە کەمی سەر چاوە لە سەر بابەتە کە، بەتای بەت سەر چاوەی مە یدانیی و ڕاستەوخۆ؟ چونکە دۆزینەوەی کە سێك کە خۆی جوولە کە بێت و لە ڕووداوەکا ندا ژیا بێت و کە سەکان بنا سێت لە ئێ ستادا لەبەردە ستدا

نی یه!؟ ئەگەر چی چەند هەوڵێکیش درا بۆ پەیوە ندیکردن بەو جوولەکانەی کە لە ئیسرائیل دەژین، بەڵام لەبەر چەند هۆکارێك کە لەدەرەوەی ویستی لێکۆڵەردابوون، هیچ ئەنجامێکیان نەبوو!؟ لەبەر ئەوەشی کە باسکردن لە جوولەکە زۆرتر وەك بابەتێکی ڕامیاریی و ئاییینی سەیر دەکرێت، زۆر بابەت و بەڵگەنامە هەیە کە بە ئاسانی دەست ناکەون و لێکۆڵەر ناتوانێت پێیان بگات.[1]

---

(١) بۆ نموونە ساڵی ٢٠٠٣ ڕۆژنامەی (نیویۆرك تایمز) ئەوەی خستە ڕوو کە باڵوێزی ئێراق لە واشنتۆن (سەمیر سومەیدەعی) داوای لەوەزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا کردووە ئەو ئەرشیفەیان بۆ بگەڕێنێتەوە کە پەیوەندی بە مێژوو و ناسنامەی ٢٥٠٠ ساڵەی جوولەکەوە هەیە لە ئێراقدا و بریتییە لە کۆمەڵێك کتێبی تەوراتی زۆر دێرین و چەند نوسخەیەك لەبەشی چیرۆکەکان (هاغادا) کە تێکەڵەیە کە لە گێڕانەوە و بەسەرهاتی مالومەکان و ژیانی جوولەکە بەگشتی و تۆماری هاوسەرگیریی و چەند بەڵگەنامەیەکی تر. بڕوانە (ڕۆژنامەی هاوڵاتی "عێراق وێڵی ئەرشیفی جوولەکەکانە" ژمارە ٦٢٤ ی ٢٠١٠/٢/٥ کە زانیارییەکانی لە "مێدل ئێست ئۆنلاین" وەرگرتووە.) ڕۆژی ٢٠١٣/١١/١١ کەناڵی ئاسمانی BBC ئەوەی بڵاو کردەوە کە فەرمانگەی بەڵگەنامەکانی ئەمەریکا چەندین بەڵگەنامەی کەلتووریی جوولەکەکانی ئێراقی بڵاوکردووەتەوە کە دوای ئازادکردنی ئێراق لە ژێرزەمینێکی دەزگای هەواڵگیریدا دۆزیویانەتەوە و (لوقمان فەیلی) باڵوێزی ئێراق خۆیشی لەو پێشانگایەدا ئامادەبووە کە بەڵگەنامەکانی تێدا خرابووە ڕوو. بڕوانە (www.youtube.com/user/BBCArabicNews)

سەرچاوەکانی لێکۆڵینەوەکە:

لە بەر ئەوەی کە سەر چاوەی نوو سراو و تای بەت (کتێب و لێکۆڵینەوە) بە جوولەکەکانی ناوشاری سلێمانی زۆر کە مە و جگە لە کتێبێك بەناوی (جولە کەکانی شاری سلێمانی)[1] هیچ نوو سراوێکی تر چاپ نەکراوە، نەتوانراوە کەڵك لە سەر چاوەی ڕا ستەوخۆی نووسراو وەربگیرێت و ڕوو کراوەتە سێ جۆر سەرچاوەی تر:

یەکەم: ئەدەبی فۆلکلۆریی کوردی

دووەم: چاوپێکەوتن و بیرەوەریی ئەو کەس و نووسەرانەی کە خۆیان ئاگاداری ژیانی هەمەلایەنەی جوولەکەکانی شارەکە بوون.

سێیەم: دوو ئەرشیف و بەڵگەنامە کە یەکەمیان بریتییە لە ئەرشیفی تۆماری ئەو قوتابییە جوولەکانەی کە لە (قوتابخانەی ئەیوبی) لە نێوان سالآنی ١٩٣٩-١٩٤٤ خوێندوویانە و (تۆمارێکی شارەوانی) کە ناوی ئەو ماڵ و کە سە جوولەکانەی تێدا تۆمارکراوە کە لە نێوان سالآنی ١٩١٩-١٩٢٢ لە گەڕەکی جوولەکان ژیاون.

---

(١) جولە کەکانی شاری سلێمانی، بەرزان ئە حمەد کوردە، چاپخانەی ڕوون، لە بڵاوکراوەکانی بەشی ڕوناکبیری مەکتەبی ڕێکخستنی ی ن ك، سلێمانی، ٢٠٠٧

پێکهاتەی لێکۆڵینەوەکە :

پێکها تەی لێکۆڵینەوە کە، لە سەرەتایەکی مێژوویی و پێنج بەش پێکدێت کە بریتیین لە:

بە شی یە کەم: تایبە تە بە ژ مارەی جوولە کەکانی ناو شاری سلێمانی لە سەرەتای درو ستبوونی شارەکەوە تا سەرژمێری ساڵی ١٩٤٧و چۆنێتی گەشەکردنیان.

بەشی دووەم: بۆ دیاریکردنی شوێنی جوگرافیای نیشتەجێبوونی جوولە کەکانی ناو شار بەپێی قۆنا غەکانی مێژووی شارەکە تەرخان کراوە.

بەشی سێیەم: (کە چەقی لێکۆڵینەوەکە یە) باس لە دیاریکردنی پەیوە ندیی و پێ گەی فەر هەنگی جوولە کەکانی شار لە کەلتووری کوردیی دە کات. **بە شی چوارەم:** تیشك دەخا تە سەر کارەکتەری جوولە کە لە بابە تەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییەکا ندا و لە دوابەشیشدا باس لە دژایەتیی و پێکەوەیی کورد و جوولەکەکانی ناو شارەکە دەکرێت.

سەرەتايەكی مێژوویی:

ئەو سەرزەمینەی كە لەئەمڕۆدا بە (كوردستان) ناودەبرێت، بەپێی مێژووی مرۆڤایەتی و ژیان تێدا، شوێنی زۆربەی ئایین و ئایینزاكان بووە و بەپێی ڕۆژگار و كۆن و نوێیی و بارودۆخە جیاوازەكان، ئەم ئایین و ئایینزایا نە، لە ڕووی چۆنێتیی و چەندێتییەوە گۆڕاذ یان بەسەردا هاتووە.

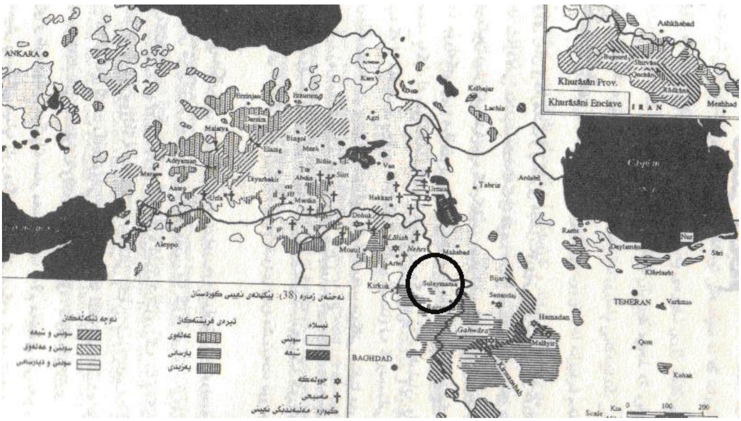

پێكهاتەی ئایینەكان لە كوردستاندا[1]

---

(١) لەم نەخشەیەدا بە شێكی زۆر لەو ئایین و ئایینزایا نە دەردە كەوێت كە لە كوردستاندا هەبوون و هەن، ئەگەرچی (میهرداد ئیزەدی) ئا ماژەی بەوە كردووە كە جوولەكەكان كۆ چیان بۆ (ئیسرائیل) كردووە، بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە هیچ ئاماژەیەك بە بوونی جوولەكە لە شاری سلێمانییدا نەكراوە!؟ وەك لە شارەكانی تردا ئا ماژەی پێ كردوون!؟ بڕوانە (چەردەبا سێ لەبارەی وردا نەوە، میهرداد ئیزەدی، و: ئەمین شوان، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٣٠٢)

گەرچی تا ئێستا سەبارەت بە سەردەم و ساڵی هاتنی جوولەکەکان بۆ ئ یراق و ناو چەکە، ساڵێکی د یاریکراو نەخراوە تە ڕوو، بەڵام زۆر بەی سەر چاوەکان جەخت لە سەر ئەوە دەکە نەوە کە بوونی جوولە کەکان لە ئێرا قدا، بۆ سەدەی حەو تەمی پێش زا یین و ئەو ماوە یە دەگەڕێ تەوە کە ناو چەکە لەژێر دە سەڵاتدارێتی ئا شوورییەکاندا بووە. کاتێ لە سەردەمی بابلییەکا ندا و بەهۆی ئەو هێر شەی کە (نەبووخەزنە سر) لە ساڵی ٥٨٦ی پێش زا یین کردویەتییە سەر (فەلەستین) و بە هەزاران جوولە کەی لەوێوە هێنا یە شار و گوندەکانی بابل.[1] بەشێکی تریشیان ڕەوانەی چەند شوێنێکی شاخاوی دوور لە باکووری عێراق کران.[2] ئەم بۆچوونەش لەگەڵ ئەو با سکردنەدا دێتەوە کە لە (ئینج یل)دا ئا ماژەی بۆ کراوە کە: جوولەکەکان لە پێش ساڵانی زایینیدا، ڕاپێچی شاری با بل کراون.[3] و لە (تەورات)یشدا هەمان زانیاری ئا ماژەی بۆ کراوە کە: لە ساڵی حەو تەمی هۆ شەعدا، پا شای ئا شوور، سامیری گر تووە و

---

(١) اليهود العراقيون– لمحات تأريخية، احمد سوسة (بحث مقدم الى ندوة مركز الدراسات الفلسطينية)، بغداد، ١٩٧٧، ص١٠٤

(٢) جوولەکەکانی کوردستان، بەختیار محەممەد ئەمین عوسمان دواوەیی، دەزگای چاپ و بڵاوکرد نەوەی بەدرخان، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١١، ل٩، کە نووسەر خۆی ئەم بەشەی لە کتێبەکەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٩

ئیسرائیلیانی بۆ ئا شوور ڕاگوا ستووه و له هەلا و سەر خاپوور و ڕووباری گوزان و شارەکانی ماد نیشتەجێ کراون.(١)

(میهرداد ئێزەدی) وەك شارەزایەکی ئەکادیمیی بواری ئایینەکان، سەبارەت به م ێژووی جووله کەکانی کورد ستان دەنوو سێت: جووله کەکانی کورد ستان، خاوەنی مێژوو یەکی کۆنن و بەگوێرەی با سکردنی (تەلموود) دەر بەدەرانی جووله که ٢٨٠٠ ساڵ لەمەو بەر له سەر ده ستی پا شای ئا شورییەکان (شەلماذ سەری سێیەم) ٨٥٨-٨٢٤ پێش زایین، جوولەکە ڕاگوێزراوەکانی له کورد ستاندا نیشتەجێ کردووه... هەر بەپێی تەلمود، ڕێ به مەرجه عه دینییەکانی جووله که دراوه تا جوولەکا یەتی لەنێو کوردە خۆماڵییەکا ندا بڵاوبکه نەوه و ئەوانیش لەم کارەیا ندا، سەرکەوتنی چاکیان بەدە ست هێناوه و له ئەنجا مدا، خا نەدانی فەرمانڕەوایانی کوردی (ئاد یابین) که پایتەختەکەی (هەولێر) بووه، لەسەدەی یه کەمی پێش زایيندا، خۆی و ژماره یەکی زۆری هاووڵاتیانی کوردی شاذ شینەکه چوونەته سەر ئایینی جوولەکایەتی.(٢)

هەر لەبارەی بڵاوبوونەوەی ئایینی جوولەکه له کوردستاندا، دکتۆر (عو مەر ئیبراهیم) دەنوو سێت: له سەدەی شه شەمی پێش زا یین،

---

(١) من الساميين الى العرب، الشيخ نسيب وهيبه الخازن، بيروت-لبنان، ١٩٦٢، ص١٣٢ که من له کتێبی (مێژووی ئارامیەکان له کوردستان دا، شاسوار.خ. هەرشەمی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٩، ل١٩٥)م وەرگرتووه.

(٢) چەردەبا سێ لەبارەی وردا نەوه، میهرداد ئێزەدی، و: ئەمین شوان، دەزگای چاپ و پەخ شی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٢٧٠ (بۆ ئەم بابه ته میهرداد دەنووسێت: بڕوانه: بابەتی ئیبریل/ ئەربیل له ئینسکلۆپیدیای جودیکادا)

ئاییینی جوولەکە گەیشتە کوردستان، (دانیالّ) پێغەمبەر یەکەم کەس بوو کە ئەو ئایینەی لەناو چەی (کەرکووك) لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی (میدیا) بڵاوکردووەتەوە.[1]

تابلۆ و زەخرەفە و هۆنراوەی ئایینی جەژنی هامان (نەفرەتکردن) کە لە ناوەڕاستی سەدەی ١٩ لە کوردستاندا وێنە کێشراوە.[2]

---

(١) كوردستانية منطقة كركوك، د.عمر ابراهيم توفيق،؟، ص١٩

(٢) wikipedia.org

به شێکی زۆری کارو باری ژ یان و کەلتووری کورد و جووله کە، ئەوه نده تێکهەڵکێ شی یەکتری بوون، تا گەی شتووەتە ئەوەی کە هەندێ لە بەناوبانگترین چیرۆکی فۆلکلۆری، ڕەگەزی کورد بە ڕەگەزی جوولەکەوە دەبەستێتەوە و هەندێ کەس پشتیوانی لەوە دەکەن کە کورد بەڕەچەڵەك دەچێتەوە سەر خێڵێکی کۆنی ئیسرائیل، هەندێکی تریش پێ لە سەر ئەوە دادەگرن کە کورد زادەی ڕووداوەکەی دێوان شا سلێمان و جنۆکەکانی بن دەستی ئەون.(1)

تەنانەت هەندێ ڕووداوی ئاییني و داهێنانی لە کوردستاندا بووە و ڕەنگدانەوە شی لە سەر دەوروبەرەکەی بەجێهێشتووە، بۆ نموونە: ئازادی ڕێژەیی ئافرەتی جوولەکەی کوردستان، بووەتە مایەی ئەوەی کە بۆ یەکەمجار ژنێك لە کوردستاندا ببێ بە حاخام rabbi و لەم سەروبەندەدا حاخام ئەسیناس بارزانیی کچی ساموئیل بارزانی (کۆچکردووی دەوروبەری ساڵی ١٦٣٠) چەندان فێرگە و ئامۆژگەی ئایینی جوولەکایەتی لەکوردستاندا دامەزراند و بۆ ڕێزلێنانی ئەم خانمە، واژەی تانایت (کە فۆرمی مێیینەی کچی خوێندکاری تەلمودە) داڕێژراوە. ئیتر ماما خانم ئەسیناس بووە بەڕێوەبەری ئەکادیمیا ڕێزدارەکەی جوولەکە لە موو سڵ (مان ١٩٣٢). لەو زیارەتگایانەی جوولەکە کە ئەمڕۆ هەموو جوولەکە ڕێزیان لێ دەنێت، هەندێکی لە کوردستانە لەوانە: زیارەتگاکانی ئەو پێغەمبەرانەی کە ناویان لە تەورا تدا هاتووە وەك : ناحوم لە ئەلکیش، یونس لە نەبی یونس (نەینەوای کۆن) دانیال لە کەرکووك، حەباکوك لە تویسیرکان،

---

(١) بڕوانە (کینیا ١٩٦٠) (ئەم پەراوێزە لەلایەن میهرداد ئیزەدییەوە نووسراوە.)

مۆردەخای و شاژن ئستر لە هەمەدان و چەند ئەشکەوتێك کە دەڵێن گوایە ئیلیا سەردانی کردوون. یەکێتی جیهانیی ئیسرائیل چەند خوێندنگە و دامودەزگایەکی تری خوێندنی لە کوردستاندا کردەوە و لە ساڵی ١٩٠٦ەوە مشووری پێشخستنی جوولەکەی کوردستانی خوارد. کوردیش زۆر سوودی لەو خزمەتگوزارییا نەبینی؟ چونکە مندالانی کوردیش بەبێگوێدانی بنەچەی ئایینییان لەو خوێندنگایانە وەردەگیران. بەمجۆرە چینێکی ڕوناکبیرو چاك تێگەیشتوو لەنێو هاولاتیانی کوردستان سەری دەرهێنا. ئەم یەکێتییە تا دوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل چالاکی نواند. لەم سەردەمەشدا زۆر جوولەکە لە کوردستانەوە بۆ ئیسرائیل کۆچیان کردووە و لەوێ بۆخۆیان گوزەرانێکیان پێکەوە ناوە و مومارەسەی ڕێوڕەسمی تایبەت بە کەلتوور و ژیانی کوردەواری دەکەن، لەوانە: جەژن، جلوبەرگ و مۆسیقا.[1]

---

(١) ئاین و تایفە ئاینییەکان لە کوردستان، میهرداد ئیزەدی، وەرگێڕانی: کامەران فەهمی، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ك)، چ١، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٨٦-٨٨

ئا شکرایە لە زۆر بەی شارەکانی بە شی با شووری کورد ستاندا جوولە کە نیـشتەجیّ بووە و پێش درو ستبوونی شاری سلێمانیش ژ مارەکی زۆری جوولە کە لە ناو چەکانی نز یك شارەکەدا هەبوون، لەوانە: قەرەداغ، هەڵەبجە و پێنجوین...

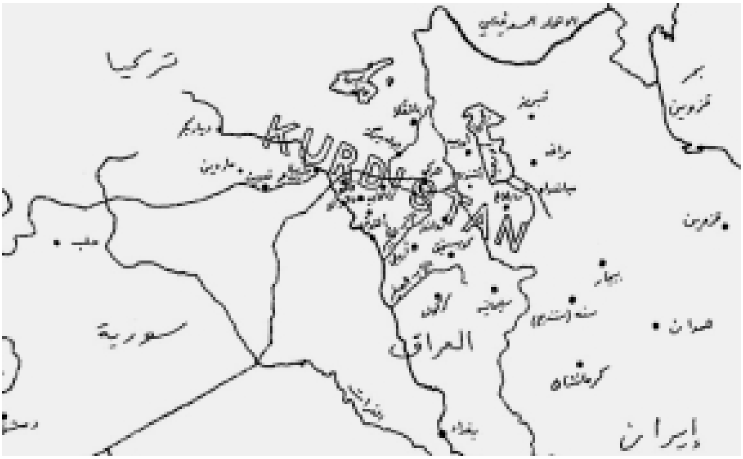

کوردستان لە ساڵی ١٩٤٧

ئەو شوێنانەی کە جوولەکە کوردەکانی تێدا دەرکەوتووە (١)

(١) یهود کردستان، اریك براور، نقله الی العربیة: شاخوان کرکوکي و عبدالرزاق بوتاني، الطبعة١، مطبعة وزارة التربیة - اربیل ٢٠٠٢، ص٥٩

سەبارەت بە مێژووی دروستکردنی مەڵبەندی شاری سلێمانی، تا ئێستا هیچ بەڵگەیەکی زانستیی و تەواو لەبەردەستدا نییە، بەڵام زۆر بەی سەرچاوەکان، ئەوە دووپاتدەکەنەوە و ئەوە ڕۆیشتووە کە شاری سلێمانی ساڵی ١٧٨٤ دروست کراوە.[١]

(ئەمین زەکی بەگ) پێی وایە کە: (ئیبراهیم پاشا) لە نزیك سەراکەی (مەحموودپا شا)ی مامیەوە کە لە ساڵی ١٧٨١دا لەگوندی (مەڵکەندی)یەوە دروست کرابوو، دەستی کردووە بە بینای شارێك و خانوو مزگەوت و حەمام و بازاڕ و خانی دروست کردووە و لەساڵی ١١٩٩ك-١٧٨٤ز ئەم شارە تازەیەی تەواوکردووە و مەرکەزی ئەمارەتی لە قەلاچوالانەوە بردووەتە ئەوێ و بەناوی (سلێمان پاشا)ی والی بەغدادەوە ناوی ناوە سلێمانی.[٢]

هەر لەگەڵ بنیاتنانی شارەکەدا، (ئیبراهیم پاشا) هەوڵی داوە کە شارەکە بە سیمایەکی شارستانییەوە هەنگاو بنێت. دروستکردنی مزگەوتی گەورە و دواتریش خانەقای مەولانا خالید لەلایەن (مەحموود پاشای بابان)ەوە، بەڵگەی ئەم ڕاستییەن و دواتریش هەنگاو بۆ دروستکردنی حەمام و کتێبخانە و مۆسیقا و مەیدانی زۆرانبازیی و خانوو و تەلای ڕازاوە نراوە. (ڕیچ)[٣] کە لە ساڵی ١٨٢٠ هاتووەتە

---

(١) بڕوانە (تاریخی سلێمانی و ولاتی، محمد ئەمین زەکی، چاپخانەی الذجاح، بەغدا، ١٩٣٩، ل٨٩-٩٠، سلێمانی شارە گەشاوەکەم، جەمال بابان، بەرگی ١-٢، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٢، ل٢٧

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٨٩-٩٠

(٣) کلۆدیوس جێمس ڕیچ (١٧٨٧-١٨٢١): جوگرافیاناس، مێژووناس، گەشتیار و لێکۆڵەری شوێنەوارە. لە فەرەنسا لە دایك بووە و لە بریتانیا نیشتەجێ بووە.

شارەکەوە، لە گە شتنامەکەی خۆ یدا بە دووررودر یژی ئەم ڕا ستییانەی تۆ مار کردووە.[1] کەوا تە لە بنەڕە تدا، شارەکە لە گەڵ تایبەتمە ندی شارز شینیدا دە ستی پێ کردووە و لەبار بووە بۆ ئەوەی کە لە هەموولایەکەوە خەڵکی بتوانێت ڕووی تێ بکات و لەگەڵیدا بگونجێت.

زۆر بەی نوو سەران ئا ماژە بۆ ئەوە دە کەن، جوولە کەکان تەنها لە قەلا چوالان[2] ـەوە هاتوونە تە شارەکەوە، بەڵام مەرج نی یە ئە مە وەهابێت؟ چونکە لە چەند شوێنێکی تری دەوروپشتی شارەکەدا، جوولە کە نیشتەجێ بووە، بۆ نموو نە لە قەرەداغ و دەورو بەری جوولە کە هەبووە و ئەوە دەوتر یت کە (سلێمان پا شا) وتو یەتی

ب نەمای ز مانی: لا تینی، یۆ نانی خوێ ندووە و زما نەکانی: ع یبری، فار سی، تورکی، عەرەبی و کەمێکیش چینی زانیوە. ماوە یەك یار یدەدەری کۆ لۆنیلی باڵوێزی بریتانیابووە لە میسر و ماوە یەکیش لە بە غدا بەرپرسی نیشینگەی بریتانیا بووە. لە ساڵی ١٨٢٠دا گە شتێکی بۆ با شوور و خۆر هەڵاتی کورد ستان کردووە و یاداشتەکانی حەوت مانگ مانەوەی لە گە شتەکەیدا دەربارەی تۆبۆگرافیاو جوگرافیای کورد ستان، لا یەنی کارگێڕی، ئابوریی و فەرمانڕەوایی هەردوو میرنشینی با بان و ئەردەڵانی باس کردووە و لە شێوەی بیرەوەری ڕۆژا نەدا لە چوار چێوەی ک تێبی (بەسەرهاتی نشینگەیی لە کورد ستاندا) تۆ ماری کردووە و دوای مردنییشی، لەلا یەن خێزانەکەیەوە لەساڵی ١٨٣٦دا لەدوو بەرگدا بە چاپ گەیەندراوە.

(١) گەشتنامەی ڕیچ بۆ کوردستان، کلۆد یوس جێمس ڕیچ، وەرگێڕا نی: محە مەد حە مە باقی، بڵاو کراوەی ئاراس، چ٣، چاپخانەی وەزارە تی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢، ل١٢٥

(٢) سلێمانی شارە گەشاوەکەم، جمال بابان، بەرگی١، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٩٢، ل٥٤/ گۆ ڤاری ئیـ سرائیل– کورد، ژ مارە١ی ساڵی ٢٠٠٩، ل٢١ (بەرزانی ئەحمەد کوردە لەسەر جوولەکەکانی سلێمانی دەنووسێت)

شارەکەمان لە شارێکی تەواو نا چێت و وەك باوەڕ ێك بۆ ۆ سەی پێ شینان کە ڕ ێی وا یە خوا خێروبەرە کەت بە سەر هەر شوێنێکدا دەبارێنـێت کە جوولە کەی لیَ نیـ شتەجێیە، دامەزرێـنەری شارەکە دێردراوی خۆی بۆ (قەرەداغ) و ژمارە یەك لە لادێیەکانی دەورو بەری ناردووە کە ژمارە یەك جوولە کەیان لیَ بووە تا ڕوو لە شار بکەن و لەقەرەداغەوە یەکەمین کۆمەڵە جوولەکە ڕووی لە شارەکە کردووە.(١)

بەڵام ئەم پاساوە ڕێی تیَ ناچێت؟ چونکە نە پێشینان وا یان وتووە و نە باوەڕدارێکی موسوڵمان هەیە کە ئەمە لەو سەردەمەدا جێ بەجیَ بکات!؟ هەرچۆنێك بێت ئەم بابەتە پێویستی بە لێکۆلینەوەی زۆرتر هەیە و هیچ لەو ڕا ستییە کەم ناکا تەوە کە مێژووی بوونی جوولە کەکان بە ستراوەتەوە بە مێژووی درو ستبوونی شارەکەوە و هەروەك (ڕیچ) کە خۆی لەساڵی ١٨٢٠دا سەردانی شارەکەی کردووە، (وا تە دوای تێپەڕبوونی ٣٦ ساڵ بە سەر درو ستکردنی شارەکەدا) نوو سیویێتی: سەد و سی خانووی جوولەکە لە سلێمانییدا هەیە.(٢)

بوونی سەد و سی خێزا نی جوولە کەش لە شارێکی تازە درو ستکراودا، بەڵگە یە لە سەر تێکەڵبوون و پەیوە ستبوونیان بە سەرەتاکانی درو ستبوونی شارەکەوە و هەروەك چۆن لەکۆی ئەو حەوت گەڕەکەی کە لە سەرەتای شارەکەدا درو ست کراون یەکێکیان

---

(١) Bar-Amon, 1985, p32-3 کە منیش لە (یهود کرد ستان و رؤ سائهم القبلیون، مرد خاي زاکن، ترجمة: سعاد محمد، منشورات مؤسسة ژین، مطبعة شڤان، السلیمانیة، ٢٠١١، ص١٥٢) م وەرگرتووە.

(٢) گەشتنامەی ڕیچ بۆ کوردستان، ل١٢٥

گەڕەكی جووله كەكان بووه و هاو كاتی گەڕه كەكانی: مەڵكه ندی، چوارباغ، دەرگەزێن، سەرشەقام، گۆیژه و كانێسكان بوونی هەبووه.[(١)]

له هۆنراوه یەكی فۆلك لۆردا، شێوه و تایبەتمه ندی گەڕەكی جوو لەكان خراوه ته ڕوو و وا هاتووه كه گەڕەكێكی ته سك و كۆڵان ڕ چووكه، باخ له بەردەم ماڵەكان یدا هەبووه، شوێنی د ڵداریی و چاوپێكەوتن بووه و كچانی جوانی كل به چاو تێیدا هەبووه...

(كوچەی جوولەكان)

كوچەی جوولەكان، تەنگ و تاریكه
یەكێكی تێدا كەمەر باریكه
كەمەرەشل
كەمەره شل
خاسێی خاڵ لەمل
عێشقی باڵات بووم
كاڵێی چاو بەكل
شل و مل
باخی بەرماڵان، گوڵەشیلانه
مەمكی كیژۆڵان، سەربه نیشانه
كوچەی جوولەكان كەوشەكەی دڕیم

---

(١) **شاری سلێمانی، ئەكرەمی مەحموودی ساڵحی ڕه شه، بەرگی١، دار الحرية للطباعة، ١٩٨٧، ل٦٦و٦٧**

جوانی ئەو کچە وا جەرگی بڕیم

کەمەرەشل...

هەرکوڕێ نەیکا شەو ماڵەوماڵ

با عومری بڕوا بە سۆزەی شەماڵ

کەمەرەشل...

چاوانی ڕشتووە بە کلە جوولەکە

مەمك پەروەردەی سوخمەی پوولەکە

کەمەرەشل... .(١)

سلێمانی ساڵی ١٩٢٠

---

(١) گەنجینەی گۆرانی کوردی، کۆکرد نەوە و ئا مادەکردنی، عثمان شارباژێڕی، دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی، مطبعة الزمان، بغداد، ١٩٨٥، ل١٩٤

بەشی یەکەم

ژمارەی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

ژمارەی جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی

پاش درو ستکردنی مەڵبە ندی شاری سلێمانیی و گوا ستنەوەی پایتەختی میرنشینی بابان لە قەلاچوالانەوە بۆ ئەم شارە نوێیە، لە هەموو لایەکەوە خەڵکی ڕوویان لە شارەکە کردووە.

سەبارەت بەوەی کە لە سەرەتادا ژ مارەی دانیشتوانەکەی چەند بووە؟ تا ئێستا وەڵامێکی زانستیی و بەڵگەدار لە بەر دە ستدا نییە؟ چونکە شارە نوێیەکە تا ساڵی ١٨٣١ هیچ جۆرە سەرژمێرییەکی بەخۆوە نەبینیوە، تەنانەت ئەو سەرژمێرییەشی کە لەم ساڵەدا ئەنجام دراوە و بە یەکەم سەرژمێری نیمچە فەرمی دادەنرێت، مەبە ست لێی، زۆرتر بۆ باج سەندن و سەربازگرتن بووە[1] بۆیە ناکرێت بە تەواوەتی پشتی پێ ببەسترێت.

لەلایەن ڕۆژهەڵاتناس و گەڕیدەکانیشەوە، چەند ژمارە و تۆمارێك خراونەتە ڕوو، کە دیسانەوە زۆربەیان بۆ مەبە ستی تایبەتیی یان بۆ بەرژەوە ندی وڵا تەکانیان نوو سراون[2] و ناکر ێت بەجێی باوەڕ یان دابنێین.

---

(١) جوگرافیای کوردستان، عەبدوڵلا غەفور، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل١٤٧ و ١٤٨

(٢) دکتۆر نەجاتی عە بدوڵلا لە کتێبەکانی (بیبیلۆگرافیای کوردنا سی کورد و کورد ستان لە سەر چاوە ئینگلیزییەکا ندا، لا پەڕە ٢٣٦-٢٤٤) و (بیبیلۆگرافیای کوردنا سی کورد و کورد ستان لە سەرچاوە فەرەنسییەکاندا، لا پەڕە ٢٨٧-٢٩٠) کە هەردووکیان لە ساڵی ٢٠٠٩ لەلا یەن ئەکادیمیای کوردیەوە چاپ کراون، ئا ماژە بە هەموو ئەو نوو سینانە دە کات کە لە سەر جوولە کەکانی کورد ستان نووسراون.

ئەگەر ئەمە باری زانینی تێکڕای ژمارەی دانیشتوانی شارەکە بێت، ئەوا زانینی ژمارەی جوولەکەکانی شار بێگومان کارێکی به ئەرك تره و ناتوانین پەی بە ژمارەی ڕاستەقینەیان بەرین. بۆیه نا چار ده بین که تەنها لەڕێی لێکدا نەوەی ئەم سەر چاوە و تۆمارا نەوە له ژ مارەی ڕا ستەقینە نز یك ببیـ نەوە و بۆ چوونی گەڕ یدە و ڕۆژ هەڵاتناس و حاکمی سیا سی و تۆ ماری داگیر کەری بریـ تانیی و لا یەنی کارگێڕی بەهە ند وەربـ گرین. بەتایـ بەت لەماوەی (١٨٢٠–١٩٤٧)دا که له کۆنترین گه شتنامەوه (گه شتنامەی ڕ یچ) ده ست پیێ ده کات تا نزیکبوونەوە له وادەی کۆچکردنی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل.

تۆمار و بۆچوونەکان:

١– کلۆدیوس جێمس ڕیچ، نووسیوێتی: له سلێمانیدا دوو هەزار خانووی مو سوڵمان و سەد و سی خانووی جووله که و نۆ خانووی کلدان و پێنج خانووی ئەرمەن هەن.(١) ئەگەرچی ئەم تۆمارە نرخه کەی لەوەدا یه که یه کەم بۆ چوونی نوو سراوە سەبارەت بە سەرژمێری جووله کەکانی شار، بەڵام نوو سەر له سەر چاوەی سەرژمێرییەکەی ئاگادار مان ناکا تەوە. بەپێی ورد یی و شارەزایی نوو سەر له ز مان و جوگرافیا و هۆی هاتنی بۆ ناوچەکه و هەروەها هەڵسەنگاندنی ئەوەی که بیـ ستوویەتی و ئەوەی که هیچ سەرنجێکی خۆی له سەر نانوو سێت، ده توانیین تاڕاده یەك به باوەڕەوە ئەم ژماره یەی لیێ وەربگرین. خۆ ئەگەر بەپێی ئەو ئەگەرەش بێت (سدیق ساڵح) بۆ ئەم

---

(١) گەشتنامەی ڕیچ بۆ کوردستان، ل١٢٥

ژماره یەی دا ناوە و گریما نەی ئەوە بکرێت کە ژ مارەی دانیشتوانی هەر ماڵ و خانوو یەك بە پ ێنج کەس د یاری بکر ێت، ئەوا ژ مارەی جووله کەکانی شارەکە دەکا تە (١٣٠×٥= ٦٥٠ کەس)[1] و بە هەمان گریما نە، کۆی دانیشتوانی شارەکە دەکا تە ١٠٧٢٠ کەس ئه مەش نزیکە لەو ژمارەیەی کە (ڕیچ) خۆی بە ١٠٠٠٠ کەس دیاری کردووە.

٢- (فر ێزەر)[2] پاش چواردە ساڵ لە گە شتەکەی ڕ یچ سەردانی شارەکەی کردووە و سەبارەت بە ژ مارەی دانیشتوانی شارەکە دەنووسێت: وەك پێ یان وتم لەم کاتا نەدا شارەکە نزیکەی هەزار تا هەزار و پێنجسەد خێزا نی تێدا یە، بەڵام وەك لە سیمای دەرەوە یدا د یارە، لە ڕا ستیدا دانیشتوانی هەر پ ێنج هەزار کەس دەب ێت.[3] ئەگەرچی (فرێزەر) سەرچاوەی بۆچوونەکەی بە (قسەی خەڵك) د یاری کردووە و بەپێی گریمانەی پێشوو (یەك خێزان = ٥ کەس) ڕاستیی لە

---

(١) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ساخکردنەوەی: سدیق ساڵح، چ١، لە بڵاوکراوە کانی هەفتەنا مەی سلێمانی نوێ، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٥ مامۆ ستا (سدیق ساڵح) بە هە ڵە نوو سیویەتی (١٣٠×٥= ٧٥٠ کەس) و ڕاستییەکەی (١٣٠×٥= ٦٥٠کەس)

(٢) فرێزەر لە ساڵی ١٧٨٣ لەدایك بووە و لە ساڵی ١٨٥٦ کۆ چی دوا یی کردووە. ئەوەی لە گە شتەکەی ساڵی ١٨٧٣دا بینیو یەتی بە شێوەی نا مە بۆ خێزانە کەی نوو سیوە و دوا تر بە شێوەی کتێب لە ساڵی ١٨٤٠دا بڵاوکراوە تەوە. بڕوا نە (چمکێك لە م ێژووی کورد "گە شتەکەی فرە یزەر بۆ کورد ستان و میزۆپۆتام یا ساڵی ١٨٣٤"، جعفر الخیاط، و: ئومێد ئاشنا، سلێمانی، ١٩٩٦، ل٢)

(٣) چمکێك لە مێژووی کورد (گە شتەکەی فرە یزەر بۆ کورد ستان و میزۆپۆتامیا ساڵی ١٨٣٤)، جعفر الخیاط، و: ئومێد ئاشنا، سلێمانی، ١٩٩٦، ل٤٧

هەڵ سەنگاندنەکەیدا هە یە، بەڵام سەبارەت بەوەی کە چۆن پاش چوارده سالّ ژ مارەی دانیشتوانی شارەکە بۆ نزیکەی ﺫ یوەی ئەو ژمارە یە کەمی کردووە کە ڕ یچ د یاری کرد بوو؟! لەم بارە یەوە هەر فریزەر خۆی ئاماژە بۆ ئەو شەڕ و نەخۆشییانە دەکات کە لەم کاتانەدا ڕووبەڕووی گەشەکردنی شارەکە بوونە تەوە و شارەکەیان کردووە بە شاریکی و یران و دەنوو سێت: شارەکە تەنها خانوو یەکی ڕێ کی پۆشتەی تیا نەبوو، کەسیش لە دانیشتوانی ئارەزووی ئەوەی نەبوو کە دەستێك بە خانووەکەیدا بهێذ یت و قە شەنگ و خاوێنی بکات. لە سلێمانی، لە قووڕی ئەو خاکە خانووەکان دروست دەکەن کە خاکێکی نەرم و کەم توانا یە. هەر کە قووڕە کە و شك دەبێ تەوە، دەقڵێ شیّ و دوا یی باو بۆران لـ یّی دەدات و دەتلێ سێتەوە. بازاڕی شار لە چاو خانووەکاندا باشتربوو، کا سپ و فرۆ شیارەکان دووبە شن: بە شێکیان دەستگێڕ[1] و بەشێکیان دوکانیان هەیە. لە سلێمانیدا هە ندیّ خان و مە یدان و کەلاوە هە یە و دێها تەکانی دەرەوەی شار کەلو پەل د یّنن و لەوێدا سەودا و مامەڵە و کڕین و فرۆشتن دەکریّ.[2] هەروەك (جیمس فلکس جونز)یش ئاماژەی بۆ دە کات، ئەم بارودۆ خەی شار تا ساڵی ١٨٤٤ بەردەوام بووە و لەم کاتا نەدا، ژ ماری خانووە کان کەم بووەتەوەوە بۆ نیوەی ئەو ژمارەیەی کە ڕیچ دیبووی.[3]

---

(١) دەستگێڕ: بە (قۆچە) بەناوبانگ بوون.

(٢) چمکێك لە مێژووی کورد، ل٤٧ و ٤٨

(٣) سولەیمانی شەکرە شارەکەم، د.حو سێن محە مەد عەزیز، لە بڵاوکراوە کانی هەفتەنامەی سلێمانی نویّ، چ١، ئۆفسێتی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل١٢٢

٣- (ليك لاما)ی گەشتیار لە (دائرة المعارف الأسلامية)دا بەم شێوەیە ئاماژە بە ژمارەی دانیشتوانی شار و جوولەکەکانی شاری سلێمانی دەکات لە ساڵی ١٨٦٨دا سلێمانی شەش هەزار ماڵە کوردە و سی ماڵیان کلدان و پازدە ماڵیشیان جوولەکەیە.[1] ئەم ئاماژە پێکردنەی لاما، سەبارەت بە ژمارەی موسوڵمان و مەسیحییەکان تاڕادەیەك لەگەڵ تۆمارەکەی (ڕیچ)دا دێتەوە، بەڵام سەبارەت بە جوولەکەکان، ژمارەکە بیست و شەش جار کەمی کردووە لەو ژمارەیەی کە دەبوو بووبوایە بە سێ ئەوەندە؟! بەئاوڕدانەوە بۆ ڕووداوەکانی ٤٨ ساڵی پێشتریش شتێکی وەها نابینینەوە کە پەیوەندی بەم کەمبوونەوەیەی ژمارەی جوولەکەکانی شارەکەوە هەبێت. (سدیق ساڵح) پێ وایە کە ڕەنگە هەڵەکە پەیوەندی بە نووسینی ژمارەی ١٥ وە هەبێت کە لەکاتی چاپدا سفرەکەی لەبیر کرابێت و ١٥٠ بووبێت بە ١٥، ئەگەر بەم پێیەش بێت، ژمارەی جوولەکەکان دەکاتە (١٥٠×٥= ٧٥٠ کەس)[2] ئەمەش تا ڕادەیەکی زۆر ڕێی تێدەچێت؟ چونکە لەلایەکەوە لەگەڵ تێکڕای ژمارەی دانیشتوانی شارەکەدا دێتەوە و لەلایەکی تریشەوە لەگەڵ ئەو ژمارانەدا دێتەوە کە بۆ موسوڵمان و مەسیحییەکانی شارەکە دیاری کراوە.

---

(١) تأريخ السليمانيه و انحائها، محمد أمين زكی، ت: الملا جميل بند الروزبيانی، ط١، بغداد، ١٩٥١، ص٩٦

(٢) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل١٥

٤- (ژاك ڕیٖ تۆریٚ)[1] لەبارەی سەرژمێری دانیٖ شتوانی شارەکە و جوولەکەکا نەوە نوو سیوێتی: سەرجەمی دانیٖ شتوانی سلێمانی، نزیکەی پازدە هەزار کەسێك دەبێت. مەسیحییەکان، تەنها بریتیین لە بیٖ ست ماڵ و جووله کەکانیش لە دوو سەد و پەنجا بنەماڵە یەك ڕ ێك هاتوون.[2] ئەم زانیارییە نوێیە، گو مانی ئەو ژمارە یەی کە (لیك لا ما) سەبارەت بە کەمبوو نەوەی ژ مارەی جووله کەکان د یاری کرد بوو، ناهێڵ ێت و لە گەڵ زانیاریٖ یەکانی (ڕ یچ)دا یەکی دەخا تەوە و ژمارەی جووله کەکان بە تێ پەڕینی پەنجاو هە شت ساڵ، بۆ نزیٖ کەی دوو ئەوە ندەی ساڵی ١٨٢٠ لەقە ڵەم دەدات و ئە مەش لە گەڵ زۆر بوونی ئاسایی ژمارەی دانیشتواندا دەگونجێت.

---

(١) ژاك ڕیتۆریٚ: ساڵی ١٨٤١ لە وڵاتی فرەنسا لە دایك بووە و ساڵی ١٨٧٤ بە هاوەڵی نوێنەری پاپا، هاتووەتە میزۆپۆتامیا و تا ساڵی ١٨٧٩ لەویٚ ماوە تەوە. ساڵی ١٨٧٨ وەك میسیۆنێرێك سەردانی سلێمانی کردووە. (گەشتنامەی میسیۆنێرێك بۆ نا چەکانی کەرکووك و سلێمانی ساڵی ١٨٧٨، وەرگێڕا نی: نەجاتی عە بدوڵڵا، لە بڵاوکراوە کانی بنکەی ژین، چ١، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٨، ل٤٠)

(٢) گە شتنا مەی میسیۆنێرێك بۆ نا چەکانی کەرکووك و سلێمانی ساڵی ١٨٧٨، وەرگێڕا نی: نەجاتی عە بدوڵڵا، لە بڵاوکراوە کانی بنکەی ژ ین، چ١، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٨، ل٤٠

٥- میْجەرسۆن:[1] چەند تۆمار و ژمارە یەکی جیاوازی خستووەتە ڕوو کە تاڕادە یەکی زۆر جێی گو مانن و نوو سیوێتی: شاری سلێمانی لە ساڵی ١٨٢٥دا هەزار ماڵ بووە، لەو ژمارە یە، هە شت سەدیان تورکمان و جوولەکە و مەسیحیی و کلدان بوون.[2] واتە نزیکەی سیٚ لە سەر حەوتی دانیشتوانی شارەکە سەر بە ئایینی ئیسلام نەبوون. ئەم زانیاری یەی میْجەر سۆن زۆر جێ گەی سەر سوڕمانە؟ چونکە لە هیچ سەر چاوەیەکی تردا، نە لە کۆن و نە لە ئێستا شدا ئا ماژە بەوە نەکراوە کە ژمارەی ئەو کەسانەی سەربە ئایینی ئیسلامن لە شارەکەدا لە کۆی ئەو کە سانە کەمتر بێت کە سەر بە ئایینەکانی ترن. هەر میْجەر سۆن خۆی لە ٣١ی دیسەمبەری ساڵی ١٩١٩دا کاتیٚ حاکمی سیا سی شارەکە بووە، زانیاری یەکی پێچەوانە دەخا تە ڕوو و دەنوو سێت: ژ مارەی دانیشتوانی سلێمانی ٩٧٢٨ کورد و ٥٧٢ جوولەکە و ٦٠ کلدانییە.[3]

(١) میْجەر سۆن (١٨٨١- ١٩٢٣) وەك مێژوونووس، ئەنترۆپۆلۆگ، زما نەوان و ئەفسەرێکی هەواڵگری سەربازیی بریتانی کاری کردووە. ساڵی ١٩٠٢ یەکەم سەردانی بۆ ڕۆژهەڵات کردووە و بۆ ماوەی حەوت ساڵ لە ئێران ماوە تەوە. لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە لەلایەن حکومەتی بریتانییەوە ڕاسپێردراوە تا سەردانی ناوچەی میزۆپۆتامیا بکات و بە شێوەیەکی ذهێنی زانیاری لە سەر ناوچەکە کۆبکا تەوە. ساڵی ١٩١٩ کاروباری ناوچەی سلێمانی پیٚ سپێردراوە و نزیکەی ساڵێك بە حاکمی سیا سی سلێمانی ماوە تەوە. (رحلة متنکر الی بلاد مابین الذهرین و کرد ستان، میجر سون، ت: فؤاد جمیل، ط١، ج١، بغداد، ١٩٧٠، ص٢٣٧)

(٢) رحلة متنکر الی بلاد مابین الذهرین و کرد ستان، میجرسون، ت: فؤاد جمیل، ط١، ج١، بغداد، ١٩٧٠، ص٢٣٧

(٣) شێخ مەحموودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خوارووی کورد ستان، محمد ڕە سول هاوار، بەرگ١، لەندەن ١٩٩٠، ١٠٦-١٠٧

زانیاریە یەکانی مێجەر سۆن سەبارەت بە کۆی ژ مارەی دانیشتوانی شارەکە لە شوێنی خۆ یدا نیە یە و چەند جار یێك ژ مارەی جیاوازی خستووەتە ڕوو؟! هەر مێجەر سۆن خۆی لە ڕا پۆرتی ساڵانەیدا کە لە دۆ کۆمێنتی ناو ئار شیفی وەزاره تی دەرەوەی بەریتانیادا ژ مارەی (C.O.٧٣٠/٣-١٤٣٣) هە یە و ئا ماژەی بۆ ساڵی ١٩١٤ کردووە، دەنوو سێت: دوای ئەوەی کەتوانرا هەمەوه ندەکان لە ساڵی ١٩١٤دا سەرکوت بکرێن، خەڵکەکە کەوتنە بووژا نەوە و ئارامیان گرت و شارەکە ژمارەی گەیشتە ٢٠ هەزار کەس، بەڵام لەکاتی شەڕی جیهانیدا، بەهۆی گرانیی و برسێتیی و ناردنی گەنج و لاوان بۆ کوڕی شەڕ و مردنێکی زۆر بەهۆی بر سێتیی و گرانیە یەوە و چۆڵکردنی شارەکە لە بەر بێدەرا مەتی خەڵك، دانیشتوانەکەی زۆر کەم بوو نەوە و ژمارە یان گەیشتە ٢٥٠٠ کەس.(١) جا لێرەدا پر سیار ئەوە یە کە ئەگەر بەهۆی جەنگی یە کەمی جیهانییەوە ژمارەی دانیشتوانی شار لە بیست هەزار کەسەوە بووبێت بە ٢٥٠٠ کەس، ئا یا چۆن ڕێی تێدە چێت لە ماوەی پێنج ساڵ کەمتردا (١٩١٤-١٩١٩) شارێکی ٢٥٠٠ کەسی ژمارەی ببێت بە ١٠٣٦٠ کەس هەروەك لە پێشتردا ئاماژەی بۆ کرا. واتە: لە ماوەی پێنج ساڵدا، ژمارەی دانیشتووان بووە بە دوو هێندە؟! ئەمەش نە لەگەڵ زۆربوونی ئا سایی ژمارەی دانیشتوان و نە لەگەڵ ئەو بارە ئابووریی و گوزەرا نە خرا پەی خەڵکی شاردا دێتەوە کە تا ماوە یەکی زۆر شوێنەواری جەنگی یەکەمی جیهانی پێوە بەجێ ماوە.

لە ڕاپۆرتێکی حکومەتی بریتانیدا کە مێژووەکەی بۆ ١٩١٩/٣/١٦ واتە: هەمان ئەو ساڵە دەگەڕێتەوە کە مێجەرسۆن کاروباری ناوچەی سلێمانی لە بەر دەستدا بووە، زانیاری گرنگ سەبارەت بە زیا نەکانی

(١) شێخ مەحموودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خوارووی کوردستان، ل١٠٦

شەڕ دەخا تە ڕوو کە لەنێوان (١٩١٣-١٩١٨) بە سەر شارەکەدا هاتووە، بەجۆرێك کە زۆر تر لەنیوەی باڵەخا نە و بیـنا جیاوازە کانی شار کەم بوونەتەوە:[1]

جۆری بینا	ساڵی ١٩١٣	ساڵی ١٩١٨	جیاوازی ژمارە
مزگەوت	٢٩	١٠	١٩
تەکیە	٣	-	٣
خانەقا	٢١	٢٠	١
خانوو	٣٢٠٥	١٣٢٩	١٨١٣
حانووت	٧٦٠	٣٣٨	٤٢٢
چایخانە	٣١	١٥	١٦
حەمام	١١	٦	٥
ئاشی ئاو	٢٤	١٩	٥
باخ	١٨	٥	١٣
خان	٢٠	١١	٩
بازاڕ	٦	٢	٤
دوکانی بازاڕ	٣٩٩	١٣٤	٢٦٥

(١) شاری سلێمانی ململانێی گرو پە کۆمەڵایەتییەکان ١٨٢٠-١٩٢٠، مامۆستا جەعفەر، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین، سلێمانی، ٢٠٠٦، ل٩٩

٦- بەپێی ئا مارێکی دە سەڵاتدارێتی ئینتدابی بریتانیا کە مێژووە کەی بۆ پێش نیسانی ساڵی ١٩٢٠ دەگەڕێتەوە، کۆی دانیشتوانی لیوای سلێمانی بەپێی کۆمەڵی ئایینی بریتانی بووە لە ١٥٥ هەزار کەس و بەم شێوەیە بووە: ١٥٣٩٠٠ موسوڵمانی سونیی و ١٠٠٠ جوولەکە و ١٠٠ مەسیحی کە ڕێژەی سەدییان دەکا تە ٩٩,٣٪ موسوڵمانی سونی و ٠٦٪ جوولەکە و ٠١٪ مەسیحی.[1]

٧- لە تۆمارێکی شارەوانی سلێمانیدا، کە مێژووی بۆ ١٩١٩-١٩٢٢ دەگەڕێتەوە و لە ٢٧ لاپەڕە پێك هاتووە، زانیاری گرنگ لەسەر ئاماری خانوو و ناوی خاوەن ماڵ و کرێچی و زۆر بابەتی تری وەك: نرخی خانوو و کرێی مانگانەی خانوو و ناوی ژنان و پیاوان و کوڕان و کچانی تەمەن ژوور و خوار ١٦ ساڵ و پیشەی گەورەکانی هاتووە. ئەم تۆمارە، لە گشت ئامارە و تۆمارەکانی تر ورد تر و جێی بایەخترە؟ چونکە زۆر بەوردی ئامارەی بە ناو و وردەکارییەکان کراوە و تێیدا هاتووە کە: ژمارەی ژنان: ١٦٠ لەوانە ١١یان بێوەژن. ژمارەی پیاون: ٢٤٩ لەوانە ٦٥یان سەڵتی تەمەن ژوور ١٦ ساڵ و ٤ یان بێوە پیاو. ژمارەی ئافرەتی شوونەکردووی تەمەن ژوور ١٦ ساڵ ٢٤ کەس. ژمارەی کوڕی تەمەن خوار ١٦ ساڵ ١٠٤. ژمارەی کچی تەمەن خوار ١٦ ساڵ ٧٥. ژمارەی جوولەکەی خاوەن ماڵ و کرێچی کە ناویان هەر لە لیستی خانووەکاندا هەیە ٥٤. ژمارەی ئەو

---

(١) ar.wikipedia.org

جوولەکا نەی کە ناو یان هەر لە سێیەم بە شی تۆمارە کەدا هە یە ٦ و کۆی جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی ٦٧٢ کەس بووە.[١]

٨- مینۆرسکی[٢] سەبارەت بە ژمارەی دانیشتوانی شاری سلێمانی دەنووسێت: لە ساڵی ١٩٢٤ دا بۆ ١٨٩٠٠٠ کورد و ١٥٥٠ جوولە کە و ٧٥ عەرەب بەرز بووەتەوە. ئەم ژمارە یەش دوای ئەوە دێت کە لە مانگی تەمووزی هەمان ساڵدا بووە بە ٧٠٠ کەس و جارێکی تر لە مانگی نۆڤەمبەردا بووەتەوە بە بیست هەزار کەس.[٣] ئا شکرایە ئە مەش بەهۆی شۆڕشەکەی شێخ مەحموودەوە بووە دژی ئینگلیزە کان لە ناو چەکەدا و دیارە کە لە ١٦ی ئابی ١٩٢٣- ٢٥ی ئاداری ١٩٢٤دا بەردەوام شارەکە لەلایەن فڕۆکەکانەوە بۆمبباران کراوە.

---

(١) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل٢٠

(٢) مینۆرسکی (١٨٧٧-١٩٦٦): ڕۆژهەڵاتناس و ئێراننناس و کوردناس و پیاوی سیا سی دوا یەمین قۆ ناغی ئیمپراتۆر یای ڕوو سیایە. ماوەی ذ ێوان ساڵەکانی ١٩٠٤-١٩٠٨ لە ئ ێران ڕاو ێژکاری باڵوێزخا نە و کۆذ سوڵخانەی ڕوو سیا بووە. (بذ چینەکانی کورد و چەند و تارێکی کوردنا سی، مینۆر سکی، وەرگێڕا نی: د.نەجاتی عەبدوڵڵا، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٠٧)

(٣) بنچینەکانی کورد و چەند وتارێکی کوردناسی، ل٦١

٩- سیر سیل جۆن ئیدمۆ ندس:[١] له کۆکرد نەوەی زانیاری یەکانیی و ڕاپۆرتەکاذ یدا، جـ گه له پشتبه ستن به ڕێ بازی مه یدانی، کەڵکی له بەڵگەنا مه و کتـ ێب و و تاری چەند گەڕیده یەکی تریش به تایـ بەت (مێجەر سۆن) وەرگر تووە؟ چونکه دوای ئەوەی مێجەر سۆن ده ست لەکارەکەی هەڵدەگرێت، ئیدمۆندس جێگەی دەگرێـ تەوە. ئەم تاڕاده یەکی زۆر تۆمارێکی جیاواز دەخاته ڕوو و به پشت به ستن به تۆمارێکی ساڵی ١٩٢٥ی شارەوانی، دەنوو سێت: له ساڵی ١٩٢٥دا، نفوو سی سلێمانی ١٠٠٠٠ کەس بووە، ٩٠٠٠ مو سوڵمان، ٧٥٠ جووله که و ١٢٠ که سیش کلدانی (مه سیحی) بوون.[٢] ئەم ژماره یەی که ئیدمۆنس خستوویەتییه ڕوو، جـ گه لەوەی که له گەڵ ئەو تۆ مارەدا ناگونجـ ێت که پێش ساڵی ١٩٢٠ لەلا یەن ده سەڵاتدارێتی بریتانیاوە سەبارەت به ژمارەی جووله که له شارەکەدا خراوه ته ڕوو، له گەڵ ژ مارەی دانیـ شتووانی شارەکه شدا ناگونجیْ و لەماوەی زۆتر له پێنج ساڵدا ژماره که بۆ زۆر تر له پازده جار کەمی کردووە؟! که ڕه نگ نیـ یه پەیوه ندی بەو ئالۆزییا نەوه هەبێت که

(١) سیر سیل جۆن ئیدمۆ ندس (١٨٨٩- ١٩٧٩): کارگێڕ و ڕاو ێژکاری سیا سیی بریتانیا بووە له ئێراق. له ژیانیدا، دوو جار سەردانی با شووری کورد ستانی کردووە، یەکەمیان ساڵی ١٩١٨ و وەك کارگێڕی سیاسیی و ڕاوێژکاری حکو مەتی کۆلۆنیالی بریتانیا له سوپادا و دووەمـ یان ساڵی ١٩٣٥- ١٩٤٥ وەك ڕاو ێژکاری وەزارەتی ناوخۆی ئێراق، کاری کردووە. بڕوا نه (کورد، تورك، عەرەب، سیرسیل جۆن ئیدمۆ ندس، وەرگێڕا نی: حامـ ید گەوهەر، دەز گای چاپ و بڵاو کراوەی ئاراس، چ٢، هەولێر، ٢٠٠٤)

(٢) کورد، تورك، عەرەب، ل١١٤

له سالی ١٩١٨-١٩١٩ له ناو چەکەدا بووە؟ چونکه له تۆماره کەی بریتانیادا، ئەم ژمارەیه هەر زۆرتر بووە!؟

ئەما نه و چەند ئا ماژه و سەرنجێکی تریش له سەر ژ مارەی دانیشتوانی شارەکه و جووله کەکان تۆ مار کراوە، هەروەك (د. کورد ستانی موکر یانی)یش پ ێی وا یه که له سلێمانی له سالی ١٩٣٤دا، هەموو ماڵەکانی جووی سلێمانی بەدەرگاوە سەد و سێزده دەرگا یه.[1] هەروەها بەپێی سەرژمێری سالی ١٩٤٧ کۆی ژ مارەی دانیشتوانیش بووە به ٤٣٠٤٩ کەس که ٤١٠٢٩ یان مو سوڵمان و ٥٠٣ یان مەسیحیی و ١٥١٥یان جوولەکه بوون.[2]

بەڵام پاش سالی ١٩٥٠ ڕاگەیا ندنی گەڕا نەوەی جووله کەکان بۆ خاکی ئیسرائیل[3] و دەر چوونی یا سای ژ ماره ١ی سالی ١٩٥٠ بەناوی (ا سقاط الجنسية العراقية من يهود العراق) که تێیدا ئەو ما فەی به جووله کەکان درا بوو له ئێرا قدا نیشتەجێ بن، ژ ماره و بووذ یان کەو ته مەتر سییەوە[4] و سەرەنجام زۆر بەی زۆری

(١) گۆڤاری (ڕۆ شنبیری نوێ) ژ ماره ١٢٠، سالی ١٩٨٨، سلێمانی له سالی ١٩٣٤دا، نووسینی: د. کوردستانی موکریانی، ل٣٢-٤٤

(٢) المملكة العراقية، وزارة الشؤن الاجتماعية، مديرية النفوس العامة، احصاء السكان لسنة ١٩٤٧، ج٢، لواء الموصل- لواء كركوك- لواء السليمانية- لواء اربيل، بغداد، ١٩٥٤، ص١٥٦

(٣) رحلة المستشرق الى العراق و سوريا و فلسطين، الرحالة الهولندي الدكتور: ليونهارت راوولف، ترجمة: سليم طه التكريتي، بغداد، ١٩٧٨، ص١٩٦

(٤) اليهود والمواطنة العراقية، د. كاظم حبيب، مؤسسة حمدى للطباعة والنشر، السليمانية، ٢٠٠٦، ص١٩٢

جوولەكەكان لە ئێراقدا نەمان و لەساڵی ١٩٥٤ (تەنها ٦ كەس)[1] لە شارێكی وەك سلێمانیدا مانەوە و لە سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧ شدا ڕێژەكە دابەزیوە بۆ تەنها دوو كەس.[2]

ژمارە	ناوی نووسەر	ساڵ	كۆی دانیشتوان	ژمارەی موسوڵمان	ژمارەی جوولەكە	ئایین و پێكهاتەكانی تر
١	ڕیچ	١٨٢٠	١٠٠٠٠ كەس	٢١٤٤ هەزار خانوو	١٣٠ خانوو	٩ خانوو (كلدان) ٥ خانوو (ئەرمەن)
٢	لیك لاما	١٨٦٨	٦٤٥ ماڵ	٦٠٠٠ هەزار ماڵ (كورد)	١٥ ماڵ	٣٠ ماڵ (كلدانی)
٣	ژاك ڕیتۆرێ	١٨٧٨	١٥٠٠٠ كەس	-	٢٥٠ بنەماڵە	٢٠ ماڵ (مەسیحی)
٤	مێجەرسۆن	١٩١٩	-	٩٧٢٨ هەزار (كورد)	٥٧٢ كەس	٦٠ (كلدانی)
٥	تۆمارێكی بریتانی	پێش ١٩٢٠	١٥٥٠٠٠ كەس	-	١٠٠٠ كەس	١٠٠ كەس (مەسیحی)

(١) اليهود والمواطنة العراقية، ص٣٢

(٢) المملكة العراقية، وزارة الشؤن الاجتماعية، مديرية الذفوس العامة، احصاء السكان لسنة ١٩٤٧، ج٢، لواء الموصل- لواء كركوك- لواء السليمانية- لواء اربيل، بغداد، ١٩٥٤، ص١٠٢

٦	**تۆمارێکی شارەوانی**	**١٩٢٠–١٩٢٢**	**–**	**–**	**٧٢ خانو ٦٧٢ کەس**	**–**
٧	**مینۆرسکی**	**١٩٢٤**	**–**	**١٨٩٠٠٠ هەزار کەس (کورد)**	**١٥٥٠ کەس**	**٧٥ کەس (عەرەب)**
٨	**ئیدمۆندس**	**١٩٢٥**	**١٠٠٠٠ کەس**	**٩٠٠٠ هەزار کەس**	**٧٥٠ کەس**	**١٢٠ کەس (مەسیحی)**
٩	**سەرژمێری ١٩٤٧**	**١٩٤٧**	**٤٣٠٤٩ کەس**	**٤١٠٢٩**	**١٥١٥ کەس**	**٥٠٣ کەس (مەسیحی)**

تۆماری ژمارەی دانیشتوانی شاری سلێمانی

قانون رقم (١) لسنة ١٩٥٠ (١)

قانون ذيل مرسوم اسقاط الجنسية رقم (٦٢) لسنة ١٩٣٣

بموافقة مجلس الاعيان والنواب امرنا بوضع القانون الاتي :

المادة الاولى :

لمجلس الوزراء ان يقرر اسقاط الجنسية العراقية عن اليهودي العراقي الذي يرغب باختيار منه ترك العراق نهائياً بعد توقيعه على استمارة خاصة امام الموظف الذي يعينه وزير الداخلية .

المادة الثانية :

اليهودي العراقي الذي يغادر العراق أو يحاول مغادرته بصورة غير مشروعة تسقط عنه الجنسية العراقية بقرار من مجلس الوزراء .

المادة الثالثة :

اليهودي العراقي الذي سبق ان غادر العراق بصورة غير مشروعة يعتبر كأنه ترك العراق نهائياً اذا لم يعد اليه خلال مهلة شهرين من نفذ القانون وتسقط عنه الجنسية العراقية من تاريخ انهاء هذه المهلة .

المادة الرابعة :

على وزير الداخلية أن يأمر بإبعاد كل من اسقطت عنه الجنسية العراقية بموجب المادتين الاولى والثانية ما لم يقتنع بناء على أسباب كافية بإن بقاءه

في العراق مؤقتاً امراً تستدعيه ضرورة قضائية أو قانونية أو حفظ حقوق الغير الموثقة رسمياً .

المـــادة الخامســـة :

يبقى هذا القانون نافذاً لمدة سنة من تاريخ نفاذه ويجوز انهاء حكمه في أي وقت خلال هذه المدة بإرادة ملكية تنشر في الجريدة الرسمية .

المـــادة السادســـة :

ينفذ هذا القانون من تاريخ نشره في الجريدة الرسمية .

المـــادة السابعـــة :

على وزير الداخلية تنفيذ هذا القانون .

كتب ببغداد في اليوم الخامس عشر من شهر جمادي الاول سنة ١٣٦٩ واليوم الرابع من شهر مارت سنة ١٩٥٠ .

توفيق السويدي عبد الاله

رئيس الوزراء

بەڕێکردنی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل [١]

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل [٢]

(١) www.thejc.com

(٢) **هەمان سەرچاوە**

فڕۆکەخانەی ("Lydda" Ben-Gurion- Israel)[1]

(١) www.thejc.com

فڕۆکەخانەی ("Lydda" Ben-Gurion- Israel)[1]

(١) www.thejc.com

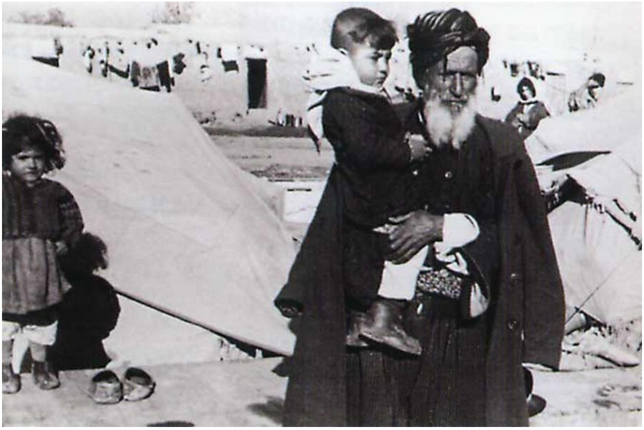

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[1]

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[2]

---

(١) www.facebook.com/Slemani.Photos

(٢) هەمان سەرچاوە

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[1]

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[2]

(١) www.facebook.com/Slemani.Photos

(٢) هەمان سەرچاوە

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[1]

---

(١) www.facebook.com/Slemani.Photos

گەڕانەوەی جوولەکەکان بۆ ئیسرائیل[1]

---

(١) www.facebook.com/Slemani.Photos

بەشی دووەم

جوگرافیای نیشتەجێبوونی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

جوگرافیای نیشتەجێبوونی جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی

پارێز گای سلێمانی لای باکور یەوە، سنووری بە پارێز گای هەولێرەوە یە و لای با شووریەوە، پارێز گای دیا لە و لای خۆرهەلاتیشیەوە ولاتی ئێران و لای ڕۆژئاوای هەریەك لە پارێزگا کانی کەرکووك و تکریتە.

شاری سلێمانی، سەنتەری بەڕێوەبردنی پارێزگای سلێمانییە و لەنێوان هێڵی درێژی ٣٧ و ٢٢ و ٤٥ پلە و ٣٣ و ٢٨و ٤٥ ڕۆژهەلات و هێڵیَ پانی ٠١و ٣٢ و ٣٥ و٤٠ و ٣٥ و ٣٥پلەی باکوورەوە.[1]

دوای ئەوەی کە (برایم پاشا) ناوچەی (قەلاچوالان)ی جێهێشتووە، گەر هەموو دانیشتوانی شارەکەش لەگەڵیدا نەیانگوێزابێتەوە، ئەوا بەگوێرەی ئەوەی کە پایە تەختی نویَ بووە، زۆر بەی زۆری بنەما ڵەی (با بان) و کاربەدە ستانی میرنشینەکە، کە سایەتییە ناودارە کانی ئەو سەردەمە، بازرگان، دوکاندار و خاوەن پیشەکانی تر، لەگەڵ پا شادا بەرەو هەواری نویَ هاتوون. پا شانیش لە هەموو ناو چەکانی کورد ستانەوە، وەك: کەرکووك، هەولێر، ڕەوا ندووز، شارەزوور، سنە، هە مەدان، سەقز، با نە و مهاباد، خەڵکێکی زۆر و بەلێشاو ڕوویان لە سولەیمانی کردووە و لەهەموو جۆرە ناوچەیەکەوە لێی خڕبوونە تەوە. خاوەن بیروڕای ئایینی جیاوازی وەك: موسوڵمان، جوو، فەلەی تێدا نیشتەجیَ بووە.[2]

---

(١) تحلیل ا ستعمالات الارض ضمن المخطط لتحدید اتجا هات النمو العمرا نی لمدینة السلیمانیة، رسالة ماجستیر (غیر منشور) شازاد جمال جلال فتح اللة، ص٤٣

(٢) سولەیمانی شەکرە شارەکەم، ل١٢١

گەر برایم پا شا یە کەم بەردی بناغە کەی لە گو ندی (مەڵکە ندی) دانابیّ[1] ئەوا گەڕەکی گۆیژە بە سابوونکەران، قاوەخانەی سەر چیمەن و گاوران، بەیە کەم گەڕەکی شار و کۆنترین یان دادەنر ێت و هەر لەوێ شەوە شاری سولەیمانی دە ستی پێ کردووە و پا شان دووەم گەڕەك، گەڕەکی دەرگەزێن درو ست کراوە، کە ئەو سەردەمە زۆر لە گەڕەکی (سەر شەقام) ل ێك ج یا نەکراونە تەوە. سێیەم گەڕەکیش (کانێسکان)بووە. دواتریش گەڕەکی (سەرشەقام و چوارباخ) ئاوەدان کراونەتەوە.[2] ئەگەر بەم پێیەش بێت، ئەوا گەڕەکی جوو لەکان دوای ئەم گەڕەکانە ئاوەدان کراوەتەوە و هەموو جووله کەکانیش پێکەوە بۆ یەکەمینجار لەم شوێنەدا نیشتەجێ بوون کە دەکا تە گەڕەکی (شێخ عەباس) کە شەخ سێك بووە لە خوارووی شاری سلێمانی نزیك بە ڕێ گای قەرەتۆغان بەراه بەر بە گو ندی (وڵو بە).[3] دوای زۆر بوونی ژمارەی دانیشتوانەکەی، گەڕەکەکەش فراوان بووە و لە ن ێوان ساڵانی ۱۹۱۹-۱۹۲۲دا بریتی بووە لە نۆ کۆڵان.[4]

جووله کەکانی ئ ێراق بەگ شتی لە هەر شار و شوێنێکدا بووبن گەڕەکێکی تای بەت بەخۆیان هەبووە و بەناوی خۆیا نەوە ناوبراوە (گەڕەکی جوو لەکان). لەم بارە یەوە (ئ یدمۆنس) دەنوو سێت (لە

(۱) تاریخی سلێمانی و وڵاتی، ل۸۹ و۹۰
(۲) سولەیمانی شەکرە شارەکەم، ل۱۲۱
(۳) شەجەرەی بنەما ڵە دێری نەکانی سلێمانی (بنەما ڵە دێری نەکانی سلێمانی لە نێوان ساڵانی ۱۷۸٤-۱۹۱٤) کۆکردنەوە و ساغکردنەوە و ئامادەکردنی عبدالخالد صابر (مامۆستا خالد) ، چ۲، چاپخانەی (گرین گلوری) بەیروت، ۲۰۱۰، ل۱٤۸۸
(٤) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ۱۹۱۹-۱۹۲۲، ل۱۹

گەڕەکێکی هەناوی خۆیان دەژیان. گەڕەکەکەیان لەبەشی خواروی شار و لە نزیک ڕووبار هەڵکەوتبوو و ئاوی تەواوی ئاوەڕۆی گەڕەکەکانی دیکەی لێ کۆدەبووەوە.[1] هەروەک لە کوردستاندا باوبوو، ئەوان لێرە کاری ناخۆشی وەک ڕەنگرێژی، دەباغی و عارەقفرۆشییان هەبوو. شار دا بەش کرا بوو بە سەر حەوت گەڕەکدا: گۆیژە، مەڵکەندی، کانێسکان، دەرگەزێن، سەشەقام، چوارباخ و جوولەکە.)[2]

(سدیق سالح) لە پەراوێزی کتێبەکەی (مەردەخان زاکن)دا دەنووسێت (کاک ئەحمەدی شێخ ئەو شوێنەی بۆ دیاری کردوون کە پێی دەوترێت گەڕەکی جوولەکان)[3]

لەو کاتانەشدا گەڕەکی جوولەکان کەوتبووە کۆتایی شارەوە و لە چاو گەڕەکەکانی نزیک خۆیان، جوانتر و ڕێکوپێکتربوو. گۆڕستانێکی تایبەت بە خۆشیان بە ناوی (گۆڕە جوولەکە)وە هەبوو کە مردووەکانیان لێ

---

(١) هەر لەمبارەیەوە، (خالید سەرکار) دەگێڕێتەوە کە: لە سالآنی سەرەتای شەستەکاندا کاتێ بارودۆخی شار و وڵات خراپ بوو، شەوێکیان لەگەڵ چەند کەسێکدا ویستمان شار بەجێ بهێڵین، ناردیانیین بۆ گەڕەکی جوولەکان و لەوێوە کردیانینە ناو ئاوەڕۆکەوە کە قەبارەکەی زۆر گەورە بوو، بە ئەندازەی ژوورێکی گەورە دەبوو، وەک ئاوەڕۆی گەڕەکەکانی تری شار نەبوو! (ئەم زانیارییە لە ڕۆژی چوار شەممە ٢٠١٤/٨/٢١ لە مامۆستای هونەرمەند "خالید سەرکار" وەرگیراوە.)

(٢) کورد، تورک، عەرەب، ل١٢٢

(٣) یهود کردستان و رؤسائهم القبلیون، مرد خاي زاكن، ترجمة: سعاد محمد، منشورات مؤسسة ژین، مطبعة شڤان، السلیمانیة، ٢٠١١، لە پەراوێزێکدا هاتووە کە کاک ئەحمەدی شێخ ئەو شوێنەی بۆ دیاری کردوون، من داوای سەرچاوەی ئەو پەراوێزەم لە مامۆستا سدیق کرد و ئەویش وتی ئەمە قسەیەکی بڵاوە و وەرم گرتووە.

دەنا شت و کەوتبووە ڕۆژ ئاوای گەڕەکەکەیا نەوە، لە نز یك (قوتابخا نەی کرمانجی بنەڕەتی) و (قوتابخانەی خانزاد)ی ئێستادابوو.

ڕا ستتر ئەوە یە کە د یاریکردنی شوێنی گەڕەکی جوو لەکان پەیوە ندی بە خۆیا نەوە هەبووبێت نەك وەك ئەو قسەیەی کە گوا یە حاجی کاك ئەحمەدی شێخ بۆی دیاری کربێتن؟ چونکە لە زۆر شاری تری شدا، جوولە کەکان گەڕەکی تای بەت بە خۆ یان هەبووە. تەنا نەت موختاری گەڕەکەکەشیان هەر لە خۆیان بووە و ئاماژە بەوە دەکرێ کە لە ٢٥ی ت شرینی دووە می ساڵی ١٩٢٨دا (خوا جە دای ناری کوڕی شەلەمۆ) موختاریان بووە.[١]

گەڕەکی جوولە کەکان چەند کۆڵانێکی هەبووە: ئەتراف کەنیشتە، جادەی کەنیشتە، بەرامبەر کەنیشتە، بەرماڵی شلۆمی، بەر ئا شەکەی هاروون، بەرماڵی سەعدە ئیسحاق، پشت ماڵی سەعدە ئیسحاق، سەر شیوەکە، جادەی بەرماڵی حا تان پ یێك هاتووە.[٢] هەر بە تەنیشت گەڕەکەکە شیانەوە، گۆڕ ستانێکی تای بەت بە خۆ یان هەبووە کە بە

(١) ئەم بیروبۆ چوونانە، لە وەڵا می چەندپر سیارێکدا هاتووە کە بە شێوەی نوو سراو لەلایەن لێکۆڵەرەوە ئاراستەی (جەمال بابان) کراوە و ناوبراویش لە ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ بە نوو سین وەڵا می داوە تەوە. ئەم زانیارییە شی لە پەراوێزی کتێبی (سلێمانی شارە گەشاوەکەم، بەرگی ٣، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ل٤٧٠) نووسیوە.

(٢) شەجەرەی بنەما ڵە دێری نەکانی سلێمانی (بنەما ڵە دێری نەکانی سلێمانی لە نێوان ساڵانی ١٧٨٤-١٩١٤)، ل١٤٩١

گۆڕ ستانی (گردی گۆڕە جوولە کە) ناوبراوە و کەوتووە تە (سەروو گەڕەکی جوولەکان لەخوار مەلعەبەکەوە.)[1]

واش دەوتر ێت کە ئەو سا جوولە کە نەدەبوو ماڵی لەناو ماڵی مو سوڵمانەکاندا درو ست بکات، بەڵکو هەموویان کۆکردبوو نەوە لە خوار شارەوە گەڕەکێك هەر ئەوانی تێدابوو.[2]

نەخشەی شاری سلێمانی لە ساڵانی سی سەدەی ڕابردوودا[3]

---

(١) سلێمانی شارە گە شاوەکەم، جەمال با بان، بەرگی١-٢، دەز گای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٢، ل٣٧٢

(٢) ڕاو و شکار، عەبدول غەفوور مەلا عەلی، چاپخانەی وەزارە تی ڕۆ شنبیریی، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٦٤

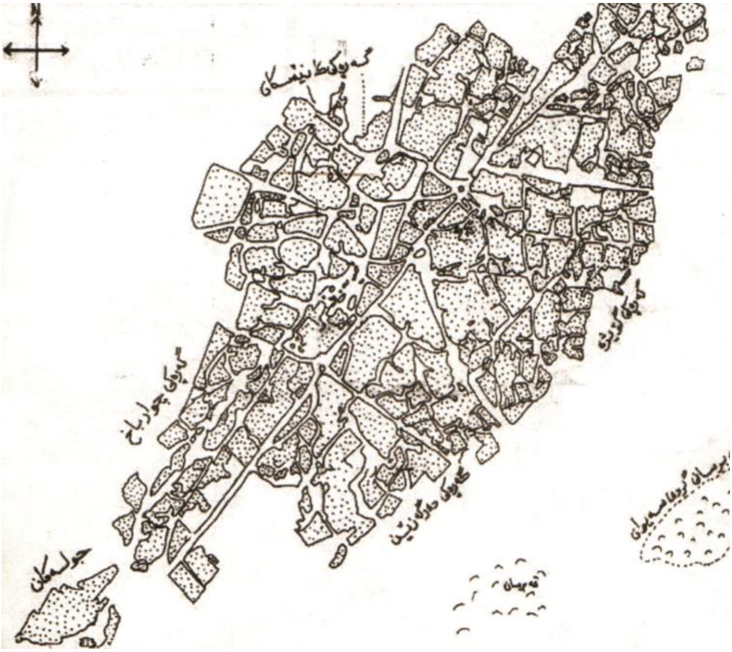

نەخشەی دێرینی شاری سلێمانی[1]

---

(٣) ئەم نەخ شەیە لەلا یەن (وە ستا عەبا سی دار تاش) ـەوە کێ شراوە کە خۆی لەوکاتا نەدا ژیاوە و کتێبێکی لە سەر شاری سلێمانی نوو سیوە و وەك بیرەوەری باسی گەڕەك و پیشە و گەلێ بابەتی تری شارەکە دەکات لە ساڵانی سی سەدەی ڕا بردوودا. بڕوا نە (سلێمانی لە بیرەوەریەکا نمدا، عەباس مەلا ئ یبراهیم حافظ "وەستا عەباسی دارتاش" ؟ ، ١٩٩٩، ل١٢٧)

(١) مجلة کاروان، العدد ٥٤، السلیمانیة دراسة في جغرافیتها التأریخیة، فؤاد حمة خور شید/ شاری سلێمانی ١٩١٨-١٩٣٢، ئاکۆ عەبدول کەریم شوانی، چ١، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٢٧٦

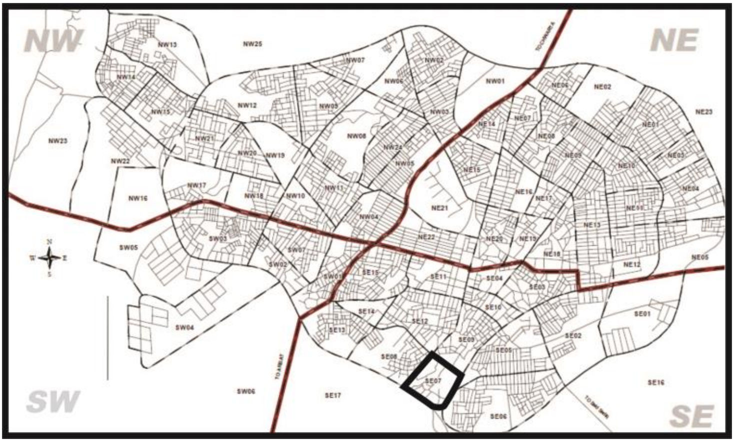

نەخشەی نوێی شاری سلێمانی [(١)]

گەڕەکی جوولەکان – ٢٠١٣

(١) iraqmap.org/kurdistan-sulaymaniyah-map

ڕووکاری دەرەوەی ماڵێکی جوولەکە– ٢٠١٣

مزگەوتی جوولەکان (شێخ عەباسی یەکەم)– ٢٠١٣

گەڕەکی جوو لەکان بە شێوەیەك لە شارەکە دا بڕاو بووە کە بە دەرەوەی شار ئاماژەی بۆ کراوە، لەم بارەیەوە (ڕەشید شەوقی)[1] وەك یە کەم یادداشتنوو سی کورد کە بەزمانی کوردی یاددا شتی نووسیبێت[2] دەنووسێت: ڕۆژێك لەگەڵ ژنە خزمێکی نەخۆشم چووم بۆ گەڕەکی جوولەکان بۆ لای ژنە دکتۆرێك کە ناوی (فەرحە)بوو. جا ئەو فەرحە یە دوو کچی بە ناوە کانی (خانم)و (ڕە یحان)ەوە هەبوو. هەردووکیان تەمیز و جوانکە لە بوون. هەتا لەوێ بووین، کچە گەورەکەی کە بە قەد من بوو،[3] چاوی تێ بڕیبووم و نەیدەتروکاند، منیش هەروا سەیرم ئەکرد. ئیتر هاتینەوە بۆ ماڵەوە بۆ ناوشار.[4]

---

(١) ڕەشید شەوقی کوڕی سەعید شەوقیی کوڕی قادر ئەفەندییە. لە سلێمانیی و لە ساڵی ١٩٠٣ لەدایك بووە. ئەفسەری عوسمانیی و سەردەمی حکومەتی شێخ مەحموود و دوا تریش سوپای ئێراق بووە. لە ١٩٦٧/١٠/١٨ کۆچی دوا یی کردووە. (بە سەرهاتووی کا کە ڕە شید شەوقی، ئا مادەکردنی: سدیق ساڵح، بەڕێوەبەرایەتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، چ١، چاپخانەی وەزارە تی ڕۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٦٥)

(٢) چەند کەسێکی تریش بە زمانی کوردی بیرەوەری خۆیان نووسیوەتەوە، وەك: مەلا محه ممەدی چرو ستانی، ڕەفیق حیلمی، ئە حمەد تەقی، ئە حمەد خوا جە و زێوەر جگە لەوەی کە لە ڕووی مێژوو و کاتی نووسینەوە، بیرەوەرییەکانی ڕە شید شەوقی لە هەموویان لە پێشترە، لە ڕووی ناوەرۆکیشەوە بیرەوەرییەکانی ڕە شید شەوقی تایبەتن بە کە سێتی خۆیی و هی ئەوان، تایبەتن بە شۆڕشەکانی کورد. مستەفا سائیب توانیوێتی لە ١٩٢٩/٤/١٠دا یەکەم یاددا شتی خۆی بنووسێتەوە، بەڵام لە باسی چەند ڕۆژێك بەولاوە، تێنەپەڕیوە. بڕوانە (بەسەرهاتووی، ل٩–١٣)

(٣) وەك لە پێشتری یادداشتەکەدا هاتووە، ڕشید شەوقی لەم کاتانەدا لەتەمەنێکی لاویدا بووە و لە پۆلی دووی مەکتەبی عەسکەری بووە.

(٤) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٣٩

(نالی)[1] شاعیریش لەو چامە شیعرییەی کەگوا یە بۆ سالمی نوو سیوە و مێژووە کەی بۆ دوای دە سەلاّتدارێتی میرز شینی با بان (١٨٥٠) دەگەڕێ تەوە، هەواڵی چەند جێ گە و شوێنێکی شارەکە دەپر سێت، بەلاّم دوور و نز یك ناوی ئەم گەڕە کە نا بات و تەنها دەنووسێت:

ئێستەش بە بەرگ و بارە عەلەم داری (شێخ هەباس)
یا بێ نەواو و بەرگە گەڕاوە بە شەخسی عوور؟[2]

لە لێکدانەوەی ئەم دێڕەشدا وا هاتووە (شێخ هەباس، یەکێك بووە لە سەیدەکانی بەرزنجە، گۆڕە کەی زیارەتگای خەڵکە و کەوتووە تە داو ێنی سلێمانییەوە، جاران بەو دەوروپ شتەیان دەوت گەڕەکی جوولەکان، ئێستا پێی دەڵێن گەڕەکی شێخەباس.)[3]

---

(١) لە کتێبی (نزهة الفکر)ی (ئەحمەد محەممەد حەزراوی)یە کە لەبا سی نالیدا وا هاتووە (قدم مکة سنة نیف و ثمانین و مئتین و ألف... الرجل صاحب فضل و علم مع انکسار و شیبة بهیة و خمول.) نزهة الفکر، تألیف: أحمد محمد الحضراوي المکي الهاشمي، حققه: محمد المصري، القسم الأول، دمشق، ١٩٩٦، ص ٢٥٧) واتە (لە ساڵی هەزار و دوو سەد و هەشتا و ئەوەندە " ٣-٩" -کە دەکاتە ١٨٦٥-١٨٧٤ زایینی- هاتووەتە مەککە...

(٢) دیوانی نالی، ل١٨٥

(٣) هەمان سەرچاوە، ل١٨٥

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣[1]

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

---

(١) ئەم وێنا نە لە ئەرشیڤ و کامێرای (ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕە شە)وە وەرگیراوە کە لە وێنەگرتنی (جەمال کا بان)ی برای هونەرمە ندان (کەریم کا بان) و (قادر کابان)ی هونەرمەندن.

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

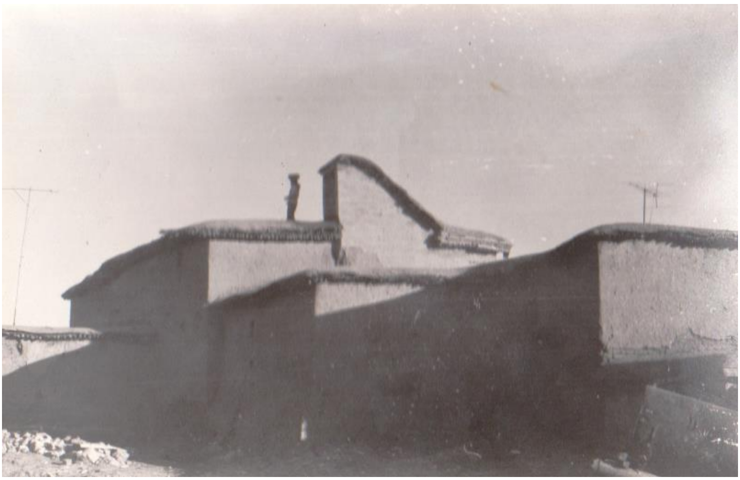

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

گەڕەکی جوولەکان ١٩٨٣

بەشی سێیەم

پێگەی فەرهەنگی جوولەکەکانی شاری سلێمانی

پێگەی فەرهەنگیی جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی

سەبارەت بە نا سین و شوێنەواری ژ یان و مێژووی جووله کەکانی کورد ستان (ار یك براور)[1] دەنوو سێت: ئەوان هیچ گرنگی یان بە م ێژووی خۆ یان نەداوە و هیچ تۆ مارێکی م ێژوویيان بۆ بەجێ نەهێ شتوين.[2] بەڵام لەڕواڵ گەی پێ کەوەژيان و تێ کەڵاوییان لە گەڵ موسوڵمان و مەسيحييەکانی ناو شاری سلێمانييدا، دە توانيين تيشك بخەي نه سەر چەند لا يەنێکی کەلتووريی و فەر هەنگييان کە تا ڕادەيەکی زۆر بووە بە خاڵی ناسينەوەی تايبەتمەنديیان:

يەکەم: لايەنی ئابووريی و بازرگانی:

بە شێوەيەکی گ شتی ژمارە يەکی زۆر کەم لە جووله کەکان لە لادێکاندا ژياون و زۆربەيان لە شارەکاندا بوون، هەر لە بەر ئەوە شی کە کەمتر موڵکيان هەبووە، کەمتر کاری کشتوکاڵيان کردووە و زۆرتر

(١) اريك براور: زانای ئەنسرۆپۆلۆژی لە ساڵی ١٨٩٥ لە بەرلين لەدايك بووە. پێش ساڵی مردنی لە ١٩٤٢ دا چەند چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ جوولەکەکانی کوردستاندا کردووە و دواتريش رافائيل پاتای وەك ئەنسرۆپۆژييەك و مێژوونووسێك کارەکەی تەواو کردووە و لە ساڵی ١٩٤٧دا (يهود کرد ستان) ی وەر گێڕاوە تە سەر زمانی عيبر يی و بڵاوی کردووە تەوە. (يهود کرد ستان، ار يك براور و رافائ يل پا تای، تر جمة: شاخوان کر کوکي و ع بدالرزاق بو تاني، دار ئاراس للطبا عة و الن شر، اربيل، ٢٠٠٢، ص٦٠ص٢٧،٢٦،٢٥)

(٢) يهود کرد ستان، ار يك براور و رافائ يل پا تای، تر جمة: شاخوان کر کوکي و عبدالرزاق بوتاني، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربيل، ٢٠٠٢، ص٦٠

خەریکی کاری بازرگانیی و دوکانداریی و دەستگێڕیی بوون، هەروەك کەمتریش ڕوو یان لە کاری فەرماذ بەریی و پۆلیـ سی کردووە. دوور نیـ یە ئە مەش لە باوەڕ و نەریتی ئایینییا نەوە هاتبیٚ؟ چونکە ئەوان بەپێی ئایینە کەیان بەڵێنیان پیٚ دراوە کە ڕۆژێك لە ڕۆژان بۆ خاکی بەڵێن پیٚ دراو دەگەڕێ نەوە.(١) بۆ یە هەر لە گەڵ درو ستکردنی شاری سلێمانییدا و بەپێ چەوانەی هۆ کاری سەرەکی کۆ چکردنی کوردە موسوڵمانەکان لە قەلاچوالان و شوێنەکانی ترەوە بۆ ناو شارەکە کە هۆ کاری ڕام یاریی و بازر گانی و کۆمەڵا یەتی بووە، بە تەنها و لە بەر هۆکاری ئابووریی و بازر گانی جوولە کەکان ڕوو یان لە شارە نوێیە کە کردووە، بەتایـ بەت ئەو جوولەکا نەی کە دە سترەنگیین بوون و توانا یەکی تاڕادە یەك با شتریان لە چاو جوولە کەکانی تردا هەبووە. هەر لە بەر ئەمە شە کە لە شاری سلێمانیدا، جوولە کەکان بە بە شێکی د یار لە دەوڵەمە ندەکانی شار ژم ێردراون و لەباری بازرگانیـ یدا زۆر چالاك و وریابوون و لە بازاڕی شارەکەدا دەسترۆیشتووبوون.

تا ئەوان لە سلێمانیدا بوون و نەگەڕابوو نەوە بۆ ولا تی خۆ یان، پیشەی زەڕنگەری کە پیشەیەکی دیارە و پێویـ ستی بە سەرمایەیەکی گەورە هە یە، بە شێوەیەکی ڕە ها لەدە ست جوولەکەکا ندا بووە.(٢) بەناوبانگترین زەڕذ گەر و زیو گەری شارەکە لەناوجوولەکەکا ندا بووە کە ناوی (ڕوفائ یل) بووە و دوکانە کەی لە جادەی (تازە) وا تە

(١) مێژووی ئارامیەکان لە کورد ستان دا، شاسوار.خ.هەرشەمی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٩، ل١٩٨

(٢) جولە کەکانی شاری سلێمانی، بەرزان ئە حمەد کوردە، چاپخانەی ڕوون، لە بڵاوکراوەکانی بەشی ڕوناکبیری مەکتەبی ڕێکخستنی ی ن ك، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٥٣

(مەو لەوی) ئێ ستا بووە، چەند کە سێکی ترێ شیان هەبووە کە دوکانەکانیان لای کۆڵانی (ئەحمەدی)یەوە بوون، واتە بەرامبەر حەوزە وشکەکەی ئێستا.[1]

بەپێچەوانەی ئەو پەند و باوانەی لە سەر چروکیی و دە ستنوقاویی دەوڵەمە ندە جوولەکەکا نەوە دەوتر ێت، ئەوان بە شدارییان لە یارمەتی یدانی دارا یی و باربۆی ڕووداو و کارە ساتانەدا کردووە کە بەسەر شارەکە و کورددا هاتووە...

بەشێکی زۆری کاروباری بازرگانی شار و شارۆچکەکانی تریشیان لە سلێمانییەوە بەڕێ کردووە. لەم بارەرەوە (مێجەرسۆن) ئەو هۆکارە دەخا تە ڕوو کە توا نا و ه ێزی بازرگانی یانی بۆ هێناونە تە د یی و دەنوو سێت: سەلیقەی بازر گانی کوردە کان بۆ کار و پیشەیەك کە ئارامیی بوێت گو نجاو نییە، هەر ئە مەش وایکردووە کە ڕازی بن بە بوونی مە سیحیی و جوولە کە لەناویا ندا، بۆ نموو نە هەموو جۆرە بازرگانی یەکی تاکفرۆ شی لە کەرکووك و هەڵە بجە و پێنـ جوێن و سلێمانیش لەژێر دەستی جوولەکەکاندایە.[2] بۆ ئەم مەبە ستەش زۆر بەبا شی خۆ یان گونجا ندووە و تایبەتمە ندی کارە کەیانیان ڕە چاو کردووە، بۆ نموو نە لەناو ماڵ و پەر ستگاکاندا بەجۆرە ئارامی یەکی کۆن کە پ ێی دەوترێت سریانی (وا تە: ئا شووری) قسەیان کردووە،

---

(١) گۆڤاری سلێمانی، ژ مارە ١١-١٢، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠١، نوو سینێکی ئەکرەم سالح ڕە شە، ل٤٠/ گۆ ڤاری سلێمانی، ژ مارە ٧، ٢٠٠٠، ئەو سای جولەکەکان لە سلێمانی و ئێستایان لە ئیسرائیل لەگەڵ ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە.

(٢) رحلة متنكر الى بلاد مابين الذهرين وكورد ستان، تأليف: ميجرسون، ترجمة: فؤاد جميل، الطبعة١، ج١، بغداد، ١٩٧٠

بەڵام له كۆمه ڵه فراوانەكا ندا، بەتاي بەتی سەبارەت به كارو باری بازرگانی، بەكوردی دوواون.[1] و مامەڵەیان كردووه.

بەوپێیەی كه خواردنەوەی بێهۆشكەر له ئایینی جووله كەدا حەرام نییه، بەشێك له جووله كەكانی شاری سلێمانی له ما ڵەكانی خۆیا ندا شەراب و مەییان درو ست كردووه و فرۆ شتویانه. (د. بێ ستون) دەگێڕێ تەوه كه چەند ماڵێكی جووله كه لەما ڵەوه شەراب و خوارد نەوەیان درو ست كردووه و لێ یان فرۆ شتووه.[2] باجی (ڕەحمه) یەك هەبووه كه ئارەقی فرۆ شتووه و گه نجه كورده كانیش ڕۆشتوون بۆ گەڕەكی جوولەكان بۆ لا یی و لەوێ ئارەقیان لا كڕیوه و هەر له گەڕەكی جوو لەكانیش ئارەقه كەیان خواردووه تەوه؟ چونكه له گەڕەكەكانی خۆیاندا ئارەقفرۆش نەبووه.[3]

یەكێكی تر لەو بنەمایا نەی كه جووله كەكان له كاری بازرگا نیدا پێڕەوییان كردووه، پارەدان بووه به (سوو) و شت فرۆ شتن بووه به قەرز. (مەلا نووری عەلی ماستاو) ئەوه دەگێڕێ تەوه: خۆم و باوكیشم

---

(١) جوولەكەكانی كوردستان ناوی هه ندێ شوێن و شاری كورد ستانیان بەناوی عیبریی و شوێن و شاری ئیسرائیلی هێناوه، وەك: أربیل=الیخوش، اكریّ=أیكرون، موصل=ا شور، كر كوك=كیلاه، تەنا نەت له هه ندێك سەر چاوەی عیبر یدا، زاخۆ=أورشلیمی كورد ستان هاتووه. بڕوا نه The folk p16-17 yona sabar, literature of kurdistani jew,

(٢) بەرنامەی دیرۆكی كەناڵی ئاسمانی گەلی كوردستان، له سێ بەشدا بەرنامەكی سەبارەت به جووله كەكانی كورد ستان تۆ مار كردووه و چەند كه سێك چاوپێكەوتنی لەگەڵدا كراوه كه یەكێكیان (د.بێستون)یه.

(٣) چاوپێكەوتن له گەڵ (مەلا نووری عەلی ما ستاو) ڕۆژی پێنج شەممە ٢٠١٣/٦/٢٠ ناوبراو ساڵی ١٩٣٠ لەگەڕەكی سەرشەقام له سلێمانی لەدایك بووه.

مامه ڵەی بازرگانیـ مان له گەڵ جووله کەکانی شاردا هەبوو. هەموو جوولەکەکان له بازرگانییدا وریا بوون و شتیان به قەرز پێـمان دەدا. لەوا نەی که لەبیرم بـێت: (خوا جه و سوو)ی بازرگان هەبوو که ئێـمه بەزۆری له گەڵ ئەودا مامه ڵەمان ده کرد. (خوا جه لاوه)ی ده ستگێڕ هەبوو که به گەڕەکی (سەر شەقام)دا ده هات و شتی دەفرۆ شت. زەڕنگەرێکی کارامەش هەبوو بەناوی (مەردەخای)یەوە.[1]

له تۆ مارێکی شارەوانی سلێمانیدا که م ێژووی بۆ ١٩١٩–١٩٢٢ دەگەڕێتەوە، زانیاری لەسەر ئاماری خانووەکان و ناوی خاوەن و کرێچی و بەهای هەریه که و کر ێی مانگانەیا نه و ناوی ژ نان و پـ یاوان و کوڕان و کچانی تەمەن ژوور و خوار ١٦ ساڵیان به کرێچی و خاوەن ماڵ و پیـشەی گەورەکانەوە هاتووه. لەم تۆمارەدا چەند ئەنجامێك بۆ ئێمه گرنگه:

ژ مارەی ژ نان: ١٦٠ لەوا نه ١١ یان بـ ێوەژن. ژ مارەی پـ یاون: ٢٤٩ لەوانه ٦٥یان سەڵتی تەمەن ژوور ١٦ ساڵ و ٤یان بێوه پـیاو. ژمارەی ئافرەتی شوو نەکردووی ته مەن ژوور ١٦ ساڵ ٢٤ کەس. ژ مارەی کوڕی تەمەن خوار ١٦ ساڵ ١٠٤. ژمارەی کچی ته مەن خوار ١٦ ساڵ ٧٥. ژ مارەی جووله کەی خاوەن ماڵ و کرێـ چی که ناو یان هەر له لیـستی خانووەکا ندا هه یه ٥٤. ژ مارەی ئەو جوولەکا نەی که ناو یان هەر له سێیەم به شی تۆماره کەدا هه یه ٦. کۆی جووله کەکانی ناو شاری سلێمانی ٦٧٢ کەس بووه.[2]

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا نووری عەلی ماستاو)

(٢) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩–١٩٢٢، ل٢٠

لەناو ئەم ژ مارە جوولەکە یەی ناو شاری سلێمانیدا و هەر لەم تۆ مارەدا، ١٩ پیـ شەی جۆراو جۆری کاری پـ یاو و کوڕانی سەڵتی تەمەن ژوور ١٩ ساڵ بەم شێوەیە هاتووە:

٣١ عەتار، ٣ ڕەنجـ بەر، ٤ خەیات، ٨ قەزاز، ١ مەیخانە چی، ٢ مو عەلیمی میلـ لەتی موو سەوی، ٣٣ چەر چی، ٩ تو جار، ٦ قۆڵ چی ڕسوومات، ١ مەئموور، ٤٠ بەزاز، ١ شاگرد بەزاز، ٥ خومخانە چی، ٢ سەڕڕاف، ١ قۆنتەراتچیی عەرەق، ١ چاوشی پۆلیس، ٣٧ زەڕنگەر، ٣ شاگرد زەڕنگەر، ٢ قەساب، ٦٣ ئیشی نەزانراوە.[١]

جۆری پیـ شەکان و ژمارەی جوولە کەی سەرقاڵی هەر پیـ شەیەکیان وای پیـ شان دەدەن کە ئەوا نە لەو ڕۆژ گارەدا چەند ئیـ شێکی هەرە گرنـ گی وەك زەڕنـ گەری، بەزازی، عەتاریی و توجاریـ یان هەبووە و لە چاو ژمارەی کەمی خۆیا ندا چمکێکی د یاری بازاڕ یان بەدە ستەوە بووە و بەگشتی گوزەرانیان بە بەراورد لەگەڵ هی گەڕەکێکی تری وەك (چوارباخ)دا باشتر و دامەزراوەتر بووە. لەبەر ئەوەشی کە مەئمورێك و چاوە شێکی پۆلیس زیاتر یان لەو ئا مارەدا نەبووە. د یارە خۆ یان لە قەرەی وەزیفەی حکوومی نەداوە و بەکاری ئازادەوە خەریك بوون.[٢]

بەم پێـ یەش ئەو بۆ چوونەی (ار یك براور) دە سەلمێت کە: جوولە کەکانی کورد ستان لە یەك شەریحەی د یاریکراوی ئابووری ولا تدا دەرنە کەوتوون و زۆر ترین جوولە کە لە شارەکاندا بوون و هەندێکیـ شیان لە گوندەکا ندا ژ یاون. بازر گان و خاوەن زەو یی و

(١) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل٢٠-٢١

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢١

جوتیاریشیان هەبووە، بەڵام ئەوەندە هەیە کە لە کوردستاندا و بەپێی یاسای ئیسلام ڕێگە نادرێت جگە لە موسوڵمان خاوەنداریێتی زەویی هەبێت و بینا لەسەر زەوی دروست بکات...[1]

بەگشتی جوولەکەکانی شار، خەریکی کاری بازرگانیی و کاسپی بوون. زۆربەی دووکانی جوولەکەکان کەوتبووە قەیسەریی و بازاڕی گەورەی شارەوە، تاك و تەراش لە شوێنی تردا دووکانیان هەبووە. (سیمانە و یاقوب) ناو ێك دووکانی کوتاڵی ژنانەی هەبووە. یەکێکی تر لەو جوولەکانەی شار (خوا جەنە سیمی عەتتار) بووە کە دووکانەکەی لە قەیسەری نەقیب بووە و بایی هەزاران دیناری ئەو ڕۆژگارە شتی تێدابوو. هەموویان گوزەرانیان باش بووە. تەنها یەك هەژار و دەستکورتیان هەبووە بە ناوی (ڕەحیمە جوو)ەوە کە سواڵی کردووە و تەنانەت منداڵەکانیشیان خەریکی کاسپی بوون و ئیتر کەم دەرامەتەکانیان لە نیمچە سندوقێکی تەختەدا کە بە قایشێکی ڕاست و چەپدا لەملیان کردبوو، وردەواڵەی جۆراوجۆریان بە نرخێکی کەمتر لەوەی کە لەبازاڕ هەبوو دەفرۆشت.[2]

لەئەوسای شاری سلێمانییدا، نەدەبوو ژنی موسوڵمان بچنە بازاڕ بۆ شت کڕین، مەگەر بە دەگمەن، بۆیە چەند جوولەکەیەك لە خام چارەکەیەکی گەورە بە قەبارەی مەتر و نیو دروست دەکرد و پڕیان

---

(١) یهود کرد ستان، اریك براور و رافائیل پاتای، ترجمة: شاخوان کرکوکي و عبدالرزاق بوتاني، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربیل، ٢٠٠٢، ص٢٤٣

(٢) ئەم بیروبۆچوونانە، لە وەڵامی چەندپرسیارێکدا هاتووە کە بەشێوەی نووسراو لەلایەن لێکۆڵەرەوە ئاراستەی (جەمال بابان) کراوە و ناوبراویش لە ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ بە نووسین وەڵامی داوەتەوە.

دەکرد لە چەند تۆپێك چیت و بلوریی و خام و سرکەیی و قوما شی کەتان، گرێ یان دەدات و دە یان دا بە کۆڵیا ندا و کۆڵا نە و کۆڵان دە سوڕانەوە و هاوار یان دە کرد (کو تاااااڵ) ئیذ جا ژ نانیش ئەوەی بیویستایە دەهاتە ناو دەرگەی دەرەوەی ماڵەکەیان و کابرای جووش کۆڵەکە کەی دادە نا و دەی کردەوە پێ شانی دەدان، ئیتر چی جۆرە قوما شێك پێویست بوا یە لێیان دە کڕی ئیتر نەدەبوو بچن بۆ بازاڕ، هەندێك جار مێردەکانیان یاخود پیاوەکانیان لەسەر زەوقی خۆیان و لەسەر وەسفی ژنەکان بۆ دە سماڵ و کراس خۆیان قوما شیان بۆیان دە کڕی و بۆ یان دەهێنا یە ما ڵەوە.... هە ندێك جوولە کەی تریش سندوقی سەرنەگیراوی زۆر قووڵ بە ئەندازەی ١٠سم، ٧٥سم پان و یەك مەتر درێژ، ناوەی خانەخانەکراو بوو بە تەختەی تەنك و پڕیان دەکرد لە بازن و ئەموستیلە و دەرزیی و شانە و شقارتە و بنێشت و شتی تری ژنا نە و بە کۆڵانەکا ندا دە سوڕایەوە. سندوقەکەی بە قایشێکی قایم ئەملاوئەولای بە بزمار قایم دەکرد و دەیکردە شانییێکیی و ملی پێدا دە کرد هەڵی دە کرد و دە گەڕا و هاواری دە کرد: کبریت (شقارتە) ئیتر ژنان دەردەپەڕان و چییان بویستایە لێیان دەکڕین.[1]

---

(١) ڕاو و شکار، عەبدولغەفوور مەلا عەلی، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیریی، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٦٥

وردەواڵە فرۆشێكی جوولەكە[1]

(ئەكرەمی مەحموودی ساڵحی ڕەشە) ئا ماژەی بە ناو و پیشەی چەند جوولەكەیەك كردووە كە لە شارەكەدا بوون:

كۆڵگێڕەكان (دەستگێڕەكان):

١- ئوسو: دەگەڕا بە كۆڵاناندا، تەختەیەك بەبەر كۆشەوە، زەمیلەیەك بەدەستەوە بازنی شووشەی ڕەنگاوڕەنگی دەفرۆشت.

(١) ئەم وێنەیە لەسەر بنەمای گێڕانەوە و لەلایەن هونەرمەند (جەباری لۆڤەر)ەوە كێشراوە و پێشكەش بە كاری ئەم كتێبە كراوە.

٢- **ویسەی کوتاڵفرۆش:** بە خویی و مقە ستێکەوە، کۆتاڵی دەدا بە شانیدا. هەرچی دەست بکەوتایە، دەیدا بە ئارەق و دە یخواردەوە و جڕتی لێدەدا بەقەد تۆپێك دەنگی دەهات.

٣- **جریوە:** کوتاڵفرۆش بوو، بە خۆیی و مقە ستێکەوە، بە کۆڵانا ندا دەگەڕا. منداڵان دوای دەکەوتن و پێیان دەوت (هۆ جریوە جریوە جریوە... لایەکی گونت تەقیوە) ئەویش پێی دەوتن: لا کەی تری بە هینی دایکت...

٤- **عەزە جوو:** کو تاڵفرۆش بوو، بە خویی و مقە ستێکەوە، بە کۆڵانا ندا دەگەڕا.

٥- **سیۆوە:** کو تاڵفرۆش بوو، بە خویی و مقە ستێکەوە، بە کۆڵانا ندا دەگەڕا.(١)

وێنەگرەکان:

١- **یەهودا:** دوکانە کەی کەوتبووە تەنیشت مز گەوتی موفتی، بەرامبەر قوتابخانەی (فەیصەلیە)

٢- **نووری:** بەرامبەر حەو شی سەرا بوو، لەماڵی حە سەنی دەو ڵەت، هەر لەو حەو شەیدا وێنەی دە گرت. ڕۆژێك لەو شوێنەی خۆیدا خنکاندیان؟ چونکە پارەیان پیّ شك دەبرد.(٢)

---

(١) شاری سلێمانی، بەرگی١، ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕە شە، دار الحریة للطبا عة، ١٩٨٧، ل٣٧٤/ چاوپێکەوتنی (محە ممەد مەردان) لە گەڵ (ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە) ڕۆژی ٢٠/٧/٢٠١٤ لە سلێمانی.

(٢) شاری سلێمانی، بەرگی١، ل٤٩٧

مەیخانەکان:

١- **عەبدی بچووك:** لەخوار (سینەما سیروان)، بەرامبەر (چێشتخانەی تارا) بوو.

٢- **ئادەم:** لەخوار (سینەما سیروان)، بەرامبەر (چێشتخانەی تارا) بوو.

٢- **عەبدی گەورە:** لەخوار (سینەما سیروان)، بەرامبەر (چێشتخانەی تارا) بوو.[1]

(١)شاری سلێمانی، بەرگی١، ل٤٩٩

دووەم: هونەر و دەسترەنگینی:

وەك پێشتر ئاماژەی بۆ کرا، دەسترەنگینیی و کاری زێرنگەریی و زیوگەریی جوولەکەکان لە پلەیەکی هونەریی بەرزدا بووە و بەشی هەرە زۆری ئەو خشڵ و ئامرازانەی کە بۆ خۆرازاندنەوە دروستکراون، لەلایەن جوولەکەکانی شارەوە دروست کراون و ئەگەر سەیری ئەو کارە دەستییانە بکەین، کە تا ئێستا ماونەتەوە و جوانترین نەخشی کۆنی لەسەرە، لە ئیشی جوولەکەکان بووە.[1]

هۆی ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە موسوڵمانەکان ئەم کارەیان بەپێی ئایەتی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّـــاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِـــيمٍ﴾[2] وا لێکداوەتەوە کە گونا حەی لەدوایە. بۆیە لەکۆتایی سەدەی نۆزدە و دەستپێکی سەدەی بیستەمدا لەبازاڕی شاری سلێمانیدا، جوولەکەکان دەستیانگرتبوو بەسەر پیشەی زەڕنگەریی و زیوگەریدا، کە لە هەموو بازاڕە تایبەتەکەدا ٨ دووکانی پیشەوەری هەبوون

(١) گۆڤاری سلێمانی، ژمارە ١١-١٢، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠١، نووسینێکی ئەکرەم ساڵح ڕەشە، ل٤٠/ گۆڤاری سلێمانی، ژمارە ٧، ٢٠٠٠، ئەو سای جولەکەکان لە سلێمانی و ئێستایان لە ئیسرائیل لەگەڵ ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە.
(٢) سورەتی (التوبە) ئایەتی ٣٤

و ٧ یان جوو بوون. کوردێکی موسوڵمان دوکانێکی زێڕنگەری کردەوە و پاش مانگێك ناچاربوو دایبخات؟ چونکە کەس بەلای ئەودا نەدەهات.[١]

تەنانەت ئەو جوولەکانەشی کە لە نزیك شارەکە بوون و نەهاتوونە تە شارەکەوە، هەمان کاری زەڕنگەریی و زیو گەرییان کردووە و خەڵکی شارەکەش ڕوو یان لەمانیش کردووە. لەمبارە یەوە (زەک یە ڕە شید محە مەد) دەنوو سێت: لە سەرەتای پەنجاکا ندا هە ندێ جوولە کە لە قەرەداغ و پێنجوێن مابوون و زیاتر ئیشی زیویان دەکرد، چوومە لا یان و گۆبەرۆکێکی زیویان بە دینار و ڕوبعێك بۆ دروست کردم.[٢]

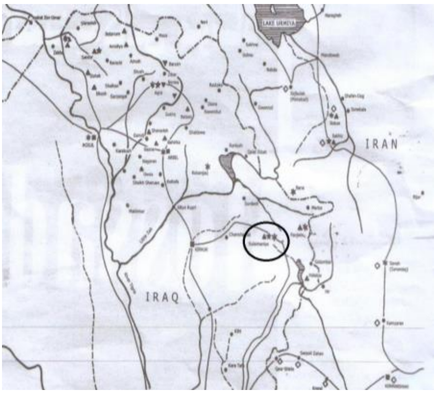

زێڕ و زیوگەریی و مافوورچنینی جوولەکەکان لە سلێمانی [٣]

---

(١) The Jewish Encyclopedia New York 1902 Artikel, Gold- und Silberschmiede, Kurdistan ئەم بەشەم لە کتێبی (شاری سلێمانی ململانێی گروپە کۆمەڵایەتییەکان، ل١٦٨) وەرگرتووە.

(٢) نەریت و کلتووری کوردی، زەک یە ڕە شید محە مەد، بەڕێوە بەرێتیی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١٥٠

(٣) (ئۆرا شڤارتس بێئ یری) ساڵی ١٩٧٤-١٩٧٧ چاوپێکەوتنی لە گەڵ ٣٥٠ خێزان لەو کوردە جوولەکانەدا کردووە کە لە ئێراقەوە بۆ ئیسرائیل ڕۆیشتوون و

نموونەی خشڵی شاری سلێمانی لەساڵی ١٩٢٠دا[1]

دەربارەی ژیانی ڕۆژانە و دابونەریت و هونەر و پیشەیان پرسیاری لیٚ کردوون و زانیاری کۆکردووەتەوە و ئەم بەرهەمەی ساڵی ١٩٨١ پێشکەش بە مۆزەخانەی ئیسرائیل کردووە و لە جوولەکە نیشتەجێبووەکانی کوردستان. بڕوانە:
The Jews of Kurdistan, Ora Schwartz Beeri, 2003, England, p12-13

(١) لە کتێبی (Rudolf berliner & paul borchardt silberschmiedearbeiten aus Kurdistan Berlin1922)ەوە وەرگیراوە کە منیش لە کتێبی (شاری سلێمانی ململانێی گروپەکۆمەڵایەتییەکان، ل١٦٩) م وەرگرتووە.

نموونەی خشڵی شاری سلێمانی (١)

(زەکیە ڕەشید محەمەد) سەبارەت بە خشڵی کوردی دەنووسێت (لە سەرەتای دروستکردنیەوە جوولەکە بە زیوو دوایی بە ئاڵتون دەستیان پێکردووە و لەژێر هیچ ناونیشانێکی خۆیاندا دروستیان نەکردووە، بەڵکو بە ناوی کوردیەوە ناو دەبراوەك : گەردانە، پەروانە، سەپەرچەم، حێل و مێخەك، گۆبەرۆك...)(٢)

هەروەك چۆن لەبواری بیناسازیی و هونەری ڕازاندنەوەی خانووەکانیشیاندا ئەمە دیارە و دەستڕەنگینترین وەستایان هێناوە و خانووەکانیان پێ دروستکردوون و ئەمەش زەوق و ئارەزووی ئەوان

(١) ئەم پارچە خشڵە لەلایەن (حاجی نەجمەدین)ی دانیشتووی شاری سلێمانییەوە لە گۆڕێکی جوولەکە لە (کانی خان) دۆزراوەتەوە و ڕۆژی یەکشەممە ٢٠١٤/١/١٩ پێشکەشی لێکۆڵەری کردووە.

(٢) نەریت و کلتووری کوردی، ل٧٣

نیشان دەدا بەرامبەر بە هونەرەکە و شوێنەواری چەند خانوو یەك ماونەتەوە کە شوێنەواری ئەم دەستڕەنگینییەیان پێوە دیارە.

تەنانەت دەگێڕنەوە کە نەخشەی (سینەما ڕەشید)ی سلێمانی لەلایەن جوولەکەیەکی بەغدادیەوە و لەسەر بنەمای بیناسازی مۆسکۆ نەخشەی کێشراوە.[1]

هەر لەبواری دەستڕەنگینیدا، ژمارە یەك جوولەکە خەریکی کاری جۆلایی بوون و ئاماژە بە کاری جوانی دوو وەستا دەکرێت بە ناوەکانی (ڕەحیمە جوو) و (شەومیر) لە مەیانی ماستەکە.

نموونەیەك لەکاری بیناسازی ماڵە جوولەکە

(١) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لە گەڵ (ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە) ڕۆژی ٢٠١٤/٧/٢٠ لە سلێمانی.

نموونەیەك لەكاری بیناسازی ماڵە جوولەكە

نموونەیەك لەكاری بیناسازی ماڵە جوولەكە

نموونەیەك لەكاری بیناسازی ماڵە جوولەكە

نموونەیەك لەكاری بیناسازی ماڵە جوولەكە

سێیەم: هونەری گۆرانی:

جوولەکەکان بەگشتی لە ئێراق و کوردستاندا، ئەگەر دامەزرێنەر و دەستپێشخەری بواری هونەری نەبووبن، ئەوا لەریزی پێشەوەی ئەو کەسانەبوون کە بەهرە و خولیای هونەرییان هەبووە، بەتایبەت هونەری گۆرانیی و موزیك. هەر بۆ نموونە، پاش کردنەوەی بەشی کوردی لە ئێزگەی رادیۆی بەغدا، سەرنج دەدەین کە زۆر بەی ئەندامانی تیپی مۆسیقای ئێزگەکە، لەکەسانی جوولەکە بوون. هەروەکو (باکووری) هونەرمەند دەنووسێت: تیپی مۆسیقای ئێزگەکە هەموویان جوو (یەهودی)بوون! هێشتا مۆسیقاژەنی عێراقیی و ئیسلام پەیدا نەبووبوون، تا ئەوکاتانەی کە پەیمانگای هونەرە جوانەکان دامەزرا، ئینجا ژمارەیەك لە موزیکژەن پەیدابوون.[1]

سەبارەت بە هونەری گۆرانیی و موزیك لە شاری سلێمانییدا، هونەرمەندی خوالێخۆشبوو (عوسمانی خاڵە حسە) بەم شێوەیە باس لەو گۆرانییە باوانە دەکات کە لەو رۆژگارانەدا باو بووە:

بەشێوەیەکی گشتی دوو گۆرانی لە رۆژگاری ئێمەدا باو بووە و لەلایەن زۆر بەی خەڵکەکەوە دەوترانەوە، یەکێکیان گۆرانی (رەعنا بووکی گوڵ بووی لەباخم کەنی) و ئەوی تریان گۆرانی (چەلەبان) بوو. بەپێی ئەوەی دێت کە خوالێخۆشبوو (مەچە حاجی) بۆی گێڕاومەتەوە، تەمەنی ئەم گۆرانییانە دەگاتە سەد ساڵێك. گۆرانی

---

(١) مێژووی دامەزراندنی ئێزگە، باکووری، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٦٣

(چەلەبان) زۆر تر باو بووە، کە گۆرانی یەکی فۆلک لۆریی کوردی یە و هینی جوولەکەکانە و ناوەرۆکەکەی لە چیرۆکی دڵداری کچ و کوڕێکی جوولەکەوە هاتووە. سەبارەت بە چیرۆکەکە وا دەگێڕنەوە کە:

ماڵی کوڕەکە، هەژار دەبن و ماڵی کچەکەش، کە ناوی (چەلەبان)ـە، زۆر دەوڵەمەند دەبن. کوڕەکە دەچێتە داوی کچەکە و لە بەر ئەوەی کە کوڕە هەژارە، کچەکەی نادەنێ... پاش ماوە یەك کچە دەدەن بە کوڕە جوویەکی نا شرینی دەوڵەمەند بە ناوی (حایووم)ـەوە. کاتێ کوڕەی هەژار ئەم هەوا ڵە دەبیستێت، دە چێتە بەردەم ماڵی چەلەبان و ئەم گۆرانییە دەڵێت.

ئیتر لەو کا تەوە ئەم گۆرانی یە بڵاوبووە تەوە و بووە بە گۆرانی سەرزاری خەڵکیی و لە دانیشتن و بۆنەکا ندا وتراوە تەوە. من ئەم گۆرانییەم لە کەپرەشینکەی جوولەکەکاندا وتووە. کاتی خۆی من ئەم گۆرانی یەم لە (قا لە شەلی کاك تۆفیق) وەرگر تووە کە برای خوالێخۆشبوو کاك (مەحموودی شلك) بوو:

قۆڵ بە بازی بەن، مل بە بەر مووروەوە
پار چە پار چەم کەن، دێ مە ژووروەوە
– چەلەبان چەلەبان ئەو کێ یە زاوا؟
+ کاکۆڵ کرژ و لوول، (حایووم)ی ناوە
خۆزگەم بە کۆترەکەی دوێنێ، لە سەر پیرمە سوور دە خوێنێ
دۆ ستی خۆ مە، نا مدوێنێ، بۆ چ ناشما ندوێنێ؟
– چەلەبان چەلەبان ئەو کێ یە زاوا؟
+ کاکۆڵ کرژ و لوول، (حایووم)ی ناوە

کۆتره بارێ کەی دە نووك عەبا سی
دو ێنیٚ یارم بووی، ئەمڕۆ نامنا سی؟!
– چەلەبان چەلەبان ئەو کێ یە زاوا؟
+ کاکۆڵ کرژ و لوول، (حایووم)ی ناوە[1]

(١) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لەگەڵ هونەرمەند (عوسمانی خاڵە حسە) لە ڕۆژی ٢٠٠٢/٢/١٤ لە (کۆمەڵەی کەلەپوور و فۆلکلۆری کورد) هونەرمەندی ناوبراو ساڵی ١٩٢٩ لە گەڕەکی دەر گەزێن لە سلێمانی لەدایك بووە و لە ساڵی ٢٠١١/٦/٢٧ کۆچی دوایی کردووە.

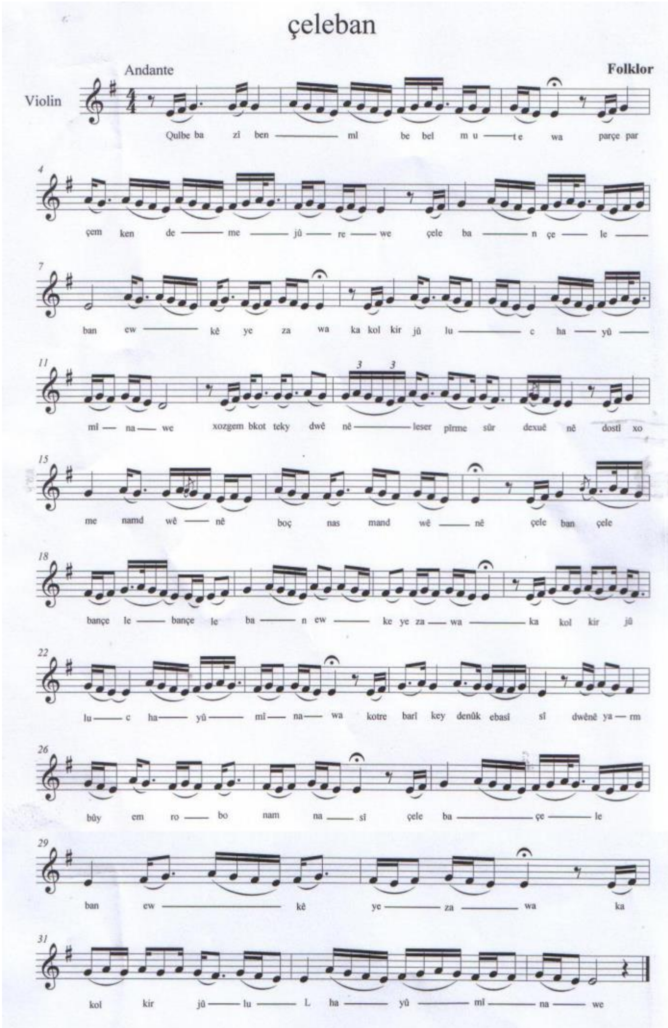

نووسینەوەی نۆتەی گۆرانی (چەلەبان) (١)

---

(١) ئەم نۆتەیە لەلایەن هونەرمەند (خالید سەرکار)ەوە نووسراوە و پێشکەش بە کاری ئەم کتێبە کراوە.

وتنەوەی ئەم گۆرانییە و سەرزار کەوتنی، سنووری شارەکەی بڕیوە و بە هەموو لایەکدا بڵاوبووەتەوە و بەجۆری جیاواز لەلای جوولەکەکان و خەڵکی تریش وتراوەتەوە. بۆ نموونە: لە شاری (هەڵەبجە) جوولەکەکان بە زۆری لە جەژن و بۆنە و ئاهەنگەکانیاندا گۆرانی (چەلەبانیان) بەم شێوەیە وتووە:

چەلەبان، چەلەبان، ئەوە کێ بوو زاوا
بوکیان بۆ هێنا، ماڵی بووك ئاوا

هەروەها گۆرانی (خەنەبەندان)یشیان وتووە کە بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

خەنە... خەنە بەندانە ئەمشەو
بەمەرگی براکەت لێمۆ هەرزانە ئەمشەو

هەر لە هەڵەبجە ئەم گۆرانییەشیان وتووە:

لەگەڵ تۆمە ئەی کانییەکە کە میوانت هاتزوو بەرێی کە ئەگەر گەرم بوو، بەفری تێکە، ئەگەر سارد بوو، دوو بارەی کە.[1]

جوولەکەکانی شاری سلێمانی نەك هەر دەستپێشکەر بوون لە دانان و و تنی گۆرانییەکانی سەردەمەکەدا، بەڵکو گەڕەکەکەشیان بووە بە شانۆ و شوێنی وتنی گۆرانییەکان و لەلایەن کوڕە کوردە ئاشقەکانەوە ڕوویان تێ کردووە و لەوێ گۆرانییان وتووە؟ چونکە لە گەڕەك و کۆڵانەکانی لای خۆیاندا گۆرانیوتن عەیبە بووە و سەرزەنشت کراون.

---

(١) گۆڤاری هەڵەبجە، ژمارە، ١٨، ساڵی ٢٠٠٩، ل٣٦ بابەتی (سەرەتای هاتنی جوولەکە بۆ کوردستان، نووسینی: عادل سدیق)

لەم بارەیەوە (ڕە شید شەوقی) دەنوو سێت: کە دە چووین بەرەو گەڕەکی جوو لەکان، هە ندێ لە هاوڕێ یان توو شمان دە هاتن و بە کۆ مەڵ دەڕۆی شتین. جێگا(گردۆڵکە) یەك لە نز یك ماڵی (مەزا لە) و (با شێ) و (خانم)ـەوە هەبوو، ڕ شتی قەراغ شار دە غڵ بوو. لەبن گردۆڵکە کەدا کانی یەك هەبوو[1] لەوێ دادەنی شتین... ئەوان هەریە کەیان بەدەذ گە ناخۆشەکەیانەوە شتێکیان بە کورتی و کوردی دەوت! ئەنجا نۆرە دەها تە سەر من و لە پێ شا (ئۆف)ێکی بە پەردەی چریکاویم دەوت و هێ شتا دەسم پێ نەکردبووەوە (خانم) دەرگای دە کردەوە و بە کرا سی کەتان و کەوای شاڵی گو ڵدارەوە ڕادەوە ستا و سەیری دە کرد (مەزا لە، با شێ، ڕەحلە، سەمحە و گوڵێ ...هد) بەردەگاکانیان دەگرت و دادەنیشتن.[2]

هەر (ڕە شید شەوقی) لە با سی هەڵ پەڕکێ و ڕە شبەڵەکی جوولەکەکانی شار و چۆنێتی سازدان و دابو نەریتی ئەم شادییانەدا دەنوو سێت: دائیرە یەکی گەورە، لە ناوەڕا ستدا دە هۆڵ و زووڕ نا بە کوڵ لێی دەدا بۆ ئەو ژن و کچانەی کە دائیرە کەیان درو ست کرد بوو.

---

(١) شوێنی ئەو کانییەیە لە ئێستادا کەوتووەتە خوار یاریگای ئیدارەی خۆجێیی سلێمانیی لە نێوان گەڕەکەکانی شارەوانی و جوولەکان.

(٢) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٤٨-١٤٩

ڕۆژی هەینی ٢٠١٢/٨/٣ کاتژمێر ٤:٣٠ی پاش نیوەڕۆ (کتێبفرۆشی غەزەلنووس) لە سلێمانی، دیدارێکیان بۆ ئەزموونی هونەریی هونەرمەند (مەزهەری خالقی) ڕێك خست. لەم دیدارەدا خالقیش هەمان دیاردەی لە شاری (سنە)دا گێڕا یەوە کە لە لا یەن ئەو هاوڕێیانە یەوە بەتە مەن لە خۆی گەورەتر بوون ها ندراوە تا لە بەردەم ماڵی دۆستانیاندا گۆرانی بڵێیت.

لەو بەرەوە دوو کچ و ژن و لەم بەرەوە هەروا و بەنۆرە گۆرانی یەکی هەڵپەڕکێی (ڕۆینە) یان بە کوردی دەوت:

با بترازێ ئەو دوگمە یە
با دەر کەوێ ئەو لیمۆ یە
سەر و ماڵم هینی تۆ یە

جا بە دەنگی خۆش و زۆر دڵگیرەوە کە دەبرایەوە، کەڕەتێك دەو ترا (دەڵێت خەو خۆ شە لە گەڵ یاران) و لە گەڵ و تەی (یاران) دائیرە کە چەرخێکی دە خوارد و بەرز دەبوو نەوە، کە دەنێ شتنە زەوی، ملواز کەکانی مل یان دە یدا بە سەر قو بەی هەیا سەکانیانا، دەنگێ کی خرمە پەیدا دەبوو، خورپەی بە دڵ دە کرد. لەو ئا نەدا کە کەوتبوو مە دەر یای حەیرە تەوە، سەیرم کرد (قادر بەگ) بە دەنگێ کی بەرزەوە وتی: ئەوا هات، چاو کاڵ و لێو ئاڵە کەی خۆ مان هات و خەنجەرە کەی ڕاکێ شاو کێ شای بە بەڕە کەی بەردەم یدا، بەڕە کەی بڕ یی و هەتا م شتووەکەی بە گوێسوانەکەدا چووە خوارەوە. هە ندێکی تریش لە عاشقە ڕووتەکان بە دەنگێکی بەرزەوە وتیان: بە قووربانی گوارە کەی لە گوێ بین، گیان (خانم) گیان. هەر ئەو ساتە (قادر بەگ) ڕووی تێ کردم، وتی: کاکە ڕەشید، سەیری ئەو کچە کە هات کە ناوی (خانمی حەکیم برایم)ـە و ئەم متورفەیە ئێمەی گرفتاری دە نگ و ڕەنگی خۆی کردووە، کچی کافرە! (١)

خۆ ئە گەر شایی و زەماوە ندی تاێ بەت بە خۆ شیان هەبوا یە، کوردەکانیان داوەت کردووە و لەم بارەیەوە (ڕەشید شەوقی) کە خۆی

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٤٣-١٤٤

به شداری کردووه و داوەت کراوه دەنوو سێت (کە چووینە ناو ما ڵە شاییەکەوە، توو یەکی گەورە سێبەری دا بووە سەربانی حەو شەکە و لەوێ فەرش و جێگامان بۆ ڕێکخرابوو، بە پەیژە سەریان خستینە ئەو جێگایە کە بەرەو حەوشێ و هەیوانی ماڵ بوو، بە ڕیز لێی دانیشتین.

مەوجوودمان بیـ ست و یەك مەک تەبلی بوو. من لەئاخر ڕ یزدا لەتەنیشت (قادر بەگ)ـەوە دانیشتبووم و کە سەیرم کرد ژنە جوولەکە هەموو خۆ یان ڕازاندووە تەوە و سەیرمان دە کەن و بە پێ کەنیین و عیـ شوەوە هیچ شەرم نا کەن. لە حەو شەش دە هۆڵ و زووڕ نا و ڕە شبەڵەك هەڵپەڕیـ نە و بووکێش تارای سووری بە پوولە کە دراوە بە سەرا و لە هەیوان لە سەر کور سییەك قوت کراوە تەوە و ژن و کچ دەور یان داوە. هەر ژن یان ک چێك هات و بـ چێ بۆ هەیوان بۆ لای بووکێ، ئەبێ بـ چێتە بەردەمی بووکێ ڕاوە ستێ و بە دە نگ بـ ڵێ (مو بارەك بێ سەد جاران، ئای بووکێ موبارە کت بێ) وە هەر کە لێبووەوە، دانیشتوانیش بە چەپڵە و بە جار ێك بۆ یان ئە سەندەوە... زۆرم لا سەیر بوو، حەپەسابوو شم! چونکە هێ شتا سەربە ستیی و شایی وام نەدیبوو. لەو دە مەدا (عەبدول عەزیز)ی پوورزام بەقایم قیژە یەکی کرد، و تی: ئای بەخێربێیت و بە ساقەی هەیا سەکەی سەرناوکت بم! توو مەز ئەو ک چەی کە تازە هات، یارە (مەعشووق)ـەکەی (خاتوون) ناو بوو. عەلی ئە ستێرە لە گەڵ پـ یاوێکی جوولەکەی خزمی بەفراو و عارەق و ئەنواعی مەزەیان هێنایە سەرێ و هە ندێ لە عا شقە ڕوو تەکان پێك یان درا یە. لەو ئا نەدا (فا یەق مەعرووف بەگ) بە قایم و تی: ئەوا شابەڵ شای پەریان مەزا لە گ یان تە شریفیان هێ نا و هەڵیکێ شایە دەماذ چە و سێ تە قەی کرد. من

چونكه ئه مه یه كه‌م جار مه، له‌م بابه ته‌وه ئه‌م حه‌ره‌كات و كرده‌وا نه‌م له‌لا ستەم بوو. له پاش دەم یێك (عه‌لی ئه‌فه ندی) و تی: هه‌ی به قوور بانی ڕۆیـ شتنه پۆڕ یێت بم (با شیٚ) گ یان و دوا نی كه‌ش له گرووهه‌كه به قایم وتیان: به قووربانی چاوه بازه‌كه بین، هات. به‌ڵام من هه‌روه‌ك ئه‌م كرده‌وانه‌م لا باش نه‌بوو، به چاوێكی مو سوڵمانانه‌وه سه‌یری ژن و ك چه جووله‌كا نه‌م ده كرد، هیـ چیان لام ئیٚ سك سووك نه‌بوون، به‌ڵكو ئیٚسك قوورس بوون.[١] خانم وه‌ك كچه جووله‌كه یه‌ك و كچی دكتۆره‌یه‌كی ده‌وڵه‌مه‌ند له شاییه‌كه‌دا سه‌رنجی هه‌مووان به‌لای خۆ یدا ڕاده‌كیٚ شیٚت و چووه به‌رده‌می بوو كیٚ و به چریكه‌وه په‌رده په‌رده (ئۆف)ی وت. ئه‌نجا هه‌ر به‌و چریكه‌یه گۆرانییه كه‌ی موباره‌كبا یی بووكیٚی وت چووه جێگای خۆی دانیـ شت و له سه‌ربان و خواره‌وه چه‌پڵه‌ڕیٚزان ده‌ستی پێكرد.[٢]

سه‌ربه‌ستیی و كراوه‌یی كچان و ژنانی جووله كه له‌بواری هو نه‌ری گۆرانی وتـ نـدا زۆر بووه و لای ئه‌وان گۆران ته‌نها بۆ كوڕان و پـ یاوان نه‌بووه، به‌ڵكو ئه‌مانیش له‌م هو نه‌ره بیٚ به‌ش نه‌بوون و چه‌ند كه‌سیٚكیان تێدا بووه ڕیٚچكه شكیٚن بووه. هه‌ر پاش كرد نه‌وه‌ی به شی كوردی ئیٚز گه‌ی ڕاد یۆی به غدا له سالٚی ١٩٣٩ و به‌مه‌به ستی دۆزینه‌وه‌ی ده‌نگخۆش گۆرانیبیٚژ بۆ ئیٚزگه، مامۆستای خوالیٚخۆ شبوو (كامیل كاكه‌مین) وه‌ك یه‌كه‌م سه‌رپه‌ر شتیاری ئیٚزگه، سه‌ردانی ناو چه جیاجیا كانی كورد ستانی كردووه و له سه‌فه‌ریٚكیدا بۆ ناو چه‌ی

---

(١) به‌سه‌رهاتووی كاكه ڕه‌شید شه‌وقی، ل١٤٣-١٤٤

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه، ل١٤٥

(ئاكریێ)، چاوی بە دوو خوشكی جوولەكەی دەنگخۆش كەوتووە و پاش گوێگرتن لێیان، هانی داون و بانگهێشتی ئێزگەی كردوون كە ئەوانیش (خۆخێ مو شێ) و (ماری مو شێ)بوون كە لە چلەكانی سەدەی بیستەمدا، چوونەتە ئێزگە و لەلا یەن مامۆستای نەمر(عەلی مەردان)ـەوە چەند گۆرانییەكی فۆلكلۆرییان فێركراوە و دوا تر بۆیان تۆمار كراوە و هەر لەوێش نازناوی هونەری نازدار بۆ (خۆخێ)ی خوشكە گەورە و ئەسمەر فەرهاد بۆ (ماری) دا نراوە.[1] هەروەها (بەهێ ئیبراهیم)هەبووە كە دوا تر موسوڵمان بووە و یەكێك بووە لەو ژنە دەنگخۆشانەی جوولەكە و گۆرانییەكانی لە كۆمپانیای بەیزافۆن و ئۆدیۆن لەسەر قەوان تۆمار كراوە.[2]

---

(١) گۆرانیبێژە نەمرەكان، باكووری، بەشی سێیەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٧، ١٥٧و١٥٨

(٢) گۆڤاری سلێمانی، ژمارە ١١–١٢، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠١، نوو سینێكی ئەكرەم ساڵح ڕەشە، ل٤٠ گۆرانییەكانی (نەجیبە، ئامینێ نازەنینێ، هەلاو هەلاو واگوڵێ، ئەی مەگری مەگری، كزەی جەرگانم، گەردوون) لە نموونەی گۆرانییەكانی ئەم دوو خوشكەن و ڕۆژگارێك گۆرانی بەزم و دانیشتن و سەیرانی خەڵكی زۆربەی ناوچە و شارەكانی كوردستان بووە.

نازدار و ئەسمەر فەرهاد[1]

لێرەدا تەنها ئاماژە بۆ (دایکی جەمال) دەکرێت کە یەکەم ژنی هونەرمەندی کورد و جوولەکەی شارەکەیە کە بەشێوەی سۆرانی لە کۆتایی بیستەکانی سەدەی بیستدا گۆرانی لە سەر قەوان تۆمار کردبێت.

(١) ئەم وێنەیە لە ئەرشیفی (ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد)ەوە وەرگیراوە.

دایکی جەمال (١٩٠٨- ١٩٧٩) :

دایکی جەمال یاخود شیرین خانم ناوی (بهیجە ئیبراهیم یەعقوب)ـە لە ڕەسەندا (بن جوو) بووە و پاشان بووە بە موسڵمان. شووی بە پیاوێکی خەڵکی سلێمانی کە ئەفسەر بوو ناوی (ح. س) کرد بووە، ئەم ئافرەتە، دەورێکی دەوڵەمەند و دیاری هەیە لە گۆرانییە کوردییە تۆمارکراوەکا ندا، لەکاتی خۆ یدا لە کۆمپانیا یەکی (بەیزا فۆن) و (ئۆریۆن) چەند بەستە و بەرهەمێکی باش و بەهاداری لەسەر قەوان تۆمارکردووە لەوانە (هەی بەللار) و (هەی گوڵ) و (هەی ئا غاو ئا غاو ئا غا) (هەی خان) و (هەی ڕوحی شیرینم) و (خانمی سلێمانی) و (ئەسڵی وەسڵت سلێمانی) و (هەی بێنن بێنن) و (ئامین و ئامین) و سروودی (وەتەنی من کوردستانە) و زۆری تر.[1]

لە دوادوای ساڵانی بیستەکاندا، کە بە د یالێکتی یان لەهجەی سۆرانی قەوانی پڕکردووە تەوە بە ناوی (دایکی جەمال)ـەوە کە ئەمەش ناوی خۆی نەبووە، ناوی تەواوی خۆی (فەرحە ئیبراهیم یەعقوب)ـە و لە ساڵی ١٩٠٨ - کە گومان لەم مێژووە دەکرێت- هاتووەتە دنیاوە. جارێکیان خۆی وتوویەتی کە خەڵکی هەڵەبجەیە و ناسنامەی بە ناوی (بەهیجە ئیبراهیم)ـەوە بۆ دەرکراوە. لە شەوی میعراجی ساڵی ١٩٧٩ لە نەخۆشخانەی بەغدا (مدينە الطب) بە نەخۆشی شێرپەنجەی مەمك کۆچی دوایی کردووە و لە گۆڕستانی

---

(١) سلێمانی شارە گەشاوەکەم, جمال بابان، بەرگی٣, دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی, ٢٠٠٠, ل١٥٠

شێخ مارف نێژراوه.[1] یەکێك بووه لەو ئافرە تە دەنگخۆشانەی کە لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا گۆرانی وتوه و لەو گۆرانییە خۆشانەی کە لە سەر قەوانی کۆمپاذ یای بەیزافۆن لە ساڵانی ١٩٢٥-١٩٢٦ وتوونی (ئامینێ و ئامین، ئای بێنن بێنن، هەی ئاغا و ئاغا، هەی بەلار و بەلار و خانمی سلێمانی) بووه.[2] بەڵام لە ساڵی ١٩٣٠ بەولاوە لە گۆرانی و تن وه ستاوه، بۆ یه کە ڕاد یۆی بە غدا لە کۆ تایی ساڵی ١٩٣٩دا دا مەزراوه، گۆرانی تێدا نەوتووه.[3] ئە مە لە کاتێکدا یە کە (فو ئاد عارف) لە یاددا شتەکانی خۆ یدا ئەوه دەنوو سێت: لەبیر مە جارێکیان یەکێك هات و پرسی: غازی[4] دوێنێ شەو لە کوێ بوو؟

وتم: لە کۆشك (قصر) بوو.

و تی: نەخێر، دو ێنێ شەو لە (ساڵحیە) لە ماڵی ئافرەتێك ڕا یدەبوارد کە ناوی فەرحە یە.[5] هونەرمە ند (باکووری)ش ئەو دەرئەنجا نە دەهێنێتەوه کە ئەو فەرحە یەی فو ئاد عارف لە بە غداد با سی دە کات، هەر ئەو دایکی جەماله یە کە لە سییەکانەوه لە سلێمانی ون بووه.[6]

---

(١) گۆرانیبێژە نەمرەکان، باکووری، بەشی ١، چ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١، ل٣٩

(٢) هەمان سەرچاوه، ل٤١-٤٤

(٣) هەمان سەرچاوه، ل٤٠

(٤) مەبەست لە مەلیك غازی مەلیکی ئێراقە.

(٥) مذكرات فؤاد عارف، تقديم وتعليق: الدكتور كمال مظهر احمد، الجزء الاول، ٢٠٠٩، ص٩٨

(٦) گۆرانیبێژە نەمرەکان، ل٢٣١-٢٣٩

سەبارەت بە ژمارەی گۆرانییەکانی دایکی جەمال، (کەمال ڕەئوف محەممەد) ئەوە دەنووسێت: کە هەشت گۆرانی لەلای کۆمپانیاکانی قەوانی ئۆدیۆن و بەیزافۆن تۆمار کردووە کە ئەمانەن: [1]

١- بەستەی ئامین و ئامین: هۆنراوەی (فۆلکلۆر)، مەقامی (سێگا)، قەوانی کۆمپانیای (بەیزافۆن)

ئامینێ و ئامین هەر تۆی دنیا و دینم
قۆڵە کەت بێنە، بیکە بە سەرینم
ئەو چاوە ڕەشەت، بوون بە جەللابم
پێیان بفەرموون نەدەن عەزابم
دایم و دەر هەم چەفتە لە دەستە
چاوی شێخ مەحموود....... [2]
ئامینێ و ئامین دەردم تاو تاوە
شەو لە ناڵەی من سیروان بێ ئاوە
ئەمڕۆ دوو ڕۆژە کراسم شینە
(کێ منی کوشتووە، کراسی ئامینە)

---

(١) ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٥٠٨ و ٥٠٩ی ساڵی ١٩٨٠

(٢) ئەم بەشەی دێڕە هۆنراوەکە دیار نییە و پێناچێت ئەم دێڕە هۆنراوەیە فۆلکلۆر بێت.

٢- بەستەی ئای بێنن بێنن: هۆنراوەی (فۆلکلۆر)، قەوانی کۆمپانیای (بەیزافۆن)[١]

ئای بێنن بێنن، گالێ سکان بێنن
یارم مندالە، دڵی مە شکێنن
یاخوا هەر شەو بێ، ڕۆژ نەبێتەوە
دەستم لە یەخەی یار نەبێتەوە
کاغەز ئەنووسم، بۆ و بەر چۆمی
حەزت لێ ناکەم، جیرانی خۆمی
یاخوا هەر شەو بێ، لە ڕۆژ بێزارم
بەدکارمان زۆرە، پەك ئەخا کارم
دەچی بۆ بازاڕ، زۆر دامەنیشە
لەجیاتی تووتن، عەتر بکێشە
عەتر بکێشە، نۆشی گیانت بێ
گیانی شیرینم، بەقوربانت بێ)[٢]

٣- بەستەی سەوزە مەڕۆ (فۆلکلۆر)

٤- بەستەی دەردێ کم گرتووە: هۆنراوەی (فۆلکلۆر)، قەوانی کۆمپانیای (بەیزافۆن)

---

(١) لە چەند شوێنێکدا بە (ئای بێنن، بێنن) هاتووە، بڕوانە کتێبی (گەنجینەی گۆرانی کوردی، کۆکردنەوە و ئامادەکردنی، عثمان شارباژێڕی، دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی، مطبعة الزمان، بغداد، ١٩٨٥، ل١٧٩) کە تەواوی تێکستەکەی لێوە وەرگیراوە.

(٢) پێناچێت دوو دێڕی کۆتایی هۆنراوەکە فۆلکلۆر بێت.

دەردێ کم گر تووە، نێ یە دەر مانی
کاول بێ ..... خۆ شە سلێمانی
سوخمەکەی سەوزە، پولە کە ڕ ێزە
کرا سەکەی ئامین کاری تەورێزە
بالاْ کەت بەرزە لە حەد دەر چووە
وەك داری لیمۆ نارنجی ڕ ێوە
دەن گم دەرنا یە هەر هەنا سەمە
لە دووری بالاْت خەیلی تا سەمە (1)

٥- بەستەی ئەسڵی وەسڵت سلێمانی
٦- بەستەی گوێگرن ڕەفیقان
٧- بەستەی ڕۆحی شیرینم
٨- سروودی وەتەنی من کوردستانە (هۆنراوەی زێوەر)

وەتـەنی من کوردستـانە، یـادگاری ئەجـدادمـانـە
بەهەشتی ڕووی سەر زەمینە، خاکی پاکی کوردستانە
با هەمووم ـان وەك برا بین، ڕەفیقی دین و دنیـابین
با لە وەحشەت تەوەللابین، نۆبەتی عیلم و عیرفانــە
کـورد میللەتێکی ناسـراوە، لـە مەعاریف بەجێمـاوە
ڕۆژی سەعی و تێکۆشینە، بۆ ئەو کەسەی کورد زمانە
کـورد میللەتێکی قەدیمە، خاوەنی تەبعی سەلیـمە
شاهـیدی ئەم موددەعایە، سـەلاحەدینی سـوڵتانە(2)

---

(1) گەنجینەی گۆرانی کوردی، کۆکردنەوە و ئامادەکردنی، عثمان شارباژێڕی، دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی، مطبعة الزمان، بغداد، ١٩٨٥، ل١٨٢
(2) دیوانی زێوەر، مەحموود زێوەر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣

ئەم گۆرانییانە شی لەلای ڕاد یۆی کوردی بە غدا (جاران) لەدوای ساڵی ١٩٣٩ەوە لێدراوە:

١- بەستەی (هەی بەللار و بەللار): هۆنراوەی (فۆلکلۆر)، مەقامی (سێگا)

هەی بەللار و بەللار و بەللارت بم
بەڤ یدای مەمکۆ ڵەی گوڵ هەنارت بم
ماڵمان ماڵ هاوسیٚ، چیغمان دوولا یی
حەیڤە بۆ باڵات شەو بە تەنیایی
ماڵ لە مەریوان، دڵ لە دوو جێ گا
خۆ من خەریك مام، لەم سەرە ڕێ گا
هەر تۆ بذ یٚری جوابی حەقیقی
سەروماڵ پێ شکەش ئەمن سەرباقی
نە خوا ئەمکوژیٚ نە بۆ خۆم ئەمرم
چونکە غەریبم کەس ناگریٚ قەدرم
هەی بەللار و بەللار و هەی بەللارە
تو سەری باو کت وەرە ما ڵەوە[1]

٢- بەستەی (ئاغا و ئاغا): هۆنراوەی (فۆلکلۆر)، ئاوازی نەغمەی (ڕاست)

---

(١) گەنجینەی گۆرانی کوردی، ل١٨٣

هەی ئا   غا و ئا   غا و ئا   غە
بۆم تێ   کە   جەرگم دا غە[1]
ماز گت لە ئا سمان ڕاوە ستاوە
ئە   ستێرە دەوری   لیَ داوە
یاری خۆ مە و   لیَم   تۆراوە
هەی ئا   غا و ئا   غا و ئا   غە
چاوت پیا   لەی قۆنیا   غە
بۆم تێ   کە   جەرگم دا   غە
قوربا   نت بم،   چاوی   چاوم
لە سەر   تۆ زۆر یان   لیَ داوم
لەمن وا   یە   خەڵات   کراوم
لە گەڵ تۆ   مە   ئەی   حەبیبم
تۆ بری   ندار و   من   تەبیبم
خودا بێ   کا   بە ن   سیبم
بۆم تێ   کە   جەرگم دا   غە
مانگ   لە ئا   سمان ڕادە ماڵی
میوا   نت حەو   شیَ دە   ماڵی
هی   من بوا یە   بە   حەڵاڵی
بۆم تێ   کە   جەرگم دا   غە[2]

(١) پێناچێت ئەم نیوە دێرە فۆلکلۆر بێت.
(٢) گەنجینەی گۆرانی کوردی، ل١٨٠و ١٨١

٣- بەستەی:

هەی گوڵ هەی گوڵ گوڵم کووانیٚ؟

ئاغام شێخ مەحموود، شێخ سەعید کوانیٚ؟

هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا کەمال ڕەئوف محەممەد دەنووسێت:

لە دو کانی عەلی شێخ فەرەج دوو گۆرانی ترم دە ستکەوت بە ناوەکانی:

١- خانمی سلێمانی (فۆلکلۆر)

چاو دەگ یێڕم نابینم کەس
گر یانم دیٚ هەر بە هەوەس
وە فا نەماوە لەلای کەس
باریکی، تەنکی، بخوا زۆر جوانی
ئەمان ڕۆ حم خانمی سلێمانی[1]
هەر وا دەڕوا دەڵ یێی پۆڕە
گوارەی ئاڵتوون لە گوێی شۆڕە
ئەمان چاو کاڵ دڵ مەگۆڕە
باریکی...
چاوت ئە ستێرەی بەیانی
هە ڵدیٚ لە سەر سلێمانی
یار عاقڵ بوو زوو پ یێی زا نی
باریکی...

(١) پێنا چێت ئەم سەر بەندە فۆلکلۆر بێت.

ئەڕوا دەڕوا   چاوم لـ ێت   بێ
برژۆ ڵەی چاو گە سکی ڕ ێت بێ
نەوەك بەردت لەژێر پـ ێت بێ [1]

٢- شارستۆن:

دە خیلم ئەمان، پێم بـ کە ڕە حمێ
بارم   شێوەی   شیرییینە
دا یم   لە گو ڵە   بە قیـ نە
پـ ێی و   تمان تورە   بە   تۆ
باوەڕ   تان   بێ خەڵقیـ نە
جار   جاو   ئەمان   مردم
بۆ چ   لەتت   نەکردم
سووتام دەخیـ   لە   ئەمان
پێم بـ   کە ڕە   حمێ
چونکە   یارم بێمەیـ   لە
بۆ   یە دەروونم کەیـ   لە
سووتای جوو   تە   سێوە
جێ گای   سەر   قژی لەیـ لە
چاوی   یارم جوا   نە
ئەبرۆی میـ   سلی کەما   نە

---

(١) گەنجینەی گۆرانی کوردی، ل٢٥١

دەڵێن ئەم گۆرانییانەشی هەبووە:

١- لەو ماڵە هاتە دەر

٢- ئەی ئاوێنەی دولبەر: هۆنراوەی (وەفایی)

ئەی ئاوێ نەی دول بەری، زارت گوڵ، زلْ فت زەڕی
با هەنا سەم نەدگریٚ، ڕووی خۆت بێ نە بەملاوە
زلْ فت جـ یٚی بێ قەراران، ڕووت ڕۆژی شەو بـ یٚداران
ئەمان ئەی شای گوڵزاران ڕوحم یٚك، تاڕوحم ماوە
بەس عومری من بەبادە، ڕووت بـ یٚت، زلْ فت لادە
دڵ بۆ یە نامورادە، بەو شەوە ڕۆژ گیراوە!
با شەو بڕوا سەحەر بیٚ، باغی گوڵان وە بەر بیٚ
گەر تۆ مەیلت لە سەر بیٚ، کافر ئیسلامی ناوە
دە ستم لەتای زوڵ فت دا، بەم باڵا یە نەمزانی
بۆ چ دەم کوژی خۆ قور بان، پردی قیا مەت
نەپ ساوە[1]

٣- نەسرینە گوڵ نەسرینە

٤- نابیە بچینی نابیە

٥- ئەمن دەکەم مەدحی شێری جیهانمان

٦- وەسێت بیٚ ئەگەر مردم:

(وەرە سەر قەبرەکەم قالە

---

(١) دەڵێن گوایە دایکی جەمالیش بەسەر (حەپسەخانی نەقیب)دا خوێندویەتی.
بۆ تەواوی هۆنراوە کە، بڕوا نە (د یوانی وە فایی، لێکۆڵی نەوەی: محمد علی قەرەداغی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٨، ل١٥٢)

بڵێ ئاواتەکەت پێکهات
هەڵستە بێرە دەر خاڵە
خۆت و عەسکەر قتعەکەت لەسەر قەبرم بکەن تەعلیم)

٧- چاو مەست، چاو مەست

(چاو مەست و چاو مەست، چاو مەست وا نایێ، مەستووری گیان
بەم دەم و دەستە یار پەیدا نابێ، مەستووری گیان)

٨- ئامینێ تاقانەی دایە

وێنەی فەرحە (دایکی جەمال)[1]

وێنەی فەرحە (دایکی جەمال)[2]

بەشێکی زۆری ئەو گۆرانییانەی کە دایکی جەمال وتوونی، چووەتە ناو خەڵکییەوە و نەك بۆ ئەو سەردەمانە، تەنا نەت لە ئێستا شدا بە شێوەی ڕاستەوخۆ یان ناڕا ستەوخۆ لە بۆنە و ئاهەنگەکا ندا دەوترێنەوە و گیا نە هونەرییەکەی تێکەڵاوی هەستی نەمریی هەمووان بووە.

---

(١) ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٥٠٨، ساڵی ١٩٨٠

(٢) گۆرانیبێژە نەمرەکان، ل٣٩ کە ئەمیش لە ژمارە ٥٠٩-٥١٠ی ڕۆژنامەی هاوکاری ساڵی ١٩٨٠ وەری گرتووە و لە گەڵ وێنەیەکی تر و تارێکی (کەمال ڕەئوف محەممەد)دا بڵاوکراوەتەوە.

به شێوەیەکی گ شتی ئارەزوو یان له گۆرانی کوردی بووە و وتوویانه تەوە، تەنا نەت پاش ڕۆیشتنیشیان بۆ ئیسرائیل هەر ئەم هەستەیان هەبووە. (د. عیزەدین مستەفا ڕەسول) دەگێڕێتەوە کە:

له ئه مەریکابووم و سەردانی عو مەر دزه ییم کرد بوو که ئەوکات بەڕێوه بەری ڕاد یۆی کوردی دەنگی ئه مەریکا بوو، له ناو بەرنا مەی داواکردنی گۆرانی داواکراوی کوردیدا، کەسێك بەناوی ئیسحاقەوه له شاری ناتالیا له ئیسرائیلەوه پەیوه ندی به بەرنامه کەوه کرد و داوای گۆرانی یەکی کوردی له عو مەر دزه یی کرد. من نا سیمەوه و وتم: من ئەم کەسه دەناسم، هۆمەر دزەیی وتی: ئەوه دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ لەتەنیشتمەوەیه و دەتنناسێ، قسەی لەگەڵ بکه. قسەم لەگەڵ کرد، ئەو منی نەناسییەوه، بەڵام من پێم وت: ئەی لەبیرته که له پۆلی چواری سانەوی له ناوەندی هەڵەبجەوه نەهاتی بۆ لامان و تۆ شیوعی نەبووی. وتی: با، نۆ مانگیشیان سجن کردم. وتم ده من کوڕی مەلا مستەفام، ئیتر نا سیمیەوه و وتی با هەردووکمان شیوعی بووین و هاو سنف بووین. وتم: ئەی دکتۆر کەمال فوئادی ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتیشی دەنا سیتەوه؟ وتی: نا! وتم: چۆن کەمالی کەریم بەگ نانا سیت! ئەنجا ئەویشی نا سییەوه... منیش هەواڵی چەند کەسێکم لێ پرسی، وەك: مینه شێخ سەبیله ماوه؟ وتی: ئا ماوه. وتم: ئەی یەعقوب ماوه که کەنیشتەیان هەبوو؟ وتی: هەر به شیوعێتی مابوویەوه تا پار مرد! وتیشی لێرە (ناتالیا) گەڕەکێك هەیه هەموو

جوولەکەکانی سلێمانی لەو گەڕەکە کۆبووینەتەوە و لەناو خۆما ندا بە کوردی قسە دەکەین.[1]

(١) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لەگەڵ (د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ) ڕۆژی ٢٠١٤/٨/١١ لە سلێمانی.

چوارەم: چالاكیی ڕامیاریی و مەدەنی:

ڕەنگدا نەوەی ج یاوازی هە ستی ئایینی لە سەر كە سایەتییەكان، بەدر یژایی م یژوو هۆ كاری نا چونیەكی ماف و ناكۆكیی و بریندارکردنی هەستی یەکتری بووە. بەدرخان پا شا (١٨٠٢-١٨٦٧) بە شایەتی سیۆنارە دیا نەكان، دەیویست لەنیوەی یەكەمی سەدەی نۆزدەدا، وا تا (١٨٤٣-١٨٤٧) دەو ڵەتێكی کورد ستانی وا درو ست بكات كە موسڵمان و د یان و جوو و لا یەنگرانی ئایینەكانی تر مافی وەك یەكیان هەبێ[1] و لەمیرن شینەكەیدا هەموو ئەو نیـ شانە ڕێ سواكردنانەی لا برد، كە دەو ڵەتی عو سمانی بە سەر د یان و جوولەكەكانیدا سەپاندبوو، وەك هە ستان لە بەر مو سڵمانێك كە بەلادا تێ پەڕببێت و لە بەركردنی جلكێ كی تای بەتیی و... هد.[2] گەر چی جیاوازی نێوان ئایینەكان لە کوردستاندا تاڕادە یەك هـێورتر و ئارامتر بووە لە چاو شوێنەكانی تردا، بەڵام لە شوێنێك بۆ شوێنێكی تر و لە سەردەمێكەوە بۆ سەردەمێكی تر ج یاوازبووە. لە سەردەمی حكومەتی شێخ مەحمووددا، ئاشتیی و پێكەوەیی نێوان ئایینەكان لە لوتكەدا بووە لەژێر سایەی حكو مەتی كورد ستاندا، هەموو ئایینەكان پایەیان بەرز بووە. بۆ وێنە (كەریمی ئەلە كە) كە لە خێزانێكی د یانی

---

(١) Kinnane, Derk: The Kurds and Kurdistan, London 1964, p. 23 كە من لە (كۆبەرهەم ١١) جەمال نە بەز، چاپی٢، زنجیرەی لێكۆڵینەوە زانستییەكان، هەولێر، ٢٠١٠، ل٥٠م وەرگرتووە.

(٢) بلەج شێركۆ: القضية الكردية، قاهرە ١٩٣٠، ص٤٢-٤٣ كە من لە (كۆبەرهەم ١١) ، ل٥٠) م وەرگرتووە.

بەنێوبانگی کورد ستان بوو، وەزیری دارا یی حکومەتەکە بووە و زۆر جار کە جوولەکەکان لەنێو خۆیاندا شەڕیان بووبووایە، شێخ مەحموود خۆی چووە ئاشتی کردونە تەوە.(١) بەرامبەر بە مە جوولە کەکانیش لە چالاکی سیا سیی و بە شداریکردنیان لە جولاّ نەوەی دیموکرا سیی و مەدەنیانەی شارەکەدا ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبووە. بۆ نموونە کۆمەڵێك جوولە کەی ناوداری شار بەناوی (موو سەویی مەمله کەت) کە پێکهاتبوون لە: حاخام خواجە میرە ئەفە ندی، خوا جە ساڵح بنۆ شێ، خواجە یەعقوب حە سەنە جوو، خوا جە ئیسحاق پێذجوێنی، خوا جە ڕە حیم لەیلا زەڕذ گەر، خوا جە عەزیز لەیلا زەڕذ گەر، خوا جە با با قەرەداغی بازرگان، خواجە حەسەن بنۆشێ، خواجە سەلمان سەڕڕاف و خوا جە ئیسحاق مو عەللیم، مەزبەتە یەکیان لە گەڵ چەند نا سراوێکی چین و تو ێژەکانی تری شاردا بۆ پ شتیوانی سێیەم (حکو مەتی کورد ستان) و بەرهەڵ ستی حکو مەتی تازە دا مەزراوی ذ ێراق ئیـمزا کردووە دژ بە دا نانی پ ێنج نا سراوی شار (شێخ قادری حەفـ ید و ع یززەت بەگی وە سمان پا شا و ئە حمەد بەگی تۆفـ یق بەگ و میرزا فەرەجی حاجی شەریف و محە ممەد بەگی فەتاح بەگی جاف) بە مەبعوو سی ل یوای سلێمانی بۆ ئەنجوو مەنی دا مەزرێن (المجـ لس التأسیسی) بەبێ هەڵبژاردن و وەرگرتنی ڕای خەڵکی ناوچەکە.(٢)

باربۆکردنی چەند جوولەکە یەکی شارەکە بۆ (کۆمە ڵەی زاذ ستی کوردی) لەوا نە: خوا جە ب نە، خوا جە ئیسحاق ئا شیر، خوا جە دا نە،

---

(١) (کۆبەرهەم ١١)، ل٥٣

(٢) ڕۆژنا مەی ام ید ا ستقلال، ژ مارە ١٢، ساڵی ١، ١٣٤٠، ل٢ من لە (تۆ مارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل١٧-١٨) م وەرگرتووە.

ﺑ ﻨﻪی بانی، خوا جه دوده[1] و یارمه تدان و ده ستگیرۆیی دارا یی بۆ کڕینی ئامێری چاپ له ئه‌ڵمانیا بۆ چاپکردنی ڕۆژنامه، به‌و پێیه‌ی که جووله کەکانی شار له خوێ نەرانی ڕۆژنا مه کوردیـ یەکانی ئه‌و سه‌رده‌مانه بوون، وه‌ك (پێ شکه‌وتن) (ڕۆژی کورد ستان) (بانگی کورد ستان) (ئوم ێدی ئیـ ستقلال) (ژیا نه‌وه) و (ژ یان). شانبه شانی خه‌ڵکانی ده‌سڕۆیـ شتووی شار و له‌دووه‌م (حکو مه‌تی کورد ستان)دا به سه‌رۆکایه‌تی شێخ مه‌حموودی گه‌وره، له پیتاککرد ندا بۆ کڕینی ماکیـ نه‌ی چاپ (چاپخانه) بۆ شاری سلێمانی تا کاری چاپی وه‌ك ڕۆژنا مه ده‌رکرد نی پیێ ڕا یی ﺑ کریێ، هاو به‌ش بوون و پاره یان به‌خشیوه. له‌وانه: عه‌بدوڵلا بنوشی، حه‌سه‌ن بنوشی، سیمانه حا تان، سدیق، خواجه عه‌بده، حواجه وسووی به‌زاز، خواجه بابا ئه‌لیاو، حی داود، شه‌معول شاول کور یل، برایم جوڵا، سا سۆن که‌رکووکی، میخائ یل با نه‌یی، ئیـ سحاق و یو سف و یه‌عقوب و مندا ڵه‌کانی ساسون.[2]

له یارمه‌تیدانی لێقه‌وماوانی کاره ساتی لافاوه که‌ی ١٩٣٢ی شاری سلێمانیدا به شدارییان کردووه، که تێیدا ژماره یه‌ك له جووله که‌کان زه‌ره‌رمه‌ند بوون له‌وانه: ئه‌ورام یه‌عقوب عه‌تار، میره مو شی، سلێمان ئیسحاق، سه‌بیله‌ی مام بذ شی، عزره یای با با ڕه حیم، حه سقیل داود خه‌یات، شومیل پر خه. بۆ یه جووله که‌کانیش هاو شانی خه‌ڵکی شار

---

(١) ڕۆژنا مه‌ی ژ یان، به شی ١، ژماره کانی١-٨١، ئا ماده‌کردنی: سدیق ساڵح و ڕه‌فیق ساڵح، سلێمانی، ژماره٢٣ی١٩٢٦

(٢) ڕۆژی کوردستان، ١٩٢٢-١٩٢٣، جه‌مال خه‌زنه‌دار، به غداد، ١٩٧٣، ل٦٧ من له (تۆمارێکی شاره‌وانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل١٧)م وه‌رگرتووه.

یار مەتی دارای یان بۆ کارە ساتەکە کۆکردووە تەوە، لەوا نە: شائول حەسقیل، باروخ ئیبراهیم، پاشای دەلال، قەدووری بابا، ئیسحاق بابا، سدیق بنحاس، سیوەی موشی، شەمعوون هاروون، ئیبراهیم داذیال، مووشی خزرە، ئیسحاق ساسۆن، کاکەی یەرمیا، عەبدەی ئیسحاق، خواجە میخائیل، مووشی ئەلیا، نەسیم ئیسحاق، حەسقیل بذحاس، حە سقیل ما مە، ڕو بین ئی سحق، با با قەرەداغی، شاول عەزریا و حیکەی یرمیا)[1] هەروەها لە بۆنە و گێڕانی ئاهەنگ و یاردکردنەوە و چەند بۆنەیەکی تریشدا بەشداربوون...[2]

(١) ڕۆژنامەی ژیان، بەشی ٤، ژمارەکانی٣٢١–٤٠٠، ئامادەکردنی: سدیق ساڵح و ڕەفیق ساڵح، سلێمانی، ٢٠٠٥، ژمارە٣٤٧ی١٩٣٢
(٢) هەمان سەرچاوە، ژمارەکانی: ٢٢٦ی ١٩٣٠، ٣٧٧ی ١٩٣٣

پێنجەم: پزیشکی:

شارەزایی جوولەکەکان لە بواری حەکیمباشیی و پزیشکیدا زۆر بووە و سەرەتای ئەم بوارە لە شارەکەدا، بۆ جوولەکەکان دەگەڕێتەوە و چەند کەسێکیان هەبووە کە بێ جیاوازی یارمەتی پزیشکییان پێشکەش بە خەڵکی شارەکە کردووە. حەکیم برایم و عەزەی کوڕیی و فەرحەی ژنی عەزە لە نموونەی ئەو کەسانەن کە لە پزیشک و حەکیمباشیدا دەستیان هەبووە. (جەمال بابان) لە ئەورەحمان بەگی بابان (ئەورەحمان بەگی نفووس)ی بیستووە کە کاتێ گرانەتایەکی قورسی گرتووە، عەزەی حەکیم برایم بە شەربەتی گەزۆ و گوڵەوەنەوشە چاکی کردووەتەوە. هەروەها گەڵایەکی پێداوە و سکچوونەکەی تەواو پێ چاکبووەتەوە.[1] هەر جەمال بابان دەنووسێت: ئەوەشم بیستووە کە ساڵی ١٩٢١ کاتێ خوالێخۆشبوو (شێخ محەممەدی خاڵ) بە گەنجی تووشی (ذات الجنب) بووە، فەرحەی ژنی عەزەی حەکیم برایم بە (ماجوومیەکەی ئەبوو عەلی ئیبن

(١) ئەم بیروبۆچوونانە، لە وەڵامی چەندپرسیارێکدا هاتووە کە بەشێوەی نووسراو لەلایەن لێکۆڵەرەوە ئاراستەی (جەمال بابان) کراوە و ناوبراویش لە ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ بە نووسین وەڵامی داوەتەوە. ئەم زانیارییەشی لە پەراوێزی کتێبی (سلێمانی شارەگەشاوەکەم، بەرگی ١-٢، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ل٤٢١) نووسیوە.

سینا) چاکی کردووەتەوە.[1] (ڕەشید شەوقی)ش لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا ئاماژە بەم (فەرحە)ناوە دەکات و بە دکتۆر ناوی دەبات.[2] مامۆستا (عەلائەدین سەجادی)ش لە کتێبی (ڕەشتەی مرواری) یدا ناوی ئەم حەکیم برایمەی هێناوە، بەڵام بە گاوری لە قەڵەم داوە و ڕاستییەی هەر هەمان حەکیم برایمی جوولەکەیە و ئەو دەنووسێت: ئەحەی کوڕنوو لە سولەیمانی کوڕێکی هەبوو نەخۆش کەوتبوو، حەکیم برایمێکی گاور هەبوو چووە لای تا کوڕەکەی بۆ چاك بکاتەوە و پێنج مەجیدی بداتێ. حەکیم برایم هاتە سەر کوڕە و دەرمانی کرد و کوڕە چاك بووەوە.[3]

---

(١)وەڵامی چەندپرسیارێك... ئەم زانیارییەشی لە پەراوێزی کتێبی (سلێمانی شارە گەشاوەکەم، بەرگی ١-٢، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ل٤٢١) نووسیوە.

(٢) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٣٩

(٣) ڕشتەی مرواری، عەلائەدین سەجادی، هەموو بەرگەکانی١-٨، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٥٩١

شەشەم: خوێندن و خوێندەواری:

جووله كەكانی ئ ێراق لەبواری خوێ ندن و پەروەردەدا ڕۆڵێ كی م ێژوو‌ییان بیذ یوه و ئەم گرنگیدا نەی بۆ سەردەمی دە سەڵاتدارێتی عوسمانیـ یەكان دەگەڕێ تەوە كاتێ لە ساڵی ١٨٣٢دا یە كەمین خوێندنگەی ئایینی خۆیان لەشاری بەغدادا بە ناوی (مدراس تلمود و توراة) بۆ كراوە تەوە و دوا تریش ژمارە یەكی تر خوێندن گەیان كردووەتەوە. لە ساڵی ١٨٩٣دا یەكەمین قوتابخانەی كچانیان بە ناوی (لورا خ ضوري) لە شاری بە غداد كردووە تەوە... و با شترین مامۆ ستای ناوخۆ و دەروە شیان هێناوە تا وا نەیان تێدا بلێ تەوە.[1] لەسەردەمی ئینتدابی بریتانیی و حووكمی پاشایەتیشدا، ژمارە یەكی تر لە قوتابخانە و خوێندنگەیان كردووە تەوە و تا ساڵی ١٩٥٠ تەنها لە شاری بە غدادا، نۆزدە قوتابخا نەی ئەهلییان هەبووە.[2] كە بەهەردوو باری زانستیی و ئایینییدا پەروەردەیان بكات كە بێگومان ڕۆڵێكی گرنگیان لە بواریی ڕۆ شنبیریی و بڵاوكرد نەوەی زانیاریی و بیری جوولەكایەتیی و هەستی ئایینیدا هەبووە.

م ێژوونووس (ئەمین زە كی بەگ) پاڵپ شت بە (تەقویمی وەزارە تی گ شتی مەعاریفی عو سمانی ساڵی ١٣٣١ی ڕۆ می) ئا مارە بە ناوی

(١) ا لمدارس اليهود ية و الايراذ ية في ال عراق، ا لدكتور فا ضل ا لبراك، مطبـعة دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٤، ص٢٧، ٢٩، ٤٩

(٢) الاديان و المذاهب بالعراق، رشيد الخيون، منشورات الجمل، الطبعة٢، بغداد، ٢٠٠٧، ص١٥٨

گەڕەك و مامۆستا و ژمارەی قوتابییانی ئەوخوێندنگا و قوتابخانانە دەکات کە لە سەردەمی عوسمانیدا لە شارەکەدا هەبوون و ئەوە دەخاتە ڕوو کە قوتابخانەیەك هەبووە بەناوی قوتابخانەی جوولەکەی سەرەتایی و ٢٥ قوتابی تێیدا دەرسیان خوێندووە.[١] ئەم ژمارەیە جگە لە ژمارەی قوتابخانەی ڕوشدییەی عەسکەریی کە لەوکاتەدا ١٠٦ خوێندکاری هەبووە و لە ژمارەی نووسراوی هەریەك لەو سیی و پێنج مەکتەبە زیاتربووە کە ئەو کات لە سلێمانیدا هەبووە.

جوولەکەکانی بەگشتی، مندالەکانیان ناردووە تە قوتابخانە. کچەکانیان لە قوتابخانەی (عێراق یە – ز هراء) خوێندویانە.[٢] و کوڕەکانیشیان بە زۆری لە قوتابخانەی (ئەیوبییە)دا خوێندویانە کە نزیکترین قوتابخانە بووە لە گەڕەکەکەیانەوە. هەروەها لە ساڵانی سییەکانی سەدەی پێشوودا، هەندێکیان لە قوتابخانەی (غازی) خوێندویانە[٣] مامۆستا (محەممەد باقی سەعید مستەفا) دەڵێت: یەکەمجار لە ساڵی ١٩٤٢ چوومە مەکتەبی غازی، مەکتەبەکە پێشتر

(١) تأريخ السليمانيه و انحائها، محمد أمين زكى، ت: الملا جميل بند الروزبيانى، ط١، بغداد، ١٩٥١، ص٢٠٤ هەروەها (سلێمانی شارە گەشاوەکەم، جەمال بابان، بەرگی چوارەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٩٢)

(٢) نەریت و کلتووری کوردی، زەکیە ڕەشید محەمەد، بەڕێوەبەرێتیی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢، ١٥٠ هەروەها لە دیمانەیەکمدا لەگەڵ ناوبراو ڕۆژی یەکشەممە ٢٠١٣/١/٢٠ هەمان زانیاری دووبارە کردەوە.

(٣) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، لە سیٚ بەشدا بەرنامەکی سەبارەت بە جوولەکەکانی کوردستان تۆمار کردووە و چەند کەسێك چاوپێکەوتنی لەگەڵدا کراوە کە یەکێکیان (کەریم زەند)ـە.

لەگەڕەکی جوولەکان بوو، زۆربەی تەلەبەکانی ئەو مەکتەبە جوولەکە بوون، دواتریش کە مەکتەبەکە گوازرایەوە بۆ ناوشار، ئەوانیش هەر لەو مەکتەبا مانەوە و هاتن بۆ ناوشار. زۆرترین تەلەبەی جوولەکەی سلێمانی لە مەکتەبەکەی ئێمەدا بوون. پۆلەکەمان نزیکەی بیست تەلەبە بوون، نیوەمان جوولەکەبوون. تەلەبە جوولەکەکان بەشێوەیەکی تێکەڵ لەگەڵمان دادەنیشتن و هاوڕێمان بوون و لێمان جیا نەبوون، بەڵام بەڕاستی دڵنیام بوونیان لەگەڵمان تایبەت و بەنەشازیش دادەنرا. تەلەبەمان هەبوو کە زۆریان لێ دەکردن و دەیانترساندن تا بەزۆر لە حانووت شتیان بۆ بکڕن... چەند ناوێکیانم تا ئێستا لەبیرماوە، لەوانە عەزیز چالو و قەدووری برای، حەسقێل، برایم، موشێ... تا پۆلی چوار بەیەکەوە بووین. جاری وا هەبوو مەکتەبیان تەرك دەكرد و لەگەڵ باوکیاندا ئیشیان دەکرد. بە جلەکانیاندا تاڕادەیەك دەناسرانەوە، تەلەبە جوولەکەکان دسداشەیان لەبەردابوو، سیدارەشیان دەکردە سەر. ئاستی زیرەکیان باش بوو. بۆنیان لێ دەهات؟ چونکە سیر و ئەوشتانەیان دەخوارد.[1]

ژمارەیەکیشیان لە قوتابخانەی (خالیدیە)دا بوون کە لە گەڕەکی دەرگەزێن بووە و ئەومیش هەر نزیك بوو لە جوولەکانەوە، بەڵام قوتابخانەی تریش هەبووە کە جوولەکەی تێدابووبێت، بۆ نموونە لە ئاگادارینامەیەکدا کە لە ڕۆژنامەی (پێشکەوتن)دا بڵاوکراوەتەوە

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ مامۆستا (محەممەد باقی سەعید مستەفا) ڕۆژی ٢٠١٣/٤/٢٣. ناوبراو ساڵی ١٩٣٥ لە سلێمانی لەدایك بووە.

ئا ماژه به خویٚ ندکاریٚکی سەرکەوتووی جووله که دەکر یٚت بەناوی (عەبدولعەزیز عەبدوڵڵا بنەشیٚ) و وا هاتووه:

بۆ زانینی هەموو قوتابییە پیٚشکەوتووەکان:

ساڵی دەرس وتنەوه ١٩١٩–١٩٢٠ تەواو بوو. له ڕۆژی ١٩٢٠/١٠/٢٦ دە ست کرا بە ئیمتیٖ حانی هەموو قوتابیٖ یەکانی مەک تەبی نموو نە سەعادەت سلیٚمانی و له ١٩٢٠/٦/٢٨دا ئیمتیٖ حان تەواو بوو. ئەو قوتابییانه له سنفی خۆیان ژمارەی تەواویان وەرگرتووه و پیٚش هەموو هاوڕیٚی خۆ یان کەوتوون لەلای حکو مەتی فەخیٖمەوه هەر یەکیٚکیان به سەعاتیٚك خەڵات کران. ئەوانەی خەڵاتیان وەرگرتووه ئەمانەن:

له سنفی چوارەمی ئیبتیدائی که سنفی تەواوکردووه (محه ممەد ئەنوەر ئەفەندی کوڕی مەلا ئەحمەد ئەفەندی)[1]

له سنفی دووەمی ئیبتیدائی (ڕەشید ئەفەندی کوڕی مەعرووف ئاغا)

له سنفی یەکەمی ئیبتیدائی (ئەحمەد ئەفەندی کوڕی حاجی فەرەج)

له سنفی دووەم هول (ناجی ئەفەندی کوڕی مستەفا ئەفەندی)

له سنفی هەوەڵ که شوعبەی دووەم (م ستەفا ئەفه ندی کوڕی ڕەشید ئەفەندی)

له سنفی هول هەوەڵ که شوعبەی ئەووەڵ جووله که (عەبدولعەزیز عەبدوڵڵا بنەشیٚ)

بۆ ئه مه بەناوی هەموو مو عەلیم و قوتابیٖ یەکان و باوك و کەسوکاریانەوه شوکرانه دە نویٚنم بۆ مەرحه مەتی حکو مەتی فەخیٖمه

---

(١) مەبەست له خوالیٚخۆشبوو (ئەنوەر سائیب)ـه.

که بۆ منداڵەکانیشمان ئەوەندە بە شەفەقەت و مەرحەمەتە و ئەوەندە حەز بە بڵندیمان دەکات.

وەکیل مودیر مەکتەب (سەعید زەکی)

پێشکەوتن، ژمارە ١٠ی جولای (تەمووز)ی ١٩٢٠ (١)

— « بو زانین همو » —

سال درس وتنەوۀ ١٩١٩ — ١٩٢٠ تواو بو لە روژ ٢٦—٦—٩٢٠ دست کرا بە امتحان همو بی قتابیەکان مکتب نمونۀ سعادت سلیمانی و لە ٢٨—٦—٩٢٠ دا امتحان تواو بو . او قتابیانۀ لە صنف خویان ژمارۀ تواویان ورگرتوە و پیش همو هاوری خوی کوتوە لەلای حکومت فخیمەوە هر یکیکیان بە ساعتیك خلات کران اوانۀ خلاتیان ورگرتوە امانەن :

لە صنف چوارم ابتدائی لە صنف تواو کراوی محمد انور افندی کوری ملا احمد افندی

لەصنف سیم ابتدائی فوأد افندی کوری رشید افندی

« دوم « رشید « « معروف آغا

« یکم « احمد « « حاجی فرج

« دوم هولی تابی « « مصطفی افندی

« هولی هوەلی کە شعبۀ دوم مصطفی افندی کوری رشید افندی

لەصنف هولی هوەلی کە شعبۀ اول جولکە عبدالعزیز کوری عبدالله بنەشی

بو امە بناوی همو معلم و قتابیەکان و باوك وکسوکاریانەوە شکرانیت اەنو ینم بو مرحمت حکومت فخیمە کە بو مندالەکانیشمان اوندە بە شفقت و مرحمتە و اوندە حظ بە بلندیمان دکا .

وکیل مدیر مکتب سعید زکی

---

(١) ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە١٠ی ساڵی ١٩٢٠، ل٤

جەمال بابان دەنووسێت: ساڵی ١٩٤٢-١٩٤٥ کە لە (ناوەندی سلێمانی) بووم، دوو قوتابی جوولەکەم بیردێ کە ئەوانیش لەوێ قوتابی بوون. یەکێکیان (میرە ئیبراهیم) بوو کە برای ڕەفائیلی زەڕنگەربوو، کەسێکی پۆشتەوپەرداخ و لێهاتوو بوو، سدارەی لەسەر دەکرد. یەکێکی تریشیان (یەعقوب عەبدوڵڵا) بوو کە لە جوولەکە هەژارەکان بوو و دواتر بەرەو کۆمۆنیستی ملی نا و دەتوانم بڵێم لەناو قوتابیانا یەکەم کۆمۆنیست بوو، هەرچەندە یەعقوب خوێندنی تەواو نەکرد، بەڵام دواتر بوو بە (کاتبی نفوس) هەموو جارێك کە دەچوومە لای (تایەر بابان)ی خزمم، کە بەڕێوەبەری نفوس بوو، سەری لە یەعقوب دەدا.[1]

قوتابخانەی ئەیوبیە، وەك قوتابخانەکانی تری ساڵانی ١٩٣٠-١٩٥٢ لەژێر سەرپەرشتیارێتی و چاودێری وەزارەتی مەعاریفدا بوون. لێرەدا ئاماژە بە تۆماری چەند قوتابیەك دەکەین کە ماوەی ١٩٣٩-١٩٤٤ لە قوتابخانەی (ئەیوبیە)ی مەڵبەندی شاری سلێمانییدا خوێندویانە.

---

(١) ئەم بیروبۆچوونانە، لە وەڵامی چەندپرسیارێکدا هاتووە کە بەشێوەی نووسراو لەلایەن لێکۆڵەرەوە ئاراستەی (جەمال بابان) کراوە و ناوبراویش لە ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ بە نووسین وەڵامی داوەتەوە.

زنجیرەی تۆمار: ٧

ناوی قوتابی: موش صالح/ ناوی بەخێوکەر: رشید موش/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩١٧/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٢٥/ پۆل: یەك

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٢٦

زمانی عەرەبی: ١٨/ بیرکاری: ١٠/ جوگرافیا: ٥/ زانست (الا شیاء والصحة): ٧/ کاری دەستی: ٥/ سروود: ١٠/ وەرزش: ٧

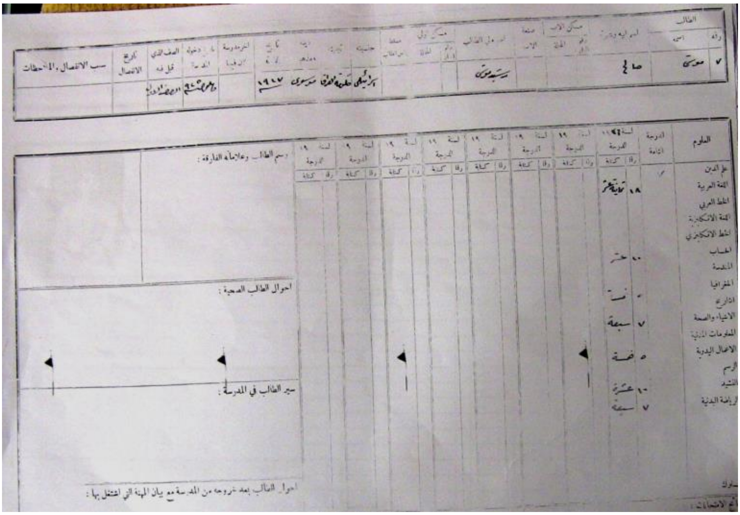

العلوم	الدرجة التامة	سنة ١٩٢٦ الدرجة رقماً	سنة ١٩٢٦ الدرجة كتابة
علم الدين			
اللغة العربية		١٨	ثمانية عشر
الخط العربي			
اللغة الانكليزية			
الخط الانكليزي			
الحساب		١٠	عشر
المقدمة			
الجغرافيا		٥	خمسة
التاريخ			
الاشياء والصحة		٧	سبعة
المعلومات المدنية			
الاعمال اليدوية		٥	خمسة
الرسم			
النشيد		١٠	عشرة
الرياضة البدنية		٧	سبعة

زنجیرەی تۆمار: ٢٢٦

ناوی قو تابی: ک مال صالح صدیق/ ژ مارەی خانوو: ٣-١٦٣/ گەڕەك: جوو لەکان/ کاری بەخێو کەر: دەڵاڵ/ م ێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٠/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٢٩/ پۆل: سێ

نمرەی وانەکانی:

ئایین: ٨/ زمانی عەرەبی: ٩/ ڕێنووسی عەرەبی: ٨/ بیرکاری: ٨/ جوگراف یا: ١٠/ م ێژوو: ٩/ زاذ ست (الا شیاء والا صحة): ٨ کاری دەستی: ١٠/ وێنە: ٧/ سروود: ٧

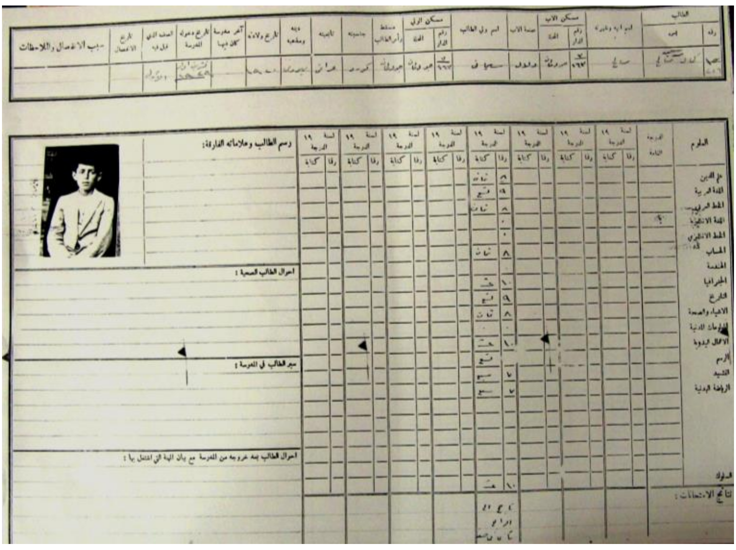

زنجیرەی تۆمار: ٢٢٧

ناوی قو تابی: عز یز میره/ ژ مارەی خانوو: ١٤-١٦٤/ گەڕەك: جوولەكان/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٢/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٨/ كاری بەخێوكەر: عەتار[(١)]/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٧٨/ زمانی عەرەبی: ٥٩/ زمانی ئینگلیزی: ٧٧/ كوردی: ٦٧/ بیركاری: ٨٠/ ئەندازە (الهندسة): ٦٧/ جوگرافیا: ٧٤/ مێژوو: ٦٦/ زانست (الاشیاء والصحة): ٨٥/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٧١/ كاری دەستی و وێنە: ٧٦/ وێنە: ٨٣/ سروود: ٥٩/ وەرزش: ٦٤

---

(١) بەو كەسانە دەوترا كە بەكاری بەهارات و دەرمافرۆشییەوە خەریك بوون.

زنجیرەی تۆمار: ٢٢٨

ناوی قوتابی: صدیق اسرائیل/ ژمارەی خانوو: ٢٢–١٣٠/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٥/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٦٤/ زمانی عەرەبی: ٦٠/ زمانی ئینگلیزی: ٦١/ کوردی: ٦٩/ بیرکاری: ٥٥/ ئەندازە (الهندسة): ٥٩/ جوگرافیا: ٥٥/ مێژوو: ٥٤/ زانست (الاشیاء والصحة): ٧٧/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٨٠/ کاری دەستی: ٧٣/ وێنە: ٧٠/ سروود: ٦٣/ وەرزش: ٦٠

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٥٣/ زمانی عەرەبی: ٣٩/ زمانی ئینگلیزی: ٥٠/ کوردی: ٧١/ بیرکاری: ٥٤/ ئەندازە (الهندسة): ٥٥/ جوگرافیا: ٥٠/ مێژوو: ٥٠/ زانست (الاشیاء والصحة): ٥٠/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٤٣/ کاری دەستی: ٧٠/ وەرزش: ٦٦

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤١:

زمانی عەرەبی: ٦٦/ بیرکاری: ٦٦/ مێژوو: ٥٦/ زانست (الاشیاء والصحة): ٥٧

الطالب: رقمه – اسمه | اسم ابيه وشهرته | مسكن الاب: رقم الدار – المحلة | صنعة الاب | اسم ولي الطالب | مسكن الولي: رقم الدار – المحلة | مسقط رأس الطالب | جنسيته | تابعيته | دينه ومذهبه | تاريخ ولادته | آخر مدرسة كان فيها | تاريخ دخوله المدرسة | الصف الذي قبل فيه | تاريخ الانفصال | سبب الانفصال والملاحظات

العلوم | الدرجة النهائية | السنة ١٩ – الدرجة: رقماً – كتابة

علم الدين
اللغة العربية
الخط العربي
اللغة الانكليزية
الخط الانكليزي
الحساب
الهندسة
الجغرافيا
التاريخ
الاشياء والصحة
المعلومات المدنية
الاشغال اليدوية
الرسم
النشيد
الرياضة البدنية

رسم الطالب وعلاماته الفارقة :

احوال الطالب الصحية :

سير الطالب في المدرسة :

احوال الطالب بعد خروجه من المدرسة مع بيان المهنة التي اشتغل بها :

نتائج الامتحانات :

زنجیرەی تۆمار: ٢٣٠

ناوی قوتابی: نعیم داذیال/ ژمارەی خانوو: ٣٢-١٦٣/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٥/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٦٤/ زمانی عەرەبی: ٥٢/ زمانی ئینگلیزی: ٣٩/ کوردی: ٦٥/ بیرکاری: ٦٠/ ئەندازە (الهندسة): ٥٣/ جوگرافیا: ٥٧/ مێژوو: ٦٣/ زانست (الاشیاء والصحة): ٧٩/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٦٧/ کاری دەستی: ٧٦/ وێنە: ٧٩/ سروود: ٧١/ وەرزش: ٦٤

زنجیرەی تۆمار: ٢٢٨

ناوی قو تابی: ا سحاق ع بدا/ ژ مارەی خانوو: ٢-١٦٣/ گەڕەك: جوولەكان/ م ێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٣/ م ێژووی چوونە قوتابخا نە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٦٩/ ز مانی عەرەبی: ٥٦/ ز مانی ئینگلـ یزی: ٦١/ كوردی: ٦٧/ بیركاری: ٧٦/ ئەندازە (الهندسة): ٥٨/ جوگرافیا: ٦٨/ م ێژوو: ٥٤/ زاذ ست (الا شیاء وال صحة): ٧٨/ زاذ یاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٧٧/ كاری دەستی: ٧٣/ وێنە: ٧٠/ سروود: ٧٣/ وەرزش: ٧٠

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٥٨/ ز مانی عەرەبی: ٥٣/ ز مانی ئینگلـ یزی: ٥٢/ كوردی: ٧١/ بیر كاری: ٦١/ ئە ندازە (الهند سة): ٥٤/ جوگراف یا: ٥٢/ م ێژوو: ٦١/ زانست (الاشیاء والصحة): ٦٠/ زاذیاری شارستانی (المعلو مات المدنیة): ٥٠/ كاری دەستی: ٦١/ وەرزش: ٦٧

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٠:

ز مانی عەرەبی: ٦٤/ بیر كاری: ٦٤/ م ێژوو: ٥٤/ زاذ ست (الا شیاء والصحة): ٦٣

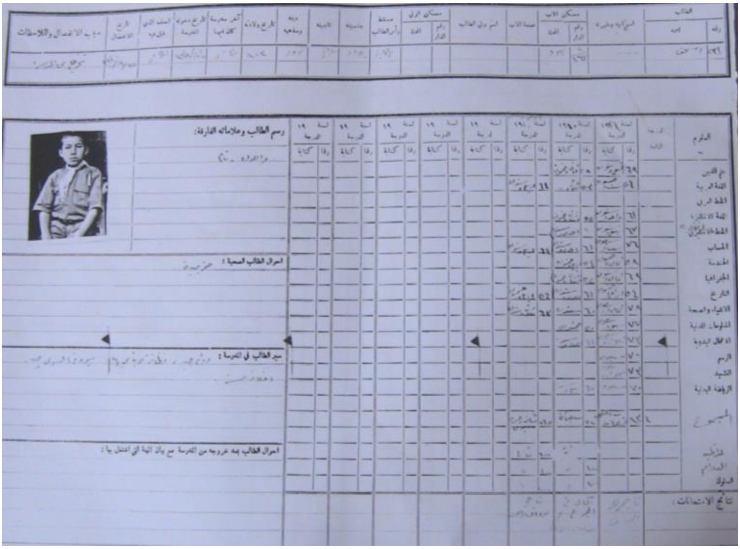
سبب الانفصال والملاحظات
رسم الطالب وعلاماته الفارقة:
احوال الطالب الصحية :
سير الطالب في المدرسة :
احوال الطالب بعد خروجه من المدرسة مع بيان المهنة التي اشتغل بها :
العلوم
علم الدين
اللغة العربية
الخط العربي
اللغة الانكليزية
المطالعة
الحساب
الهندسة
الجغرافيا
التاريخ
الاشياء والصحة
المعلومات المدنية
الاعمال اليدوية
الرسم
النشيد
الرياضة البدنية
نتائج الامتحانات :

زنجیرەی تۆمار: ٢٣٥

ناوی قوتابی: حیم حسفیل/ ژمارەی خانوو: ٢١-١٣٠/ گەڕەك: جوولەکان/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٤/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٦٥/ ز مانی عەرەبی: ٥٨/ ز مانی ئینگلیزی: ٤٠/ کوردی: ٦٨/ بیرکاری: ٦١/ ئەندازە (الهندسة): ٦٦/ جوگرافیا: ٦٦/ مێژوو: ٥٢/ زانست (الاشیاء والصحة): ٧٢/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٦٨/ کاری دەستی: ٨١/ وێنە: ٦٧/ سروود: ٧١/ وەرزش: ٦٨

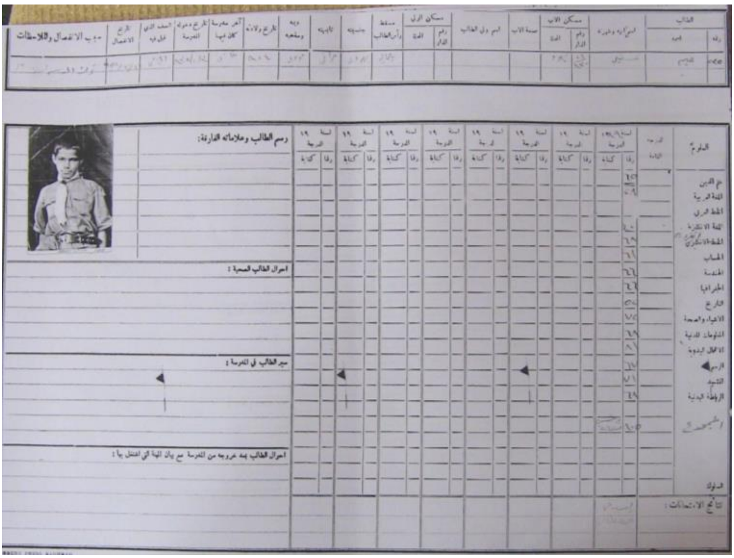

زنجیرەی تۆمار: ٢٣٦

ناوی قو تابی: حیم صفر/ ژ مارەی خانوو: ٦-١٦٤/ گەڕەك: جوو لەکان/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢١/ مێژووی چوونە قوتابخا نە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٣٩:

ئایین: ٦٤/ ز مانی عەرەبی: ٥٦/ ز مانی ئینگلیزی: ٥٣/ کوردی: ٦٢/ بیر کاری: ٥٧/ ئە ندازە (الهند سة): ٥٣/ جوگراف یا: ٥٦/ م ێژوو: ٥٩/ زاذ ست (الا شیاء والا صحة): ٧٦/ زاذ یاری شار ستانی (المعلو مات المدنیة): ٦٧/ کاری دەستی: ٧٢/ وێنە: ٧١/ سروود: ٧٤/ وەرزش: ٧٠

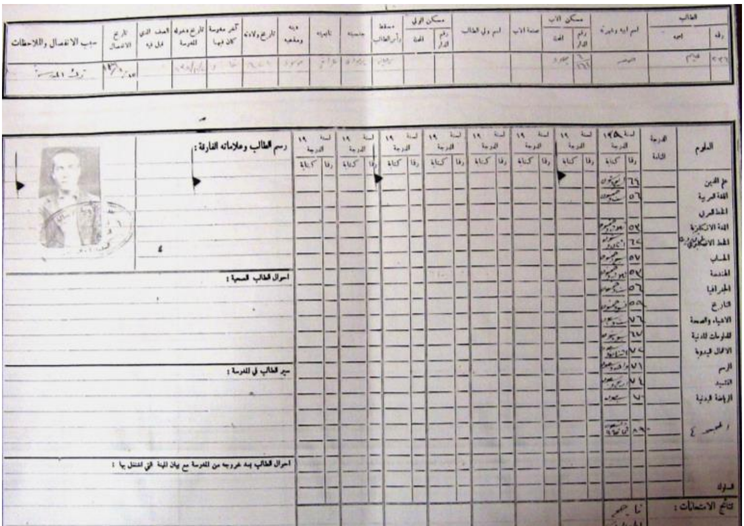
رسم الطالب وعلاماته الفارقة :
احوال الطالب الصحية :
سير الطالب في المدرسة :
العلوم
نتائج الامتحانات :

زنجیرەی تۆمار: ٢٧٥

ناوی قو تابی: ع بدالعزیز یو سف/ ژ مارەی خانوو: ١-١٦٤/ گەڕەك: جوولەكان/ م ێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٥/ م ێژووی چوونە قوتابخا نە: ١٩٣٣ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: یەك

نمرەی وانەكانی:

ئایین: ١٠/ ز مانی عەرەبی: ١٠/ بیر كاری: ١٠/ زاذ ست (الا شیاء والا صحة): ١٠/ كاری دە ستی: ١٠/ وێ نە: ١٠/ سروود: ٧/ وەرزش: ١٠/ كوردی: ١٠

نمرەی وانەكانی لە ساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٩/ زمانی عەرەبی: ١٠/ بیركاری: ١٠/ زاذست (الا شیاء والا صحة): ٩/ كاری دەستی: ١٠/ وێنە: ١٠/ سروود: ٨/ وەرزش: ٧/ كوردی: ١٠

سبب الانفصال والملاحظات

رسم الطالب وعلاماته الفارقة :

احوال الطالب الصحية :

سير الطالب في المدرسة :

احوال الطالب بعد خروجه من المدرسة مع بيان المهنة التي اشتغل بها :

العلوم

علم الدين

اللغة العربية

الحساب

الهندسة

الجغرافيا

التاريخ

الاشياء والصحة

المعلومات المدنية

الاشغال اليدوية

الرسم

النشيد

الرياضة البدنية

السلوك

نتائج الامتحانات :

زنجیرەی تۆمار: ٢٧٦

ناوی قوتابی: حسقیل حیاکە/ ژمارەی خانوو: ١٢-١٦٥/ گەڕەك: جوولەکان/ کاری بەخێوکەر: کاسپ/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٢/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣١ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: یەك

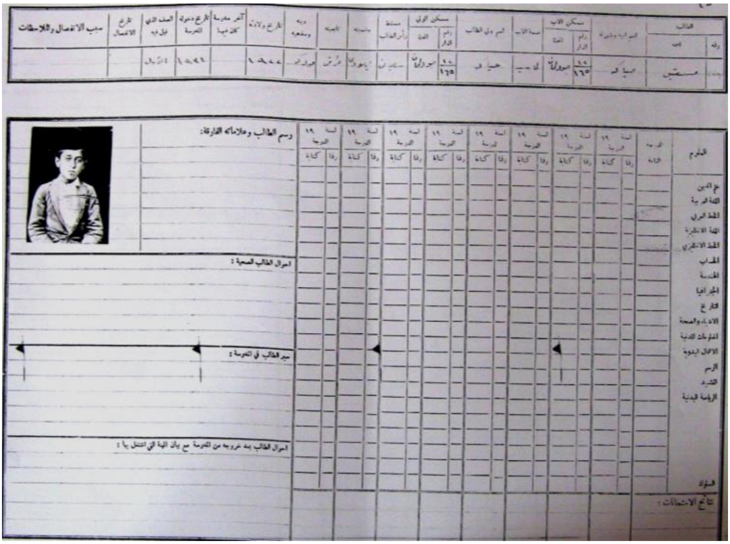

زنجیرەی تۆمار: ٣١٩

ناوی قوتابی: سلمان عبده/ ژمارەی خانوو: ١٦-١٦٤/ گەڕەك: جوولەكان/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٤/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٨ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆلی پێنج

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٦٠/ زمانی عەرەبی: ٣٦/ زمانی ئینگلیزی: ٣٦/ بیركاری: ٣١/ ئەندازە (الهندسة): ٣٩/ جوگرافیا: ٥٦/ مێژوو: ٤٩/ زانست (الاشياء والصحة): ٣٥/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٦٦/ كاری دەستی: ٦٨/ وەرزش: ٧١/ كوردی: ٦٢

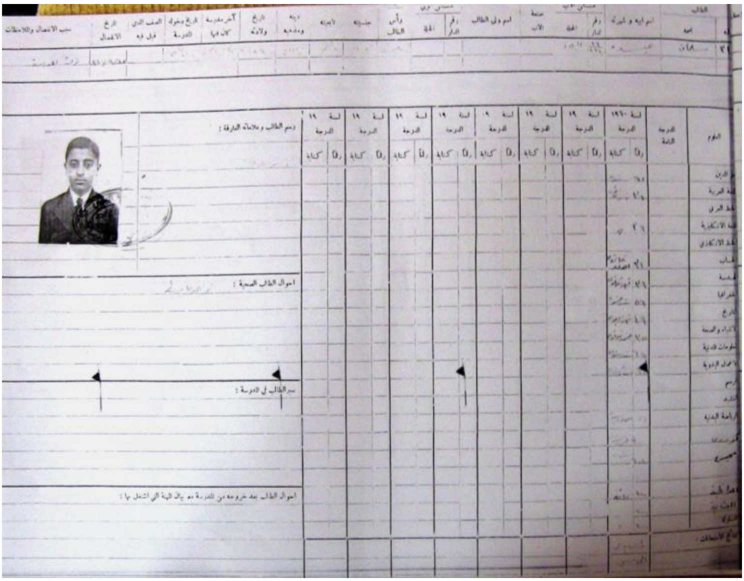

زنجیرەی تۆمار: ٣١٨

ناوی قوتابی: یوسف شومیل/ ژمارەی خانوو: ٨-١٦٥/ گەڕەك: جوولەکان/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٥/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣١/ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٧٠/ زمانی عەرەبی: ٥٩/ زمانی ئینگلیزی: ٦٨/ کوردی: ٧٢/ بیرکاری: ٥٧/ ئەندازە (الهندسة): ٧٧/ جوگرافیا: ٦٠/ مێژوو: ٦٥/ زانست (الاشیاء والصحة): ٦٠/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٧٠/ کاری دەستی: ٦٨/ وێنە: ٨٠

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤١:

زمانی عەرەبی: ٥٧/ بیرکاری: ٨١/ جوگرافیا: ٦٨/ زانست (الاشیاء والصحة): ٦٣

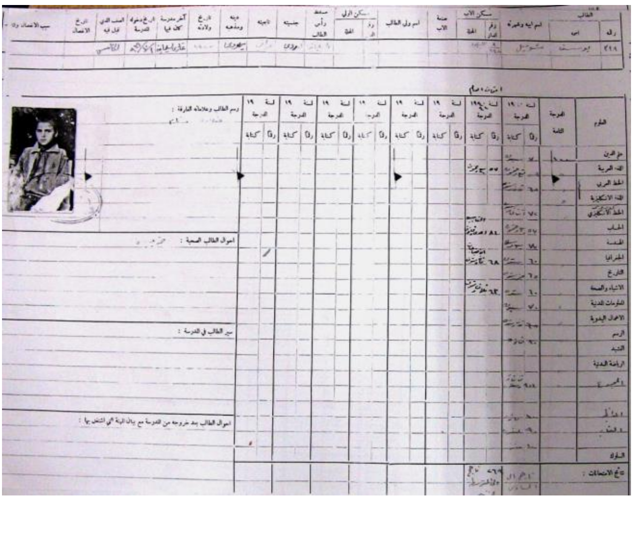

زنجیرەی تۆمار: ٣٤١

ناوی قوتابی: باروخ/ ژمارەی خانوو: ٣-١٠٥/ گەڕەك: جوولەكان/ كاری باوك: بەزاز/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٥/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٣٠/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

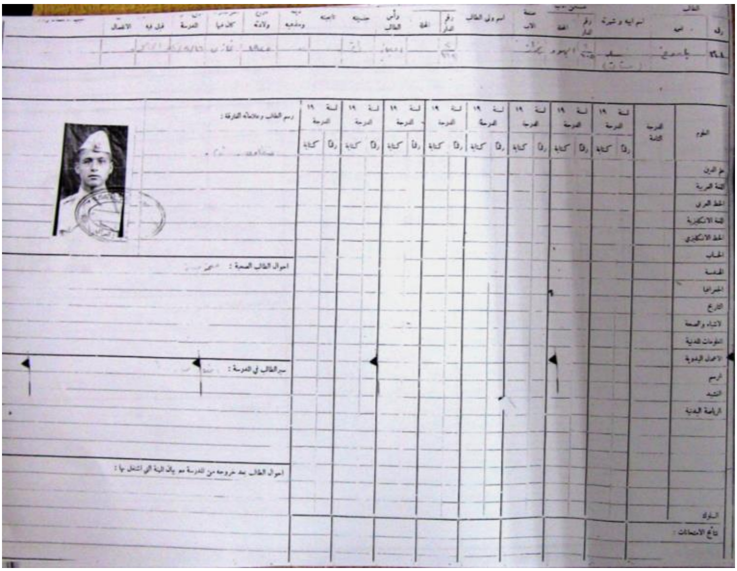

زنجیرەی تۆمار: ٣٤٢

ناوی قو تابی: بذ یامین/ ژ مارەی خانوو: ١٣-١٣٠/ گەڕەك: جوو لەكان/ كاری باوك: بەزاز/ م ێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٥/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

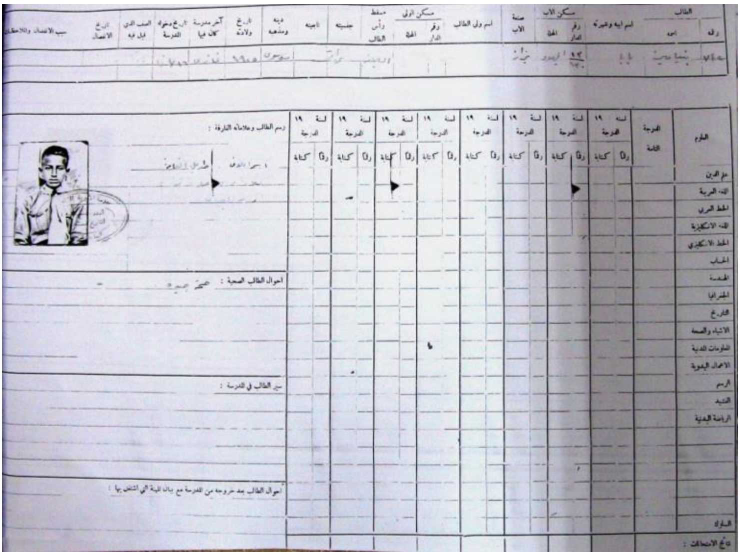

رقمه	الطالب: اسمه	اسم ابيه وعشيرته	مسكن الاب: رقم الدار	مسكن الاب: المحلة	صنعة الاب	اسم ولي الطالب	مسكن الولي: رقم الدار	مسكن الولي: المحلة	مسقط رأس الطالب	جنسيته	تابعيته	دينه ومذهبه	تاريخ ولادته	آخر مدرسة كان فيها	تاريخ دخوله المدرسة	الصف الذي قبل فيه	تاريخ الانفصال	سبب الانفصال والملاحظات

رسم الطالب وعلاماته الفارقة :

احوال الطالب الصحية :

سير الطالب في المدرسة :

احوال الطالب بعد خروجه من المدرسة مع بيان المهنة التي اشتغل بها :

العلوم	الدرجة العامة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة	لسنة ١٩ الدرجة رقماً	كتابة
علم الدين																	
اللغة العربية																	
الخط العربي																	
اللغة الانكليزية																	
الخط الانكليزي																	
الحساب																	
الهندسة																	
الجغرافيا																	
التاريخ																	
الاشياء والصحة																	
المعلومات المدنية																	
الاعمال اليدوية																	
الرسم																	
النشيد																	
الرياضة البدنية																	
السلوك																	

نتائج الامتحانات :

زنجیرەی تۆمار: ٣٤٦

ناوی قو تابی: میر شالوم/ ژ مارەی خانوو: ٢٧-٢٤/ گەڕەك: جوولەكان/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٦/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

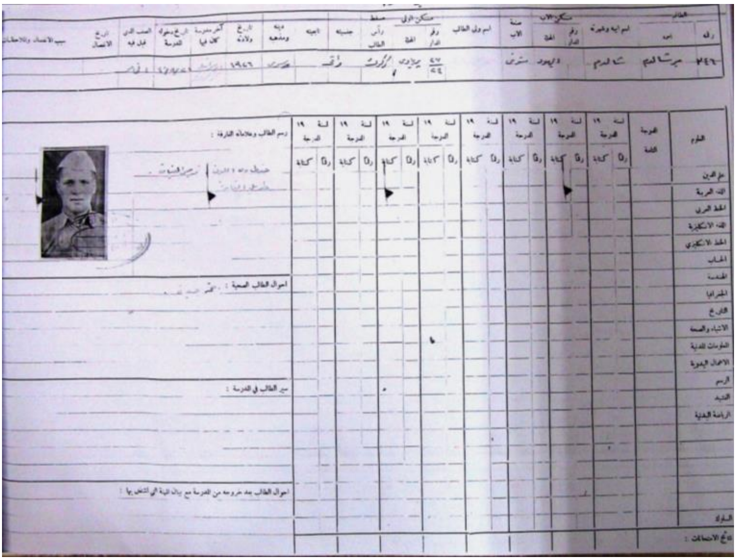

زنجیرەی تۆمار: ٣٧٦

ناوی قوتابی: ناجی صدیق رحمین/ ژمارەی خانوو: ٤٣-٥٣/ گەڕەك: سابوونكەران/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٦/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٤١/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: دووزخورماتوو/ پۆل: شەش

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٠:

ئایین: ٩١/ زمانی عەرەبی: ٧٠/ زمانی ئینگلیزی: ٨٤/ بیركاری: ٦٩/ ئەندازە (الهندسة): ٧١/ جوگرافیا: ٧٥/ مێژوو: ٦٨/ زانست (الاشیاء والصحة): ٧٣/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٨٢/ كاری دەستی و وێنە: ٧٥/ سروود و وەرزش: ٨٠/ كوردی: ٧٤

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤١:

ئایین: ٦٠/ زمانی عەرەبی: ٧٦/ زمانی ئینگلیزی: ٥٤/ بیركاری: ٥٣/ ئەندازە (الهندسة): ٧٢/ جوگرافیا: ٣٤/ مێژوو: ٣٣/ زانست (الاشیاء والصحة): ٤٨/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٥٥/ كاری دەستی: ٦٥/ وێنە: ٦٣/ سروود و وەرزش: ٧٨/ كوردی: ٥٤

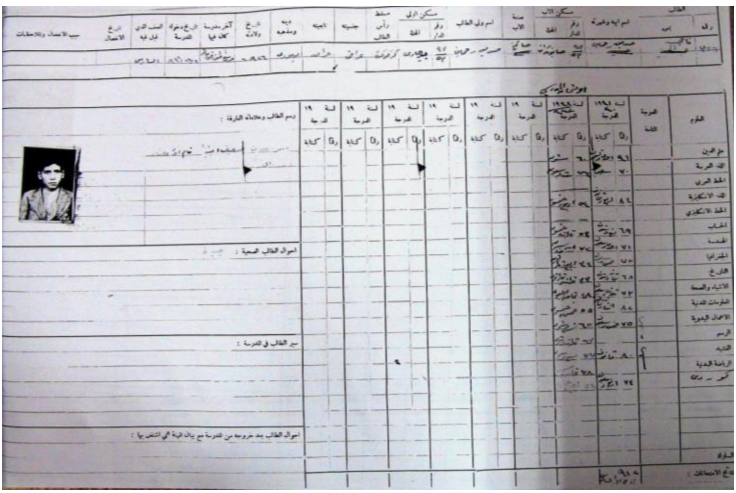

زنجیرەی تۆمار: ٣٧٩

ناوی قوتابی: شومیل میخائیل شوقیل/ ژمارەی خانوو: ١١-١٣٠/
گەڕەك: جوولەكان/ كاری باوك: عەتار/ مێژووی لەدایكبوون: ١٩٢٦/
دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤١:

ئایین: ٦٠/ زمانی عەرەبی: ٦٧/ زمانی ئینگلیزی: ٦٥/ بیركاری: ٥٤/ ئە ندازە (الهند سة): ٥٣/ جوگراف یا: ٥٧/ م ێژوو: ٥٥/ زاد ست (الا شیاء والا صحة): ٥٠/ زاذ یاری شار ستانی (المعلو مات المدذ یة): ٦٦/ كاری دە ستی: ٧٤/ وێ نە: ٧٠/ سروود: ٦٧/ وەرزش: ٦٧/ كوردی: ٦٨

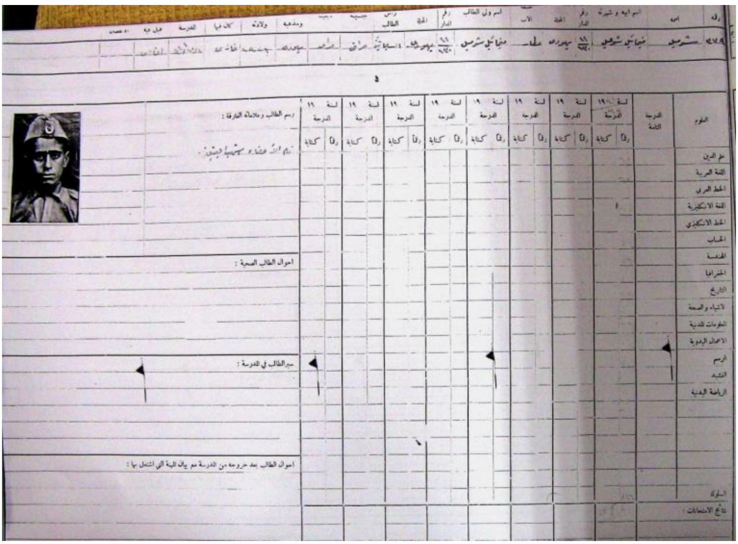

زنجیرەی تۆمار: ٣٨١

ناوی قو تابی: م یون ع بده ا سحق/ ژمارەی خانوو: ٤-١٦٣/ گەڕەك: جوو لەکان/ کاری باوك: عەتار/ م ێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٧/ م ێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٤١/ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤١:

ئایین: ٦٣/ زمانی عەرەبی: ٦٢/ زمانی ئینگلیزی: ٤٥/ بیرکاری: ٥٨/ ئە ندازە (الهند سة): ٦٣/ جوگراف یا: ٥٢/ م ێژوو: ٥٣/ زاذ ست (الا شیاء والا صحة): ٥٥/ زاذ یاری شار ستانی (المعلو مات المدذ یة): ٥٧/ کاری دە ستی: ٦٢/ وێ نە: ٦٤/ سروود: ٨٦/ وەرزش: ٨٧/ کوردی: ٦٩

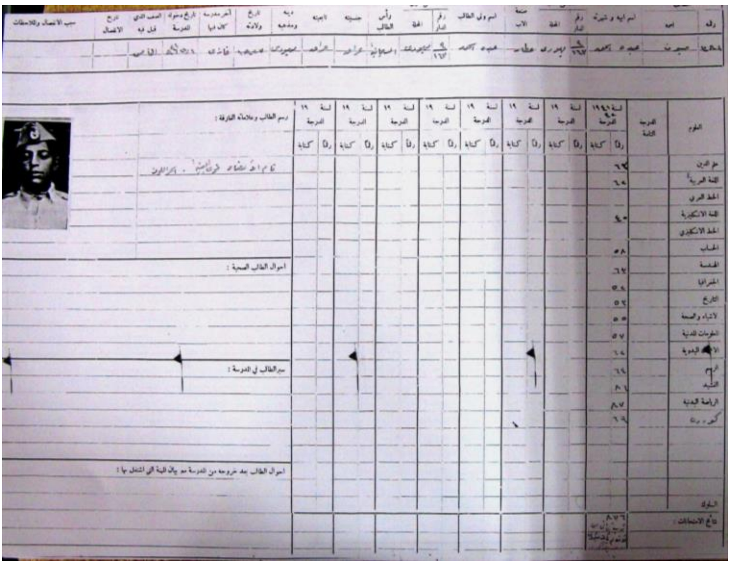

زنجیرەی تۆمار: ٣٨٣

ناوی قو تابی: ز کی صدیق ر حمین/ ژ مارەی خانوو: ٤٣-٥٣/ گەڕەك: سابوونکەران/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٨/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٤١/ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: ؟/ پۆل: سێ

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤١:

ئایین: ٧/ زمانی عەرەبی: ٩/ ڕێنووسی عەرەبی: ٦/ بیرکاری: ٩/ جوگرافیا: ٩/ م ێژوو: ٨/ زاد ست (الا شیاء والـ صحة): ٩/ کاری دەستی: ٦/ وێنە: ٦/ سروود: ٦/ وەرزش: ٥/ کوردی: ٥

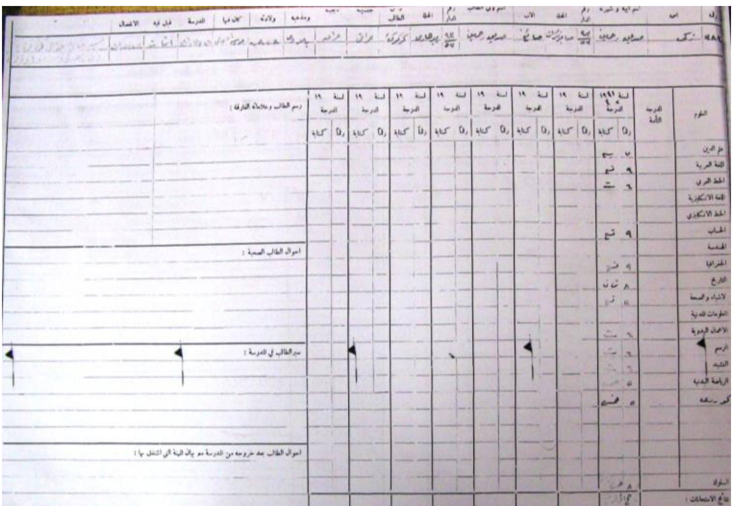

زنجیرەی تۆمار: ٤١٦

ناوی قوتابی: موش با با موش/ ژمارەی خانوو: ٣٠-١٦٣/ گەڕەك: جوولەکان/ کاری باوك: دەڵاڵ/ مێژووی لەدایکبوون: ١٩٣٢/ مێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٤٢/ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤٢:

ئایین: ٦٨/ زمانی عەرەبی: ٧١/ زمانی ئینگلیزی: ٧٧/ ئەندازە (الهندسة): ٦٣/ جوگرافیا: ٧٨/ مێژوو: ٨١/ زادست (الاشیاء والصحة): ٦٨/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٧٠/ کاری دەستی: ٧٠/ وێنە: ٧١/ سروود: ٦٢/ وەرزش: ٦١/ کوردی: ٧٢

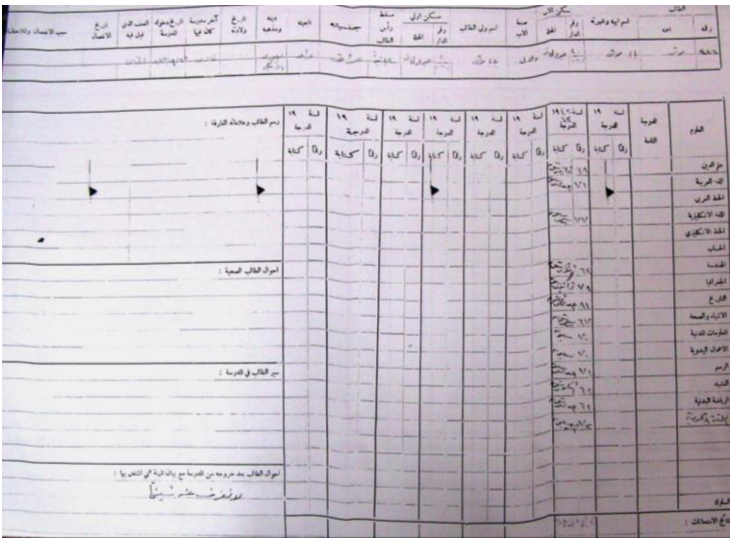

زنجیرەی تۆمار: ٤١٧

ناوی قوتابی: منش سبیله منش/ گەڕەك: جوولەکان/ کاری باوك: بەزاز/ م ێژووی لەدایکبوون: ١٩٢٩/ م ێژووی چوونە قوتابخا نە: ١٩٤٢/ دوا قوتابخانە کە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەکانی لەساڵی ١٩٤٢:

ئایین: ٧٠/ زمانی عەرەبی: ٦٨/ زمانی ئینگلیزی: ٦٠/ بیرکاری: ٥٨/ ئە ندازە (الهند سة): ٦٩/ جوگراف یا: ٦١/ م ێژوو: ٧٢/ زاذ ست (الا شیاء والا صحة): ٧١/ زاذ یاری شار ستانی (المعلو مات المدذ یة): ٧٣/ کاری دە ستی: ٧٧/ وێ نە: ٧١/ سروود: ٧٧/ وەرزش: ٧٥/ کوردی: ٧٨

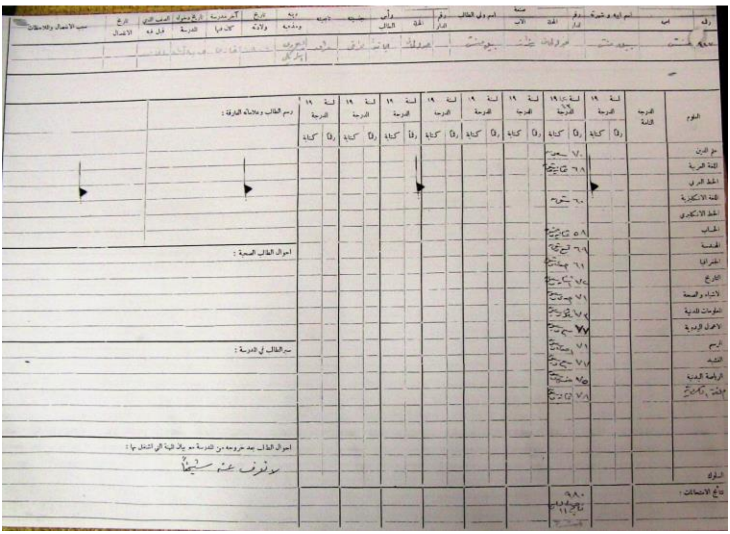

زنجیرەی تۆمار: ٤١٨

ناوی قو تابی: ذ عیم عبدالـ لـه عز یز/ ژ مارەی خانوو: ٢٠-١٦٣/ گەڕەك: جوو لەكان/ م ێژووی لەدایكبوون: ؟/ م ێژووی چوونە قوتابخانە: ١٩٤٢/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی/ پۆل: پێنج

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٢:

ئایین: ٦٣/ زمانی عەرەبی: ٦٠/ زمانی ئینگلیزی: ٥٧/ بیركاری: ٦٥/ ئە ندازە (الهند سة): ٧٣/ جوگراف یا: ٥٦/ زاذ ست (الا شیاء والصحة): ٦١/ زاذیاری شارستانی (المعلومات المدنية): ٦٩/ كاری دەستی: ٦٦/ وێنە: ٦٨/ سروود: ٦٥/ وەرزش: ٦٦/ كوردی: ٧٢

زنجیرەی تۆمار: ٤٤٤

ناوی قوتابی: ساسون موش الیاهو حای/ ژمارەی خانوو: ١٤١-٤٢/ گەڕەك: جوو لەكان/ كاری بەخێوكەر: عەتار/ دوا قوتابخانە كە لێی بووە: غازی

نمرەی وانەكانی لەساڵی ١٩٤٣-١٩٤٤:

ئایین: ٧٦/ زمانی عەرەبی: ٧٣/ زمانی ئینگلیزی: ٦٣/ بیركاری و ئەندازە: ٩٢/ جوگرافیا: ٧٩/ مێژوو: ٧١/ زانست (الاشیاء والصحة): ٧٣/ زانیاری شارستانی (المعلومات المدنیة): ٧٨/ كاری دەستی و وێنە: ٧٧/ سروود: ٧٩/ وەرزش: ٧٧/ كودی: ٦٩

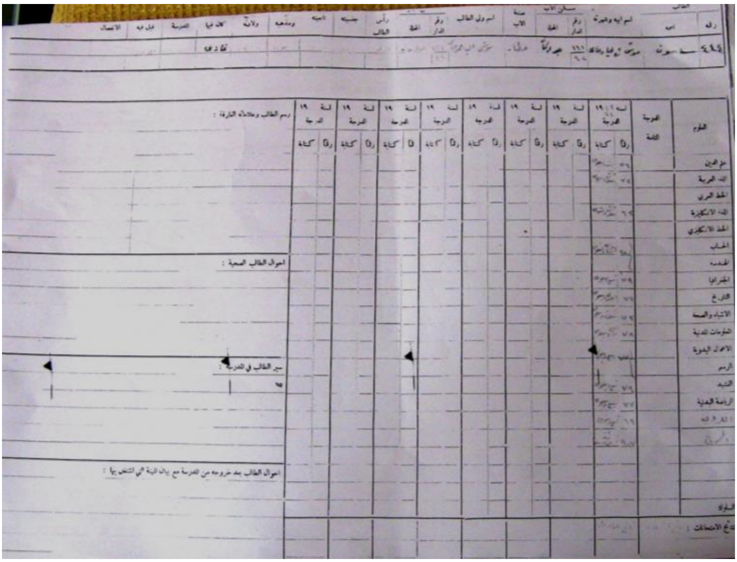

کەمال ساڵح سدیق

عەزیز میرە

سدیق ئیسرائیل

نەعیم دانیال

ئیسحاق عەبدا

حەیم حسفیل

حەیم سەفر

عەبدولعەزیز یوسف

حسقيل حياكه

سەلمان عەبدە

يوسف شوميل

باروخ

بنيامين

ميرشالوم

ناجی سدیق ڕەحمین

شومیل میخائیل شوقیل

میون عەبدە ئیسحاق

بەرکەوتنی کەلتووریی:

جوولەکەکانی جیهان لە هەرکوێیەك بن، کۆمەڵێك نەریت و بنەمای تایبەت بەخۆیان هە یە کە لە هەناوی باوەڕە ئایینییەکەیا نەوە سەر چاوەی گر تووە و بەردەوام پەیڕەوی لێ دە کەن، بۆ نموو نە: جوولە کە لا شەی مردوو بە ئاداب و نەریتێکی تایبەت دە شۆن و دوا یی بە کفنێکی سپی دایدەپۆشن کە جیاوازە لە گەڵ مەرا سیمی مو سوڵمانەکان. لە تە قوڕێکی سوور دەخە نە سەر دەمو چاوی مردووە کە و تورەکە یەکی بچووك پڕدە کەن لە خۆڵ و دەیخە نە ناو تابووتە کەوە، ئە مەش نیشانەیە بۆ زەوی پیرۆز لا یان و هەتا کاتی پڕکردنەوەی گۆڕەکە، تابووتە کە نابە ستن. هاو سەری مردووە کە هەتا حەوت ڕۆژ ما تەمینی تەواو جێ بەجێ دە کات کە بەو حەوت ڕۆژە دە لێن شیوە shivah تاکو سی ڕۆژ یش ڕ یش ناتا شن و کورتکرد نەوەی مووی سەر و ج لی نویێ لە بەرکردن لەلایان نارەوا یە[1] شاردنەوەی تەرمە کە بە شێوەیەك لە گۆڕدا ئارا ستە دەکرێت، کە ڕووی لە (ئۆر شەلیم)بێت. هەر لەم بارە یەوە و لە زاری هەر یەك لە (ڕە سوڵ مام خدر بێ تواتی و ئیسماعیل حاجی ڕە سوڵ ئاندێکی و فاتیمە عە بدوڵلا حە مەد دواوە یی)وە، (بەختیار محە ممەد ئەمین عو سمان)ی نوو سەری کتێبی (جوولە کەکانی کورد ستان) تایبەت بە چۆنێتی مردوو نا شتنی جوولە کەکانی سنووری (بێتوا تە)

---

(١) مرۆڤ و ئایینەکان، میشێل مالرۆب، وەرگێڕا نی: هیوا مەلا عەلی سورەدێیی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپی١، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٢٥و١٢٦

و دەوروبەری دەنووسێت: گۆڕی جووله کەکان ڕووی لە قودس بووە. بەهیچ شێوەیەك ڕێ گەیان نەدەدا کە مو سوڵمانەکان چاویان لە مەرا سیمی مردوونا شتنیان بـ بێت. دوای ئەوەی کە گۆڕە کەیان بە شێوەی لاکێشەیی هەڵدەکەند، بە بەرد کورسییەکیان درو ست دە کرد، هە ندێ جاریش کور سییەکی دار یان لە گۆڕە کەدا دادە نا و مردووەکەیان لەسەر دادەنا، دوو لیرەیان دەخستە دەستییەوە، یەکێك لە دەستە چەپ و یەکێك لەدە ستە ڕا ست و جوو تە (کارە کە گا)یەکیـ شیان لەپێ دە کردن و ئیذ جا نیو مەتر لە سەر سەری مردووە کەوە، بەردی تەخت و در ێژیان لە سەر د یواری گۆڕە کە دادەنا.[1]

هەر سەبارەت بە پەیڕەوکردن لە نەریتی ئایینی، چەند مەرا سیم و جەژنێکی ئایینیـ یان هە یە، لەوا نە: جەژنی (ها مان) کە هێناویا نە پێستە گایەکیان پڕ کردووە لە کا و پا شان لە جێگەیە کدا دا یان ناوە و دوا تر بەردیان تێ گر تووە و وتوویا نە (هامانزیـ بە کە لە کەنیـ شتە شەنگەرە مبارك گولی)[2] ئەمانە و چەندین مەراسمی پەرستن و نوێژ

(١) جوولەکەکانی کوردستان، بەختیار محەممەد ئەمین عوسمان دواوەیی، ل١٦

(٢) لە سەر ئەم جەژ نە زانرا بێ ئەوە یە کە دەگێڕ نەوە لە سەردەمی فیرعەونەکا ندا پیاوێکی زۆردار هەبووە بە ناوی (هامان)ـەوە و هەرکچێ شووی بکردا یە، دە بوو یە کەم شەو لای ئەو بوا یە، بۆ یە هەموو ساڵی بەر نەفرەتی نە تەوەی جوولە کە دەکەوێت. لە چەند شوێنێکی تردا وەها هاتووە کە ئەم ڕووداوە بە بڕیاری ها مانی گەورە وەز یری ئیمپراتۆر یای فارس بووە و بۆ ئەوە دەر چووە کە هەموو جوولە کەکانی سەر بەو ئیمپراتۆریـ یە سەربڕدرێن. بڕوا نە (www.altawasul.com)/ گۆ ڤاری ئیـ سرائیل- کورد، ژ مارە١ی ساڵی ٢٠٠٩، ل١٤٧ بابەتی (کەمایەتی جوولەکە لە کوردستانی عێراقدا، داوود خاکی)

و نزا و پاڕا نەوەی ترد شیان هە یە کە لە هەناوی ئایینەکەیا نەوە دەرچووە و پیرۆز کراوە... پاش بڵاوبو نەوەیان و لە ئەنجامی تێکەڵیی و بەر کەوتنیان لە گەڵ کەلتوور و پێکها تەکانی تردا، نەك هەر ئەم نەریتانەیان پاراستووە، بگرە چەند نەریتێکی نوێشیان داهێناوە کە لەپێشتردا نەبووە و تایبەت بووە بەو شوێنەی کە لێی نیشتەجێ بوون. بۆ نموو نە: پاش هاتنی دەوڵەتی عێراق، دوو تۆپی زە مانی عوسمانی کە وەختی خۆی لە قشڵەی عەسکەری تورك بەجێ مابوون، پاکیان کردبووەوە و هێنابوویان لەناو حەوشی سەرا لە بەردەم بینا کە لەنزیك یەکەوە دایان نابوون. منداڵان دەچوون بۆ سەیریی و هەر لەو زەما نەدا، ژ نە جوولە کە دە هاتن و م ندالّی ساوایان دەهێ نا لە گەڵ خۆیاندا و دوو ژنە جوولەکە لەمدیوو ئەودیوی تۆپە کەوە ڕادەوە ستان و ئەو مندا ڵەیان سێ جار دەدا یە دە ست یەکتریی و دە چوونە لای تۆپەکەی تریشەوە و سێ جار منداڵەکەیان دەدا یەوە دە ست یەکتریی و بەدەم دو عا کرد نەوە بەم دە ستوورە ذ یازی د ڵی خۆ یان دەگر تەوە.[1] سەرەڕای پارا ستن و پەیڕەویکردن لەو دا بو نەریتا نەی کە باوەڕ یان پێ یان هەبووە، لە چەندین دابور یت و بۆنەیەکیشدا هاوبە شیی و بە شدارییان کردووە کە بەڵ گەی هەڵکردنیا نە لە گەڵ کەلتووری بەرامبەریاندا، بۆ نموو نە لێرە بەدواوە ئا ماژە بە چۆنێتی بەرکەوتنی چەند نموونە یەك دە کەین لە نێوان کەلتووری جوولە کە و کوردەکاندا:

---

(١) شاری سلێمانی، ئەکرەمی مەحموودی سالّحی ڕە شە، بەرگی٢، دار الحر یة للطباعة، ١٩٨٧، ل٤٧٧

١- دابونەریتی خواردن و خواردنەوە:

بەپێی ئایینی جوولەکە و سەبارەت بە حەرامیی و حەڵاڵی خواردن و خوارد نەوە، چەند بنەما یەك د یاریکراوە کە بە شێکی زۆری ئەم بنەمایا نە لە ئایینی ئیسلامیشدا هەن. لە ئایینی جوولەکەدا تەنها گۆشتی چوارپێیە گیاخۆرەکان بۆیان حەلاڵە کە سمی پێیان دوو پەل بێت، کەواتە گۆشتی کەروێشك، بەراز، ئەسپ و چوارپێکانی تر لا یان حەرا مە. گۆ شتی باڵ ندە ڕاو چییەکان حەرا مە لا یان. ئەم چوارپێ و باڵندە حەڵاڵانە دەبێت بەجۆرێك سەرببڕێن کە تەواوی خوێنی لاشەیان بێ تە دەرەوە و خواردنی خوێنیشیان حەرا مە. ما سیی و گیاندلەوەرە ئاوییەکانی تر تەنها ئەوانەیان حەڵاڵە کە پوولەکە و باڵیان هەبێت یان شتێك کە لەمانە بچێت مەلەی پێ بکات. خشۆکەکان، بۆقەکان، لا شە نەرمۆڵەکان، قرژاڵی دەریایی گیاندلەوەرە دەریاییە پێست ڕەقەکان بە حەرام دەزا نن. خواردنی گۆ شت لە گەڵ شیر حەرا مە. حاخا مەکانی دەستەڕاستی قەشە دەڵێن: پێویستە لەنێوان خواردنی شیر و گۆ شتدا شەش کاتژمێر بوار هەبێت و نابێت هەردوو ئەم خواردنەش لە هەمان قاپدا بخورێن.[1]

تەنا نەت بۆ ئا مادەکردنی خواردنی گۆ شت لە بازاڕدا، جوولەکەکانی سلێمانی کەبابخانە یەکی تایبەت بەخۆیانیان هەبووە نزیك قەیسەری نەقیب. لەمبارە یەوە (د. عیزەدین مستەفا ڕە سوڵ) دەڵێت: من جارێک یان لای مامم (مەلا مەحموود)دانیشتبووم کە

(١) مرۆڤ و ئایینەکان، ل٢٩و٣٠

دووکانەکەی لەو ناوا بوو، دووجوولەکە هاتن و لەلای دانیشتن و لەو کەبا بەیان داوا کرد؟ چونکە ئەوان گۆشتی تایبەتیان دەخوارد و نەدەبوو گۆشتەکەش چەور بێت.[1]

وەك دەبینین لە کەلتووری کوردەواریشدا کە بنەماکەی زۆرتر لە ئایینی ئیسلامەسەر چاوەی گرتووە، سەبارەت بەم خواردن و خواردنەوانە، بە شێوەیەکی گشتی خاڵی هاوبەش زۆرە و هەردوولا پەیڕەوییان لێ کردووە و قوڵیان نەکردووەتەوە بۆ شێوەیەك کە جیاوازییەکی ئاشکرا لەنێوانیاندا.

٢- کەپرەشینکە:

یەکێك لە جەژنانەکانی جوولەکە بریتی بووە لە (جەژنی کەپرەشینکە) و بە بەشداری دانیشتوانی تری شارەکە کردوویانە. لە سەرزاری خەڵکی شارەکەوە ئەم جەژنە بە (کەپرە شینکە sukot) ناو هێنراوە؟ کە ڕەنگە هۆکارەکەشی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە بۆ مەبەستی شینکردنی زەوی و زار بە سەوزایی و بەرهەمی کشتوکاڵی ئەم کەپرەیان دروست کردووە یان لەبەر ئەوە بووە بووبێ کە بە گەڵای دارودرەخت سەری کەپەرەکەیان گرتووە. ئەگەرنا چەند ناوێکی ترشی هەیە وەك: چەپەر و لە ئێرانیشدا پێ وتراوە میوەبەندانی.

---

(١) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لەگەڵ (د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ) ڕۆژی ٢٠١٤/٨/١١ لە سلێمانی.

(خەنی ڕەشید نانەوا) دەگێڕێتەوە: یەکێك لە جەژنەکانی جوولەکە بریتی بوو لە جەژنی (فەتیرە) کە بە چەقالەش ناوبرابوو. دەهاتن چەقالە و گوێز و چەندشتێکی لەم شێوەیەیان سوێر دەکرد و لەسەر سینییەکیان دادەنا و جامێ ماستیشیان لە گەڵی دادەنا و بە شی موسوڵمانەکانیشیان لێ دەنارد.[1]

(مەلا نووری عەلی ماستاو) ئەوە دەگێڕێتەوە: (کەپرە شینکە) یەکێك بوو لەجەژنەکانیان و هەموو ساڵێك لە مانگی نۆدا کەپرێکیان لە گەڵای دارخورما دروست دەکرد و دوعای ئەوەیان دەکرد کە باران ببارێت و ئەو ساڵە ساڵێکی بە پیت و بەرەکەت بێت. هەر بۆ ئەم جەژنە خێریان دەکرد و سەمەنیی و گەنمەکوتاویان دەیانبەخشییەوە.[2] هەروەها (عوسمانی خالە حەسە)ش ئەوە دەگێڕێتەوە کە: کوڕێکی جوولەکە هاوڕێم بوو، لەگەڵیدا چوومەتە ژێر ئەم کەپریانەوە. ئەم کارەیان بۆ ئەوە دەکرد تا مەرازیان حاسڵ بێت باران ببارێت، بەڕاستیش وا بوو باران دەباری! لە سەرەتای پایزدا کەپرەکانیان دروست دەکرد و پیاوان دەچوونە ژێریی و ژنانیش لە دەرەوە دادەنیشتن. خواردنی چەقالە و گوێز و بەیامی سوێریان لەگەڵ زەلاتە و کفتە و شەرابی خۆماڵیی دادەنا و دەست دەکرا بە خواردن و خواردنەوە و گۆرانی وتن. بەبیرمە جارێکیان من گۆرانی

---

(١) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، لە سێ بەشدا بەرنامەکی سەبارەت بە جوولەکەکانی کوردستان تۆمار کردووە و چەند کەسێك چاوپێکەوتنی لەگەڵدا کراوە کە یەکێکیان (خەنی ڕەشید نانەوا) یە.

(٢) چاوپێکەوتن لە گەڵ (مەلا نووری عەلی ماستاو) ڕۆژی پێنج شەممە ٢٠١٣/٦/٢٠ ناوبراو ساڵی ١٩٣٠ لەگەڕەکی سەرشەقام لە سلێمانی لەدایك بووە.

(چەلەبان) لە ژێر ئەم کەپرە شینکەیاندا و تووە و پیاوانیان لەگەڵمان و ژنانیشیان لە دەرەوە و لە حەوشە لەگەڵم دەیانوتەوە.[1]

بەیادی سەرگەردانبوونی نەتەوەی یەهوود لە بیابان دوای دەرچوون لە میسر و بەسوپا سکردنی خواوەند کە ڕزگاریکردن لە برسێتیی و تینوێتی، ئەگەر کەشوهەوا گونجاو بێت، دەبێت جووەکان حەوت ڕۆژ لە هەوای ئازاددا لە ژێر ئەو چەپەر و کەپرانەی کە بەشی سەرەوەی بە پووش و پەلاّ شدا گیرابێت بەسەر بەرن ئەم جەژنە لە نیوەی مانگی ئۆکتۆبەردا ساز دەکرێت.[2]

لە سلێمانیدا و لەم کاتەدا، موسوڵمانەکان بۆ ئەم جەژنە داوەت کراون و خواردن و خوارد نەوەیان پێ شکەش کراوە و گۆرانییان پێکەوە وتووە.

---

(١) چاوپێکەوتنی هونەریی (محەممەد مەردان) لەگەڵ هونەرمەند (عوسمانی خاڵە حسە)

(٢) مرۆڤ و ئایینەکان، ل١١٠

مەراسیم و خوانی کەپرەشینکە[1]

نەك هەر لە بۆ نە ئایینییەکا ندا، تەنا نەت لە سەیران و بۆ نە کۆمەڵایەتییەکانیـ شدا جووله کەکان و کوردە کانی شارەکە پێ کەوە کۆبوونە تەوە (مەلا نووری عەلی ما ستاو) ئەوە دەگێڕێ تەوە: بۆ سەیرانکردن بەزۆری ڕوو یان لە (شێخ عەباس) دە کرد کە ئێ ستا گەڕەکی (وڵووبە)یە. هەر بۆ سەیران لەگەڵ ئێمەدا دەهاتنە (کانی با). ئەوان خۆ یان لە ئێ مە ج یا نەدەکردەوە و زۆر تێ کەڵمان بوون.[2]

---

(١) ئەم وێنەیە لەسەر بنەمای گێڕا نەوە و لەلا یەن هونەرمە ند (جەباری لۆڤەر)ەوە وێنە کێشراوە و پێشکەش بە کاری ئەم کتێبە کراوە.

(٢) چاوپێکەوتن لە گەڵ (مەلا نووری عەلی ما ستاو) ڕۆژی پ ێنج شەممە ٢٠١٣/٦/٢٠ ناوبراو ساڵی ١٩٣٠ لەگەڕەکی سەرشەقام لە سلێمانی لەدایك بووە.

(عوسمانی خاڵە حسە)ش ئەوە دەگێڕێتەوە کە لەگەڵیان بۆ سەیران چووەتە (شێخ عەباس) کە وەك سەیرانگای ئەوان وا بووە و لەویٚ ژنە جوولەکەی بینیوە کە جۆلانەی گوریسیان کردووە و گۆرانییان وتووە و تا ساڵی ١٩٤٧ بەمجۆرە بووە و(شێخ عەباس) نەماوە و خەڵکە کە ڕووی کردووەتە(کانی با).[1]

٣- ڕۆژا نی شەممان وەك جەژن و نەریتێك وا بووە لا یان و چەند کارێکیان کردووە و خۆیانیان لە چەند کارێکی تریش گرتووەتەوە. لە تەورات و سەفەری (التكوين)دا وا هاتووە کە: خودا لە ڕۆژی حەوتەمدا لە هەموو ئەو کارانە بوویەوە کە سەرقاڵی بوو و ئەم ڕۆژەی کردە پشوو و پیرۆزی کرد. بۆ یە ڕۆژی شەممان وەك حەو تەم ڕۆژی هەفتە وا یە و لەم ڕۆژەدا خۆ یان لەم کارا نە دەگر نەوە: کارکردن، ئاگرکرد نەوە، نوو سینی گرێبە ستی هاو سەری، سەفەرکردن... و هەرکەسێکیش ئەم کارانەی کردبێت، بەپێی سەفەری (الخروج) سزای کوشتنی هەبووە.

بەڵام ئەوەی ڕاستی بێت، خواوەند لە ڕۆژی حەوتەمدا دەستی لە کار هەڵ نەگرتووە، بەڵکو گ یانی ئەفرا ندووە کە سەرەنجامی درو ستکردنە.[2] بۆ یە دەبێت حەو تەمین ڕۆژ بۆ ژ یانی ڕۆح و گ یان

---

(١) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لەگەڵ هونەرمەند (عوسمانی خاڵە حسە)

(٢) لە قورئانیشدا هاتووە کە ﴿ان ربكم الله الذي خلق السماوات والارض في ستة ايام ثم استوى على العرش يغشي الليل النهار يطلبه حثيثا والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره الا له الخلق والامر تبارك الله رب العالمين﴾ سورەتی (الأعراف) ئا یەتی٥٤، هەروەها لە چەند شوێنێکی تریشدا ئەمە هاتووە، بڕوا نە (سورەتی یونس- ئا یەتی ٣، سورەتی

تەخان بکرێت و لەم ڕۆژەدا تەواوی کارەکان ڕابوەستن و هەرکارێك کە بۆ بەرهەمهێنان یان بۆ ئاڵوگۆڕکردن بێت بە حەرام دەزانرێت. بۆ نموونە هیچ کەسێك نابێت لە ماڵەوە شتێك بەرێتە دەرەوە یان بیهێنێتە ماڵەوە؟ چونکە ئەمجۆرە کارە لەوانەیە ببێتە سەرەتای ئاڵوگۆڕێکی بازرگانی. هەروەها لەم ڕۆژەدا نابێت کەڵك لە هیچ سەرچاوەیەکی وزە وەربگیرێت، تەنانەت ئەگەر بۆ کارەکانی ماڵەوەش بێت.[1] بۆ دابینکردنی ئەو پێداویستییانەشی کە لەم بارەیەوە لێیان قەدەغەکراوە، جوولەکەکان شاری سلێمانی چراکانیان بە موسوڵمان داگیرساندووە و پیاوەکانیشیان لەبازاڕ نانیان خواردووە.[2]

٤- سەبڕین:

لە خوار ماڵە جوولەکانەوە، نزیك ئاشە گەورە، جوولەکەکان ژوورێکی بچووکیان دروست کردبوو، ڕیزێك قولاپی ئاسنیان بەدارێکەوە هەڵواسیوە و مەڕ و ماڵتیان پێدا هەڵواسیوە و دوای سەربڕینیان لەلایەن (مالوم)ـەوە کەوڵیان کردووە؟ چونکە هەر دەبوو مالوم سەری ببڕێت، ئینجا ئەوانیش کەوڵی بکەن و بۆ فرۆشتن ئامادەی بکەن.

(عەبدولغەفوور مەلا عەلی) لە گێڕانەوەی بیرەوەری خۆیدا، لەم بارەیەوە دەنووسێت: لەبیرمە کە منداڵ بووم و دارلاستیکم پێ بوو،

هود- ئایەتی ٧، سورەتی الفرقان - ئایەتی ٥٩، سورەتی السجدة - ئایەتی ٤، سورەتی ق - ئایەتی ٣٨، سورەتی الحدید- ئایەتی ٤)

(١) مرۆڤ و ئایینەکان، ل١٠٧

(٢) شەجەرەی بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی (بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی لە نێوان ساڵانی ١٧٨٤-١٩١٤) ، ل١٤٨٨

ڕۆژێکیان باوکم ڕایسپاردبووم تا بچمه ئاشەگەورە، کە گەیشتمە مالّە جوولەکەکان، نواڕیم چۆلەکەکانی ئەوێ هیچ سلّم لێ ناکەنەوە و هیچ ناترسن! خەریك بوو دەستیان بۆ بەرم ئیذجا فڕکەیەکیان دەکرد و دەچونە ئەولاتر، بەبێ ئەوەی بترسن. منیش بەهەلم زانی هەندێکم لێ کو شتن، بەلاّم ئەم کارە سەرنجی ڕاکێشام، هەردەڕۆیشتم و تا گەیشتمە قەسابخانەکەی جوولەکەکان، کە سەیرم کرد چەند ژن و مندالّێکی گەورە وەستابوون و هەریەکەی مریشکێکیان پێ بوو، چاوەڕوانی ئەوەیان دەکرد کە مالوم بۆیان سەرببڕێت. مالومیش لەلای قەسابخانەکەی خۆیان بوو، دوایی هاتم و سەیرم کرد مالوم مریشکەکەی لە یەکێکیان وەرگرت و بە دەستی چەپی پەنجەتووتەی دەکرد بە ژێر ڕانی ڕاستی مریشکەکەدا و هەردوو بالّی دەشکاندنەوە بە پشتدا و دەیخستە بەینی هەردوو بالّەکەی کە گرتویەتی ئیذجا دەستی ڕاستی دەکرد بە باخەلّیدا و گوێزانێکی سەرتاشینی تیژی قەدیمەکانی دەردەهێنا و دەینا بە ملی مریشکەکە و تەنیا قورتومی دەبڕی و فڕێی دەدایە سەر زەویی، ئینجا مریشکەکە گێژ و وێژ هەتا تۆزێك جاری وا هەبوو یەك دوو هەنگاوی خواروخێچی دەناو دەکەوت بەلادا ولذگە فرتێی دەکرد و گیانی دەردەچوو، ئەوسا خاوەنەکەی هەلّیدەگرت و دەیبردەوە بۆ مالّەوە. ئەوسا زانیم کە بۆچی چۆلەکەکان ناترسن لە کەس و وەکو چۆلەکەکانی گەڕەکی موسولّمانەکان سرك نیین و نافڕن؟ چونکە هیچ جوولەکەیەك دەستیان بۆ نابات و ڕاویان ناکات و نایانکوژێت؟ چونکە خۆ مالوم ئامادەنییە لەوکاتەدا تاوەکو

بۆیان سەربڕێت.[1] هەرچی ئەوانەشیان هە یە کە لە بەر هەر هۆکارێك بوایە دەستیان بە گۆشتی ئەو ئاژەڵ یان پەلەوەرە نەگەیشتووە کە لەلایەن مالومەوە سەربڕدراوە، ئاسایی بووە لا یان کە لە دەرەوە و لە چێشتخانەی موسوڵمانەکاندا نان بخۆن.

وەنەبێت هەموو جوولەکەکانیش ئەوەیان پێ پەسەند بووبێت کە تەنها مالووم هەستێت بە سەربڕینی ئاژەڵ و پەلەوەر، بۆ نموونە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا و لە هەواڵێکدا ئاماژە بە ناکۆکی نێوان مالووم و کەسێکی تری جوولەکە دەکات بەناوی (میرە موشی) و وا هاتووە:

میرە موشی لەم ڕۆژانەدا لەگەڵ مالووم شەڕ و دەمەقاڵەیان دەبێت و جنێو بە دین و ئایین و ئەو کێردەی کە گۆشتی پێ دە بڕن و داهێنەری ئەو قانوونە دەدات و لە سەر ئە مە بە سێ مانگ لە بەندیخانە حوکم درا.[2]

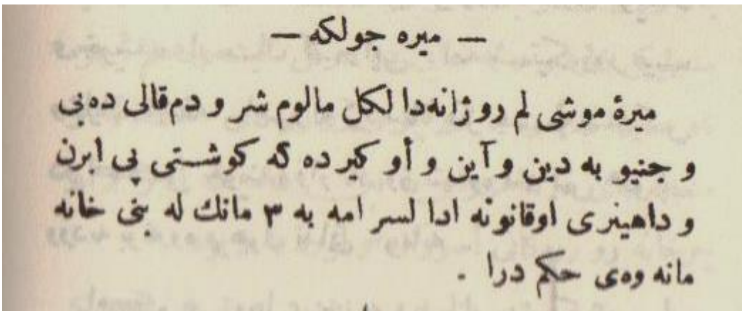
— میره جولکه —
میرهٔ موشی لم روژانەدا لکل مالوم شر و دمقالی دەبی
و جنیو بە دین و آین و أو کیردە کە کوشتی پی ابرن
و داهینری اوقانونە ادا لسر امە بە ٣ مانك لە بنی خانە
مانە وەی حکم درا .

---

(١) ڕاو و شکار، عەبدولغەفوور مەلا عەلی، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیریی، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٦٥-٦٦

(٢) ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە ١٤ی ساڵی ١٩٢٠، ل٤

٥- ژن و ژنخوازی:

پێش ئەوەی با سی ژن و ژنخوازی بکەین، دەبێت ئەوە ڕوون بێت کە کچانی جوولەکە ڕوو د یارتر و کراوەتربوون بوون لە چاو کچانی کوردەکا ندا. ئافرەت و کچی جوولەکە زۆر کراوە بوون... مامۆ ستا محەممەد باقی سەعید باس لەوەدەکات کە لەگەڵ هاوڕێیەکیدا بە گەڕەکی جوولەکاندا دەڕوات لەلایەن دوو کچی جوولەکەوە تەعلیق لە برادەرە کەی دەدرێت و پێی دەوترێت (گرمە و چکمە قەلوولیٚ) دوا تریش چووین لە جوولەکە یەکمان پرسی کە ئەمە وا تای چییە، ئەویش پێی وتین مانای ئەوەیە کە ئەو کوڕە چەند قۆز و جوانە.[1] هەر ئەمەش هۆکاربووە بۆ ئەوەی کە کوڕانی هەرزە و لاو ڕوو بکەنە گەڕەکی جوو لەکان و حەز و حەزخوازی بێ تە ئاراوە. تەنا نەت ڕێککەوتووە کە چەند لاوێك حەز لە یەك کچ بکەن و لەم بارەیەوە (ڕەشید شەوقی) لە یادداشتەکانی خۆیدا و بەشێوەی چیرۆك باس لە ڕازی دڵی دەدرکێنێت نووسیویێتی:

فێر کردنم بە گەڕەکی جوو لەکان سەبەبی دەنگخۆ شیی و ڕووخۆشیی و هەڵکەوتوویيم لەناو تەلەبە و ڕەفیقا نا بوو بە سەبەبی تووشبوونم بە عەشقی (خانم) مادامێکی دکتۆرزادەی جوولەکە. قەدەر لەپێشا بۆم چاکی هێنا، بەڵام خۆم لەقەم لیٚ دا بە مەغرووری. نەکردن بە قسەی خانم و خوارد نەوەم و خەنجەر وەشاندنم و دەماذچە بە

---

(١) چاوپێکەوتن لە گەڵ مامۆ ستا (محەممەد باقی سەعید مستەفا) ڕۆژی ٢٠١٣/٤/٢٣. ناوبراو ساڵی ١٩٣٥ لە سلێمانی لەدایك بووە.

جووله کەوە نانم و سەرخ ستنم و بەو هۆ یەوە قەدە غە لێ کردنم بۆ جوولەکان و مانیعی مو سوڵمان بوونی مادام.[1] قادر بەگ و هەردوو مەجـ یـد و کا کە و خۆم و دوو هاوڕێی تر کە ئەکا تە حەوت کەس، بە حەزلێکردنی (خانم) ناوی جووله کە تووش ببووین؟ چونکە هەر حەوتمان وەك یەك لە گەڵی (خانم) دووراودووری بوو، ڕۆ مان لە یەك نەبوو، چوونیشمان هەر بەیەکەوەبوو، بەڵام عەبدولعەزیز و مەحموود و ئە حمەد هەر سێکیان حەزیان لە (خاتوون) ناو کرد بوو. فا یەق و یەحیان ئەم دووا نەش حەزیان لە (مەزا لە) ناو کرد بوو و (عەلی ئەستێرە) و دووانی تریش حەزیان لە (باشێ) ناو کردبوو.[2]

لە گەڕەکی جوو لەکان ژ نە جوولەکە یەك بەرەوپیرم د ێت، هەر کە چاوی بە من کەوت، کـ تو پڕ و تی کا کە ڕە شید ئەوە ڕێـ گات هە ڵە کردووە بەم نیوەڕۆیە و بەتەنیاییت، عەجایبە؟ منیش لە وەڵا مدا وتم: تۆ من لەکوێ ئەنا سیت و ڕێ هە ڵەکردنم ئەزانیت؟ و تی: ئەم کۆڵا نە دەرنەچووە، وەك ڕێگوزاری موسوڵمان و ئێوە نییە. زا نیم و هەمووش ناوی تۆ ئەزانین، چونکە ئەو دەنگە جوان و چریکەی (شەماڵ)ـەت هەمووومانی حەیران کردووە. ئە مەی وت و لە پـ شتەوە دەرگا یەك[3] هەبوو کردیـ یەوە و و تی: فەرموو ئە مە ماڵی مـ نە. نەختێك ئاوی ساردی شەوێ بخۆرەوە، با ماندوێتیت بـ شکێت. مـ نیش زۆر مەمنوون بووم، چونکە زۆر تینوو بووم. چوومە ژوورەوە، لە هەیوانە کە

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٨

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٤١

(٣) زۆربەی ماڵە جوولەکەکان لە دیوی ناوەوە دەرگا یاەك لەنێوانیا ندا هەبووە بۆ هاتوچۆکردن و پەیوەندی کردن بەیەکترییەوە.

کورسییەکی بۆ دانام، دانیشتم. چوو ئاوی بۆ هێنام. کە خواردمەوە، وتی: عافیەتت بێت و ئەنجا خۆی بەرامبەرم دانیشت و لێم پرسی: بزانم لە ماڵەدا هەر خۆیەتی؟ وتی: من کچێکم هەبوو شووی کرد، مێردەکەشم زەڕەنگەرە، چووە بۆ ناو عەشیرەتی جاف زەڕەنگەرییان بۆ ئەکات هەتا ئەچنە کوێستان، ئەنجا دێتەوە لێرە ئیش ئەکات. ویستم هەڵسم بڕۆم، وتی: تو خوا مەڕۆ، من شتێکت لێ ئەپرسم، بەڕاستی جوابم بدەرەوە، وتم: بڵێ، چییە؟ وتی: ئێمە هەموو مەکتەبلییەکانی ڕەفیقت دەناسین کە حەزیان لەکێ کردووە و یا چەندیان لە چەند ماڵ ئارەق ئەکرن و ئەخۆنەوە. بەڵام تۆش ئێستا لە گەڵ ئەوان دێیت و دەچی و مەکتەبلییت و جار بەجار لە گەڵ مەکتەبلییەکی لەخۆت باڵابەرزتر (قادر بەگ) ناو ئەتبینین زۆرتر. جا ئەوە ئەبێ خزمەت بێ. ئەو ئەناسم عاشقی یەکێکە وەك ئەوانی تر، بۆیە دێتە جوولەکان و دەمێکە هاموشۆ ئەکات. خوا حەقە کوڕێکی بەئەدەبە. شووکور هەموو بەئەدەبن، خۆشمان ئەوێن. بەڵام هەر لەتۆ نەگەیشتووین کە حەزت لە کێ کردووە و لەکوێ ئەخۆیتەوە. مەراقم کردووە پێم بڵێ، با لەبەینی خۆمانا بێ. منیش وتم: نە حەزم لەکەس کردووە و نە عارەقخۆریشم. بەڵام بۆ یەك مەرامە هاتنی من کە لێم بووە بە کەڵکەڵە! ئەمەوێ تەحقیقی بکەم و بۆم ڕێ ناکەوێتز وتی: خێر بێ، ئەو کەڵکەڵەیە چی بێت کە بەهۆی ئێرەوە بێ؟! خۆزگە پێت بگوتما یە . م نیش وتم: یەکێك هە یە ئە مەوێت بە تەنیا بیبینم. سوئالێکم هەیە لێی پرسم و وەڵامم بداتەوە، ئیتر هیچی تر. وتی: ئەو یەکە، پیاوە یان ژنە؟ وتم: کچێکە. وتی: کێیە و ناوی چییە ئەو کچە؟ وتم: نابێت بیڵێم هەتاکوو بە هیوا نەگەم. پرسیم: تۆ ناوت چییە؟

وتی: ناوم (وەنەوشە)یە، خزمی (فەرحە)ی حەکیم برایمم کە دایکی خانمە و زۆریش لە هاوڕێکانت بۆ ئەو خانمە سووتاو و عاشقن و ئەم خانمەش وەکی خۆم زۆر حەزی لە دەنگی تۆ کردووە. هەتا ڕۆژێك تۆ لە سەر گردە کە لە گەڵ مەکتەبلی یەکان بووی، لەویۆ (شەماڵ)ێکت تێچریکان، لێرە خانم لەلام بوو، من فێری چنیین و نەخشی ئەکەم. کەچی گورج نەخشەکەی دانا و وتی: هەی بەقوربانی دەنگ و دەمت بم و ئاخێکی گەورەی کە هەڵکێشا لێم بوو بە مەراق. وتم: ئەبێ ئەم ئاخەتم پێ بڵێیت، مەراقم کرد. وتی: لە شایی (ڕەحلۆ)ی خزمی (عەلی ئە ستێرە)دا هەووەڵ جار بوو ئەم کا کە ڕە شیدە لە گەڵ مەکتەبلییە ڕەفیقەکانی هاتبوو بۆ شاییەکە، جا من لەوێ بەدەست خۆم نەبوو بە قسەیەك دڵم شکاند.[1] وەنەوشە وەك ژنێك کە لە ڕازی دڵی هەردوولا و هەمووان بە ئاگا یە، کار بۆ بەیەکگەی شتنیان دەکات؟!! (وەنەوشە وتی:ئای ماڵم! من ئێستا دێت گەیشتم. کەوابوو ڕزگاربوویت لەم کەڵکەڵە سەختە، چونکە زۆر زەحمەت بوو تۆ و خانم بە تەنیا بگەنە یەك و ئەم قسانە گلەییە لە بەینا بکرێت و دڵنیایی ببێت. بەڵام خوا منی بۆ تۆ و خانم ڕەخساند کە خانمیش زۆر دڵبرینداری تۆیە کە دڵی شکاندووی! کەواتا من ئێستا دەچم (خانم) دێنم، لەبەردەم منا سکاڵا بکەن بەبێ شەرم و ئیتر هیچ لەدڵا نەمێنێت. ئەنجا بە (ئۆف)ێکی ئەو (شەماڵ)ێکی تۆ مژدانەم ئەوێت. ئەمەی وت و هەڵسا، بە منی وت: تۆ بچۆرە ژوورەوە خۆت بشارەوە. کە هاتین من مەرامم هەیە. ئەمەوێت سەیرێك بە خانم بکەم. ئەمەی وت و چوو

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٥٣-١٥٤-١٥٥

پەیژەکەی دانا و وتی: بە سەربانا ئەیهێنم سەرکەوت و ڕۆی. جا من کەوتمە وەسواسە، ئەموت: تۆ بڵێیت ئەمە فێڵێك بێ لە من بکرێت بە خراپە و یا ئەمە تۆ بڵێی بیهێنێت، ڕاست بێت؟! لەم خەیاڵانا بووم، سەیرم کرد دەنگی تەپەی سەربان هات. گورج خۆم کوتا یە ژوورەوە. دیم ئەوا وەنەوشە لە پێشەوە و خانم لەدوا یەوە هاتنە خوارێ. خانم هات بەرەو هەیوان، سەیری کرد کەس نی یە. ئەنجا بەزمانی جوولەکا نە و بە تووڕەیی یەك دوو قسەی بۆ وەنەو شە هاوێشت. وەنەوشە بە کوردی وتی: کچێ ئەوە بە کێ ئەڵێیت؟ وتی و پەلاماری دایە و کوتای بە زەویدا و سواری بوو، وتی: بڵێ تۆبە. ئیتر خۆم پێ ڕانەگیرا، کتوپڕ لە ژوورەکە دەرپەڕیم و باوەشم کرد بە وەنەوشەدا، لەسەرم هەڵگرت، وتم: کچێ تۆ لە چاو خانمدا، دێوێکی! ئەمەم وت و چووم لە سەر کور سییەکە دانیشتم. وەنەو شە خانمی بردە لای خۆیەوە، بەوبەرەوە دانیشتن.[1]

هەردوو خانم و ڕەشید شەوقی لە سەر ئەوە ڕێك دەکەون کە تا ساڵێکی تر عەشقەکەیان ذهێنی بێت تا ڕەشید شەوقی دوا قۆناغی مەکتەبەکەی تەواو دەکات و ئەوسا خانمیش بۆ مسوڵمان دەبێت و شووی پێ دەکات و لە سەر ویستی وەنەوشە بە هێوا شی سۆزەی (شەماڵ) لەلا یەن مەنەوە و لە سەر ویستنم سۆزەی خانم بە پەردەی (ئەوا تۆ ئەڕۆی کاکە گیان من جێگام کوێ بێت، چیم کرد بە جێت هێشتم.....) دەست پێکرا و وەنەوشە بە سۆزەی من و بە (ئۆف) و

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٥٦–١٥٧

پەردەی سووتێنەری پەردەی دڵ، سۆزەی خانم، من و دار و د یوار مەست کرا.[1]

بە قەراغی شارا، گەڕەکی جوو لەکان خۆت بگرە و هاتم. یەک سەر خۆم هاویشتە ماڵی با شێ ناو کچە جوولەکە. ماڵیان لە کەنار بوو. پە یژە دانرا بوو و ویستم بەو یدا سەرکەومە سەربان، چونکە سەربانەکان لە تەك ماڵی وەنەو شەدا ڕێك و یەکگیر بوو، سەربان و سەربان ویستم بچم بۆ ماڵی وەنەو شە، چونکە بەدەرگا کەیانا حەڵق ئەهات و ئە چوو. لە بەر ئەوە کە نەوەکو کەس نەمبینێت. بەڵام کە چوومە حەو شێ، سەیرم کرد ئەوا دوو کچە جوولە کە (ڕەحلۆ و سەمحە) ناو کە ئەما نەش لە کچە جوا نەکانی جوولە کەن، ئەوە تە لەگەڵ باشێ دانیشتوون لە هەیوان، لەلای باشێ میوانن. با شێش وەك ڕۆژ بەرامبەر بە دوو ئەستێرە دانیشتووە و سەماوەر دەم کراوە. هەر با شێ چاوی پێم کەوت، و تی: ئۆخەی چابوو هاتی، بەخێربێیت، هەڵسایە پێیان، هات بردمی بۆ هەیوان و ئەوانیش هەڵسان تۆقەیان لە گەڵ کردم بە ڕوو یەکی گەش و پێکەنینەوە. با شێ گورج گورج کورسیی بۆ هێنام و دایەنام. ئەنجا لێی پرسیم: ئە مە چۆن بوو وا بە تەنیا هاتووم و ڕێم کەوتووە تە ئێرە؟! منیش درۆ یەکم ڕێکخست. وتم: قادربەگی ڕەفیقم هاتووە بۆ ئەم ناوە بخوا تەوە. منیش هاتووم بەشوێنیا کە بیبەمەوە و بچین بۆ ماڵی خۆیان سەعی بکەین، چونکە ئیمتیحانمان نزیك بۆتەوە. با شێ و تی: کاری قادربەگ ڕاز[2] بێ کە

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٦٠

(٢) ڕاز: ڕاست

تۆی گەیاندە ماڵی ئێمە. ڕەحلۆ و سەمحە لێیان پرسیم کە بۆچی تۆ عارەق ناخۆیتەوە؟ وا ئەیبەیتەوە؟ وتم: قوت نەمخواردووە و نایخۆمەوە. وتیان: با شێ خۆ ئەڵێ عارەق ناخۆمەوە! با شێ وتی: نەخێر کەس لێی نەدیوە بخواتەوە. بەڵام خۆی بە دەنگە خۆشەکەی، هەروەك سەرخۆشە، زۆریشی سەرخۆش کردووە. بە پێکەونینێکی نازەوە وتیان: دیارە وایە، با شێ تۆ ڕاست ئەکەیت. ئەنجا لێیان پرسیم: کە تۆ لەمەوپێش لەتەك ئەم مەکتەبلیدیە ڕەفیقانەت نەبووی بێیت بۆ جوولەکان. ئێستا بەزۆری دێیت و ئەچیت و ناشخۆیتەوە و حەزیشت لە کەس نەکردووە، هەروەك ئەوانی ترندیت، ئەی چی بێت؟! منیش لە وەڵامدا وتم: ئێوە وەك حەزلێکراوەکانن و هی کەش هەیە کە حەزلێکراو بێ. بەڵام من وەك ناخۆمەوە، حەزیشم لە کەس نەکردووە. هەر حەزم لە گۆرانیی کچان و ڕۆینەی هەڵپەڕکێی کچ و ژن کردووە لە شاییدا. بۆیە دێم و ئەگەر خۆشم نەیەم، هاوڕێکانم ئەمهێنن، لەبەر ئەوەی کە دەنگم لەوان خۆشترە و لێم ئەپاڕێنەوە کە بێم لەگەڵیان و چریکەیەك بکەم. هەتا بەوهۆیەوە ئێوە کۆبدەنەوە و بتانبینین لە دوورەوە، (حەڵوا حەڵوا، دەم شیرین) وتم. هەرسێکیان بە زەردەخەنەیەکەوە وتیان: تەواوە. ئیتر هەڵسام کە بچم بۆ تەعقیبی هیوای خۆم، با شێ زۆری کرد نەڕۆم، ڕۆیشتم و بە پەیژە کەدا سەرکەوتم بەرەو ماڵی وەنەوشە. کە چووم، وەنەوشە لە هەیوانەکەیان دانیشتبوو، خەریکی دروومان بوو. هەر کە منی دی، وتی: ئۆخەی کە هاتی! فەرموو فەرموو. هەڵسا و کورسییەکەی هێناو دایانام و لەپاش بەخێرهاتن، وتی: من و خانم دڵمان لێت عاجزە. وتم: بۆ؟ وتی: ئەی پێمان نەگوتی ئیتر واز لە ڕەفاقەتی هاوڕێکانت بێنە و بە

تەنیا وەرە بۆ ماڵی خۆمان کە کەس پ یێی نەزانیٚ، کە چی تۆ بە قسەمان ناکەیت بۆ چ؟ منیش وتم: بە قسەتانم کردووە و چۆنێتیم بۆ گێڕایەوە، ئەنجا وتی: کەواتا بۆ سۆزەیەك ئا شتم بکەرەوە. منیش بە هێواشی و بە مەقامی (گیان گیان)ـەوە (ئەگەر نەبوا یە بەبۆنەی تۆوە ئەمن چیم ئەکرد بەم کەژ و کۆوە) کە وتم، ئافرەتی بەجۆش هەڵسا و باوەشی پیا کردم و گوشیمی بە خۆیەوە. پێی وتم: دەی تۆش بمگرە باوەش و ئیشارەتی ژوورەوەی کردم. منیش چونکە لە خانم زیاتر هەروەك هەموو ژنە جوولەکە یەکم بە پیس ئەزانی، وتم: هەتا خانم نەگرمە باوەش، سوێندمە کەس نەگرمە باوەش. جا کە زاذیی من لەوانە نیمن کەوتە مەکر و فێڵی ژنانەوە و پ یێی وتم: ئەگەر ڕاست ئەکەیت من شتێکی وا ئەکەم کە تۆ خانم بگریتە باوەش، بە مەرجێك کە خۆم ئەیزانم. منیش وتم: ئەگەر وا بوو مەرج بیٚ لەگەڵ تۆش (...) پرسیم کە خانم هەموو ڕۆژ دێتە لات؟ وتی: جاران هەر بەیانیان ئەهات بۆ لام کە فێری نەقش و دروونی بکەم، لەبەر خاتری دایکی. ئێستا ڕۆژی دە جار دێت و من ئەزانم کە لەبەر تۆیە. هەر ئەوەندەمان زانی خانم لەدەرگاوە پەیدابوو. هەر کە چاوی بەمن کەوت، گورج چەە دەرگای حەوشەکەی داخست و هاتەوە، بە ڕوو یەکی خۆشەوە لای وەنەوشە دانیشت و پێی وتم: ئەم هاتنەت بە دڵ بوو، جا نازانم هەر وا ئەکەی و یا بە قسەمان ناکەیت؟! لەو ئانی ڕاز و گلەییەدا، باشیٚ لەسەربانەوە هات بۆ ماڵی وەنەوشە و هاتە خوارەوە، بە جوولەکانە قسەی لەگەڵ وەنەوشە و بە چاوە شەهلاکانیشی هەڕەشەی لەمن ئەکرد هەستم کرد و هیچ دانەنیشت و ڕۆی. وتم: وەنەوشە ئەوە باشیٚ چی پیٚ وتی، توو موسا؟ وتی: هیچ شتێکی وای نەوت. هەر

ئەوە ندە و تی سەرم ژان ئەکات، ئە چم بۆ لای فەر حەی دایکی خانم دەرمانم بداتیٚ، خانم و تی: ئەم با شێیە ڕە قیبی مە نە. زۆر ئەترسم بۆ دایکم بگێڕێتەوە کە من لێرە لەگەڵ تۆ دانیشتووم و شك ببا تە سەرم. لەبەر ئەوە ئەڕۆمەوە. هەڵسا و ڕۆی بەجێی هێشتین، کە ڕۆی مە نیش لەداخانا ئەم شیعرەم خوێ ندەوە (دانیشە برازێ نەوە بەهە شتی بە دانیشتن هەڵمەسە، با هەڵنەسیٚ قیا مەت بە هەڵسانت) ئیتر وەنەو شە وتی: خانم حەقیەتی بترسێت و منیش ئەزانم کە بەم هۆیە زۆر قسەم ێ تە سەر، بەڵام چی ئەبیٚ بابێتن بەقوربانی خۆت و سۆزەیەکتز کەواتا تکا یە سۆزەیەکم بۆ هەڵسە با مە ست بم. مە نیش سۆزەیەکی گۆرانیی (ڕۆیی و بەجێی هێشتم)م بۆ وت و بە قور بانی دە مم بوو. لە پاشی وەنەوشە ڕووی تێکردم و وتی: ئەم کارەی بەینی تۆ و خا نمە زۆر مەتر سی ت ێدا ئەبینم لە بەر ئە مە شتێکت پیٚ دە ڵێم واڕ کە، ئەگەرچی بۆ دینشم زەرەرە، بەڵام بەزەیم پیاتانا دێت، بۆ یە دە ڵێم کە پێوی ستە تۆ ئەم خا نمە بەدە ست ڕ گری، هەتا هی چی ت ێدا بە ستە نەمێنێت و هەر هی خۆت ڕێت. وتم: چۆن مومکین ئەبیٚ ئە مە؟ و تی: بۆ ئەمە، خۆم ڕێکی ئەخەم، ئەنجا لەمن بازبیٚ و لەتۆ گاز بیٚ. زۆر ئەم وەنەو شەیەم لا سەیر ئەها تە پێش چاو کە لە بەر هەرا شی خۆی مەز هەب و هەموو شتێکی واز لێهێ نابوو و بڕ یاری گەوادی دا بوو. مە نیش لە بەر حەیا و حەزی د ڵی هیچ بەلای کاری شەهوەتاوییەوە خەیاڵم نەبوو. پێی وتم: نەختێکی تر ڕچۆرە لای دایکی خانم، لەلای دانیشە و قسەی خۆشی بۆ بکە. ئەو تۆی خۆش ئەویٚ، با ئا شنایەتی بکەوێ تە بەینتان. من بە پێوی ستی ئەزانم و بەین بەین هەر ڕ چۆ پێویستە. لەسەر ئەم وتەیەی وەنەوشە لە پاش سەعاتێك چاوەڕوانیی

خانم، هەڵسان چووم بۆ لای (فەرحە) دایکی خانم و کورسییان بۆ هێنام دانیشتم و هێشتا بە تەواوی قسەمان نەکرد (عەبدوڵڵا لەیلی) ناو هاوڕێی مەکتەبم لە تەك خۆی و خوشکیا هاتن بۆ لای فەرحە بەناوی نەخۆشیی خوشکییەوە. کە چاوی بە من کەوت، عەبەکەوتە حەیرەتەوە! چونکە ئەویش یەکێ لە جەزلێکەرەکان بوو. ئەوجا وتی: کاکەڕشید ئەوە لێرەیت؟! وتم: بەڵێ، وتی: ئەوە منیش خوشکم هێناوە بۆ لای فەرحە بە نەخۆشی. بەڵام لە ئاخدا زانیم کە درۆی کردو خوشکی هێنابوو بەڵکو خانم هەڵفریوێنێ و شتێك جێبەجێ بکا و خانم بۆ وەنەوشەی گێڕابووەوە. ئیتر لە پاش نەختێك من هەڵسام ڕۆیشتمەوە بۆ لای وەنەوشە. وتی: باشی لەوێ بوو. وتم: نا ڕۆیشتبوو، بەڵام هاتنی عەبە و خوشکیم بۆ گێڕایەوە. وەنەوشە وتی: وای وای نۆرەی ژنمانە! پێی وتم کە دوو سبەی جومعە بەیانی زوو، هەتاوبکەوێت و نەکەوێ، زوو وەرە بۆ ئێرە ئیشم پێتە. وتم: باشە و ئیتر چونکە خانم نەهاتەوە، هەڵساهاتمەوە ماڵێ، خۆم گۆڕی لە ژوورەکەمدا دانیشتم، دەستم کرد بە سەعی کردن... بەیانی جومعە مەلابانگدان لە مزگەوتی شێخ عەبدوڵڵای باپیرم بانگێکی جوانم دا و نوێژم کرد و چای بەیانیم خواردەوە. بەپەلە خۆم ئامادەی جوولەکان کرد و چوومە ماڵی وەنەوشە. هەووەڵ جاری بۆی گێڕا مەوە کە عەبدوڵڵای هاوڕێت و خوشکیی ڕا سپاردووە و بە دایکی خانمی وتووە: ئەم کاکەڕشیدە حەزی لە کچەکەت خانم کردووە. دەنگی وایە، بیستراوە. جارێ ئەمە هەووەڵ ڕەقیبی هاوڕێی ناپاك. ئەنجا

پێی وتم: ژوورێکمان سەرشۆکی[1] هەیە و بە خانمم وتووە جومعە ئاو گەرم ئەکەم، تۆش خۆت بشۆ و مەنیش. وتی: باشە، خەبەرم بدەرێ. جا ئێستا ئاوم گەرم کردووە، چاوەڕوانی تۆم کرد کە بچم بانگی بکەم بۆ خۆشتن. جا کە چووم، تۆ بچۆرە ژوورەکەی تر، شاراوە بە و بێدەنگ، هەتا خۆم بانگت ئەکەم و بچۆرە سەری. ڕووت و قووت حازر و دەرگاکەتان لەسەر دائەخەم، هەتا بە دەستی خۆت ئەیگری. ئەنجا وەرە دەرەوە، لە هەیوان دانیشە، وا ئەڕۆم بە شوێنیا. هە کە دەنگی دەرگای حەو شەت گوێ لیێ بوو، زوو بچۆ ئەو ژوورەوە هەتا خۆم خەبەرت ئەدەمێ و هەڵسا و ڕۆی. هێشتا هیچ نەبووبوو، عارەقم ئەکردەوە لەبەر شەرم موچورك بە لەشما ئەهات کە دەنگی دەرگام بیست، ناچار چوومە ژوورەکە. سەیرم کرد خانمی هێنا و برد یە ژووری سەرشۆرکەکە و لەپاش نەختێك هات بۆ لام. وتی: ئەوا خۆی ڕووت ئەکاتەوە. بەڕەم ڕاخستووە. بچۆ باوەشی پیا بکە و لە سەر بەڕەکە پاڵی خە و ببە بە زاوا. بە هێواشی کە چوومە ژووری، سەیرم کرد پشتی لەمنە، وا خەریکە کراسەکەی دائەکەنێ بە سەرا. چاوی لەمن نەبوو. ڕاوەستام هەتا کراسەکەی داکەن و ڕووت و قووت بوو. ئەنجا چوومە پێشەوە، وتم: سەلاموعەلەیکوم. هەر کە دیمی حەپەسا و وتی: ئەی بەقوربانی دینەکەت بم، دەخیل. لەسەر بەڕەکە دانیشت و دەستی گرت بە دووردوانەکەوە و دەستی کرد بە لەرزین. ئەگەرچی زۆر بەزەییم پیا هات، بەڵام وتم با پاڵی خەم و بزانم ئەڵێ چی. کە پاڵم خست، وتی: من دەخیلتم مەکە با حەیام نەچێ، توو خوا تۆ هەر

---

(١) سەرشۆکی: حەمام

له سه‌ر ئه‌و مه‌رجه به که به ستوومانه گیانه کەم. هه که ئه مه‌ی وت، گورج هه‌ڵسام و هه‌ڵمساندە سه‌ر قنگ و ده ستم کرده ملیی و ما چم کرد. که وتم: بېبووره چاوەکەم، فرمێسکی مرواری به چاویا ها ته خوارەوه. و تی: ئه مه هه‌موو مه‌کری وه‌نه‌و شه‌یه پێ مان ئه‌کا و ئه‌یه‌وێت بمانکات به یه‌خسیر بۆ کەیفی خۆی. ئه‌نجام لێم پاڕایه‌وه که بچمه ده‌ره‌وه و جله‌کانی بکاته به‌ر. منیش وتم: ئه‌بێ خۆت بشۆی و هیچ عاجز نه‌بی له وه‌نه‌وشه مه‌رجم پێکرد و ها تمه ده‌ره‌وه. وه‌نه‌و شه وتی، چیت کرد؟ بۆم گێڕایه‌وه که هیچم نه‌کرد، چونکه سوێندی دام و پاڕا یه‌وه. وه‌نه‌و شه و تی: ده‌ر که‌وت که تۆ له‌کیس خۆ تت دا و بێخ ێری. هه‌ر بۆمن خه‌جا ڵه‌تی ما یه‌وه و که‌یفیشم نه‌ما. ئیتر له به‌ر عاجزبوونی وه‌نه‌وشه و ئه‌و چۆنیه‌تیه‌ی خۆم و خانم، هۆشم تێکچوو. هه‌ر وه‌نه‌وشه چووه ژووره‌وه بۆلای خانم، گورج هه‌ڵسام و به سه‌ربانا بۆی ده‌ر چووم و به په‌یژه که‌دا چوومه خواره‌وه. لێم تێک چوو، نه‌مئه‌زانی که ئه‌م ماڵه ماڵی باشییه! هه‌ر چوومه خوارێ، سه‌یرم کرد ئه‌وا با شی له هه‌یوان ڕاوه ستاوه. پێی وتم: ئه‌زانم له کوێوه دێیت (ده ستی خستووه‌ته که‌مه‌ری به ته‌وریکی[1] ڕقاو یه‌وه) ئه چیته ماڵی وه‌نه‌وشه و خانم و دائه‌نیشیت و به په یژه‌ی ئێمه‌دا دێیته خواره‌وه ئه‌ڕۆیت! هه‌ر ئه‌مه‌ی وت، دایکی له ژووره‌وه ها ته ده‌ره‌وه و پێی وتم: فه‌رمو کاکه ڕه‌شید وه‌ره نه‌ختێکیش لای ئێمه دانیشه. منیش وتم: ناتوانم دانیشم ئیشم زۆره. ئه‌نجا با شێش و تی: لێی گه‌ڕێ ئیشی زۆره‌بابڕوا و ڕۆیشتم. جا ئه‌وڕۆژه باشی خان ئه چێت بۆلای فه‌رحه‌ی

---

(١) ته‌وریکی: شێوه

دایكی خانم و بەدزییەوە پێی ئەڵێ: ئاگات لەک چەکەت بێ، کاکە ڕەشید موسوڵمانی ئەکات. ئەمەش دووەم ڕەقیبە کە فەرحەی خستووەتە ترسێکی زۆرەوە، بەڵام چونکە لەمن هیچی هەست نەکردبوو، لە دڵی خۆیدا بڕیار ئەدا کە بەفیل منیش تاقی بکاتەوە و بە بۆنەیە کەوە خانم بنێرێتە ماڵی برای چەند وەختێك بیشارێتەوە.[1] ئیتر پاش چەند ڕۆژێك و بۆ دواجار سەر لە جوولەکان دەداتەوە و وەنەوشە ئەوەی بۆ دەگێڕێتەوە کە ڕێگەی ماڵی وەنەوشە لە خانم گیراوە و ناحەزان هەموو شتێکیان بۆ دایکی خانم گێڕاوەتەوە، ڕەشید شەوقی ماڵئاوایی دەکات و دەنووسێت: هەڵسام و دوعا خوازیم لە وەنەوشە کرد. هەرچەند وتی: مەڕۆ. فائیدەی نەبوو، ڕۆیشتم. ئیتر بەداخەوە بەرەو ماڵ هاتمەوە و چووم بۆ ماڵی قادربەگ. کە باسەکەم تێگەیاند، هەروەك زۆری لا ناخۆش و ستەم بوو، پێشی وتم: غەم مەخۆ و ئیتر مەچۆ بۆ جوولەکان. ئەبێ خۆت بگریت و دەست بکە بەسەعی کردن لەدەرسەکانت. دوامەکەوە هەتا بەجوانی ئیمتیحان بدەیت و شەهادە وەربگریت و تۆڵە بسێنیت و خۆشم بە سەر و ماڵ لەگەڵتم. لە سەر ئەوە بڕیاردرا، بەڵام هەتا هەفتەیەك زۆر ناڕەحەت و پەشێو و گێژ بووم...[2] سەرەنجام ڕەشید شەوقی بۆ خوێندن دەچێتە بەغدا و خانمیش بە قسەی ڕەشید شەوقی، دەدرێت بە جوویەکی ئێسك قوورس، بەڵام پارەداری ئێسك سووك.

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٦٦-١٧٢

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٧٥

خۆ ئەگەر پەیوەندی کچە جوولەکە یەك لەگەڵ کوڕە موسوڵمانێکدا لە ناو جوولەکەکاندا ئاشکرابوایە، بەکارێکی خراپ و عەیبە دانراوە و ئەم کارە یان بە (گە نەو پڕ ترس) ناوبردووە. لەم بارە یەوە (ڕە شید شەوقی) لە یاددا شتەکانییدا ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە وەنەوشەی ژنە جوولەکە پێی وتووە: های های عاشق و مەعشوقەمان دەست پێکرد، بە حەزرەتی مووسا ئیش گەنەو پڕترس! منیش (واتە ڕەشید شەوقی) وتم: مانای چی (گەنەو پڕترس)؟ وەنەوشەش وتی: ترسم پەیا کرد کە خانم بۆت موسوڵمان ببێ.[1] هەروەك چۆن لەو شکاتەشدا دەردەکەوێت کە (باشێ) دەچێت بە دایکی خانم دەڵێت (ئاگات لەکچەکەت بێ، کاکە ڕەشید موسوڵمانی دەکات.[2]

ئەگەر چی بەزۆری لەناوخۆیاندا ژن و ژنخوازییان کردووە، بەڵام ژمارەیەك لە کچە جوولەکەی شارەکە بوونەتە موسوڵمان و لەگەڵ کوردە موسوڵمانەکانی شاردا هاوسەرگیرییان کردووە. کە کچیان بەشوو داوە، شتیان بۆ ئامادەکردووە و لەگەڵیدا بردویانەتە ماڵی نوێیەوە.

سەبارەت بە فرەژنیش لە ناویاندا، ڕێگەی پێدراوە، بەڵام زۆر بەکەمی پێڕەوییان لێ کردووە و لە شارێکی وەك (عەمادی) لەساڵی ١٩٣٠دا تەنها دە پیاو دووژنیان لە یەك کاتدا هەبووە و لە شارێکی وەك سنەشدا تەنها ١٠٪ی پیاوانیان دوو ژنی هەبووە.[3]

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٥٨

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٧٢

(٣) يهود كردستان، اريك براور و رافائيل پاتاي، ترجمة: شاخوان كركوكي و عبدالرزاق بوتاني، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربيل، ٢٠٠٢، ص٢١٠

٦-ناولێنان:

ژمارەیەکی لەبەرچاو لە ژنە جوولەکەکان ناوی کوردییان لەخۆیان ناوە، وەك: ئافرەتانی جوولەکە ناوی کوردیی ڕەسەنیان تێدابووە، وەك: تانە، خانم، خاتوون، زارا، غونچە، ئاسکۆڵ، گوڵە، پەریزاد، نێرگز، نازدار، وەنەوش، مرواری، سارا... ناوە ڕەسەنەکانی جوولەکە خۆیشیان وەك: ئەلیاهوو، دانیال، حسقێل، یوسف، ئەورام، گوریل ... بەپێی وتنەوەی خەڵکی کوردەواری گۆڕدراون و کراونەتە: ئەولیا، ئسقێل، دانیار، وسوو، ئەورام، گەورێل.(١)

٧- خەتەنە کردن:

(د. بێستون) دەگێڕێتەوە کە: جوولەکەکان هەروەکو مەسیحییەکان نەبوون کە کوڕەکانیان خەتەنە نەدەکرد، بەڵکو هەروەك موسوڵمانەکان کوڕەکانیان خەتەنە دەکرد.(٢)

٨- شێوە و جلوبەرگ:

شێوە و ڕەنگی جوولەکەکان تاڕادەیەك ناسراوەتەوە و جوولەکەکان زۆر یان ڕیشیان درێژ دەکرد ودەیانهێشتەوە، بەڵام گەنجەکانیان ئەوەی ڕیشی نەتاشیایە، دەبوو زوڵفی بهێشتایەتەوە بۆ ئەوەی بزانرایە کە ئەوە جوولەکەیە و موسوڵمان نییە. واتە هەردوو لاجانی ٢-٣ سم وە بە پانی زوڵفی دەبوو بە درێژی بمێنێتەوە و سەر

(١) تۆمارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ل١٩

(٢) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، (د.بێستون)

و خواری تاشراوبێت.[1] بەڵام بەشێوەیەکی گشتی لە جلوبەرگدا وەك هەموو خەڵکی شار وا بوون و جوولەکەکانی سلێمانی جیاوازییەکی ئەوتۆیان لەگەڵ تێکڕای خەڵکی شارەکەدا نەبوو، پیاوانیان هەروەکو پیاوانی تری شار، کەواو سەڵتە و شەرواڵ و پانتۆڵیان لەبەر دەکرد، بەڵام ئافرەت یان لە چك و عابا یان دەپۆ شیی و کەمتر پە چەیان بەکاردەهێنا. ئەگەر کەسێك لەدەرەوە بهاتا یەی جیای نەدەکردنەوە، مەگەر هەندێ لە پیاوانی بەتەمەنیان نەبێت کە بە ڕیشە درێژەکەیاندا دەناسرانەوە.[2]

تەنا نەت دوای ڕۆشتنەوەشیان بۆ ئیسرائیل و تا ئێستاش ژن و پیاویان لەبەرکردنی جلی کوردییان فەرامۆش نەکردووە و لایەنی کەم لە بۆنەکاندا لەبیریان دەیپۆشن.

ئاشکرایە کە جلوبەرگی تێکڕای جوولەکەکان هەروەکو جلوبەرگی خەڵکی شارەکە وا بووە بە هەردوو ڕەگەزەکە یەوە، بەڵام ژنانی جوولەکە پەچەیان نەکردووە و ڕووی خۆیان نەشاردووەتەوە، جۆرێك لە ئازادیشیان هەبووە لە چوونە دەرەوە لە ماڵەوە، بەتایبەت لە سنووری گەڕەکەکەی خۆیاندا، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە سەرنج ڕابکێشن و کوڕانی هەموو شار ڕوو لە گەڕەکی جوولەکان بکەن...

---

(١) ڕاو و شکار، عەبدولغەفوور مەلا عەلی، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیریی، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٦٤

(٢) ئەم بیروبۆچوونانە، لە وەڵامی چەندپرسیارێکدا هاتووە کە بەشێوەی نووسراو لەلایەن لێکۆڵەرەوە ئاراستەی (جەمال بابان) کراوە و ناوبراویش لە ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ بە نووسین وەڵامی داوەتەوە.

بۆ کچە جوولەکەیەك[1]

کە من تەوراتی ڕووی تۆم دی نیگاری پەلکە خوور مایی
بە کۆڵێ عیلمەوە چارم نییە وا ئە بمە موو سایی
موحەقەقەمە لە با خا سەروو عەرعەر گ یانی شیرینم
لەبالای تۆ ئە کەن تەعلیمی ئازادی دلارایی
ئەگەر شەککەر دەمێکی چەشنی تۆی ببوایە ئەو عەسرە
چلۆن فەرهاد ئەبوو عاشق بە شیرین شۆخی بەغدایی
وتم ما چێك کەرەم کەی ئە تدەمێ گ یانم و تی شێتیت
چلۆن ئاوی حەیاتی خۆم ئەدەم من پ ێت بە خۆڕایی
دوو چاوم بۆیە قوربان خۆش ئەوێ تا من بب ینم ڕووت
کە ڕووی تۆی پێ نەبینم ئیکە من بۆ چیمە بینایی

---

(١) د یوانی عەلی باپیر ئا غا (کەمالی)، ئا مادەکردن و ساغکردنەوەو پێشەکی بۆنووسینی: کەمال عەلی باپیر، پێدا چوونەوەی مامۆستا شوکور مستەفا، دار الشؤون الثقافة العامة

ڕیزی پێشەوە لە دەستە ڕاستەوە، سێیەم کەس (عوزێر ئەفەندی)یە
کەیەکێك بووە لە جوولەکەکانی شاری سلێمانیی و ساڵی ١٩٢٥ لە خەزێنەی سلێمانی
فەرمانبەر بووە[١]

(١) لە کتێبی (شەجەرەی بنەما ڵە دێرینەکانی سلێمانی "بنەما ڵە دێرینەکانی سلێمانی لە نێوان ساڵانی ١٧٨٤-١٩١٤") وەرگیراوە.

جلی کوردی ئافرەتانەی ناوچەی سلێمانی کە لە ئیسرائیل وێنەی گیراوە [1]

(١) جووەکانی کوردستان، ئۆراشۆرتس بێیری، و: گۆران سەباح، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠١٣، ل٨٨

جلی کوردی پیاوانەی ناوچەی سلێمانی کە لە ئیسرائیل وێنەی گیراوە [١]

(١) جووەکانی کوردستان، ئۆراشۆرتس بێیری، ل٨٨

بەشی چوارەم

کارەکتەری جوولەکە لە بابەتەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییدا

کارەکتەری جوولەکە لە بابەتەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییدا

سەبارەت بە پەیوەندی نێوان ژیانی جوولەکەکان لەگەڵ تێکڕای دانیشتوانی شاری سلێمانیی و ڕەنگدانەوەی ئەم ژیانە لە ژیانی ڕۆژانە و ڕوداوەکاندا، لەبەر نەبوونی سەرچاوەی پێویست و زانیاری تایبەت بەم بابەتەوە، ئەوا ئەدەبی فۆلکلۆر باشترین ڕێنمایکەر و ئاوێنەی ئەم مێژووی ئەم لایەنەبێت؟ چونکە ئەم ئەدەبە ڕەنگدانەوەی بارودۆخی ژیانی کۆمەڵ و شتێکی ئاساییە کە لە پشت هەر بەرهەمێکی ئەدەبی فۆلکلۆرییەوە، مێژووی ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی ببینینەوە. ئەدەبی هەر قۆناغێکی ژیانی ئادەمیزادیش، سیما گشتییەکانی ئەو قۆناغە دەنوێنێت و ئەو بارە گشتیی و تێکڕاییەی ژیانی تێیدا ڕەنگ دەداتەوە کە لە هەر چەرخێکی کۆمەڵایەتیی مێژوودا بووە و تێکڕا لە چوارچێوەی دابونەریت و بیروبۆچوونی ئەو چەرخەدا دەخولێتەوە.[1]

بەمانایەکی تر، لە پشت دەقە فۆلکلۆرییەکانەوە، ئەو مێژوو و ڕووداوە ڕاستەقینانە هەن کە گوزارشت لە دەرئەنجامی کارلێکردنی ئەو ئاڵوگۆڕانە دەکەن کە لە شوێن و کاتێکی دیاریکراودا و لەناو کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا، ڕوویان داوە. ئەم لێکدانەوەیەش لە بابەتی وەك: داستان و بەیت و هەقایەت و گۆرانی و پەندی پێشینان... بە

(١) دوو بابەت لەبارەی بیر و شیعری حاجی قادری کۆییەوە، محەمەدی مەلاکەریم، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨، ل١٤

ئاشكرا ڕەنگی داوەتەوە. هەرلەم گۆشەنیگایەوەیە کە دەوترێت بەرهەمی ئەدەبی فۆلکلۆر و مێژوو، تەواو کەری یەکترین و پەیوەندی یەکی باش لەنێوانیا ندا هە یە. دەتوانرێت وەك ڕێبازێك و لە بەر هەمی ئەدەبی فۆلکلۆرەوە، ئاوڕ لە مێژوو بدرێتەوە و پەی بەو ڕووداو و کارەساتانە ببرێت کە لە ڕا بردوودا و لەژیانی هەمەلایەنەی کۆمەڵگەیەکدا ڕوو یان داوە، بەتایبەت لەو کاتانەدا کە سەر چاوەی مێژوویی و نوو سراو و شایەتحاڵی زیندووی ئەو سەردەمانە لەبەردەستدا نەبێت. بۆیە کاتێك کە مێژوو بەباشی باسی سەردەمێکی ژیانی نەتەوەیەك نا کات، پیاوی ورد و تێگەیشتوو، دەتوانێت لە ڕێگای لێکۆڵینەوە لە گۆرانی، چیرۆك و هەڵبەستی ئەو سەردەمەوە، تا ڕادەیەکی باش باری ژیانی ئەو سەردەمەی ئەو نەتەوەیە شارەزا ببێت.[١]

یەکەم: پەندی پێشینان و ئیدیۆم:

پەندی پێشینان وەك بەشێك لە ئەدەبی فۆلکلۆر (تاقیکردنەوەی مێژووی گەلی کوردی و بیروباوەڕ یان لە ڕووخساریکی کورت و ناوەرۆکێکی قووڵدا دەخاتە ڕوو. ئەم ژانرە فۆلکلۆرییە، ئەنجامی ئەو تاقیکردنەوانەیە کە پشتاوپشت لە پرۆسێسی مێژوودا بە ئێمە گەیشتووە.[٢]

---

(١) دوو بابەت لەبارەی بیر و شیعری حاجی قادری کۆییەوە، ل١٤

(٢) پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی کوردی، د. شوکریە ڕەسووڵ، و: دکتۆر شوکریە ڕەسووڵ و جلال تەقی، چاپخانەی الادیب، بەغدا، ١٩٨٤، ل٩

مامۆستا (عەلائەدین سەجادی) جوانتر ڕۆچووەتە نا ساندنەوەوە و سەبارەت به چییەتی پە ندی پێ شینان و پەیوە ندی به خەڵ کەوە دەنوو سێت: چۆنێتی ژ یان و ڕەو شت و بیروباوەڕ یان، چ لەبارەی سیا سیی و کۆمەڵا یەتیی و چ لەبارەی ڕەو شتی خێزاد یی و کەین وبەینی ژیانی تێکڕا یی، چ لەباری دەوڵەمە ندیی و هەژاریی و پا یەی دنیادا، پیشان دەدەن.[1] لەبەرئەمە، دەکرێت پە ندی پێشینان بکرێتە ئاوێ نەنمای مێ ژوو و تێ یدا سەرنج لە بیر و ڕەڤ تاری خەڵك و پەیوەندییە هەمەلایەنەکانیان بدرێت و وەك بابەتێك بۆ نا ساندنی ئەم پەیوەندییا نە لێکدا نەوەیان بۆ بکرێت. تا زۆرتریش لە چوار چێوەی بابەتەکەدا بمێنینەوە.

ئەم پەندا نە به هەموو شێوەزارەکانی ز مانی کوردی و تراون، بۆ نموو نە: لە شێوەی گۆران (هەورام یدا) و تراوە: نەجوو بە چە جوولە کەن.[2] وا تە: ئەوە ندە تر سنۆکە ئەڵێی جوولەکە یە. بەڵام لەم لێکۆڵینەوە یەدا تەنها ئا ماژە بۆ ئەو پەندا نە دە کەین کە تای بەتن بە شێوەی قسەپێکەرانی خەڵکی شاری سلێمانییەوە. تەنا نەت خۆ لەو پەندانەش نەدراوە کە بەشێوەیەکی تری کرمانجی ناوەڕاست هاتوون، بۆ نموو نە لە شێوەی (هەولێر)دا و تراوە: (جوو هەزار لیرەی دا، شەوێك مە نداری لە جێ یان نەنوێ) چونکە تایبەتمە ندی ناو چەیی خۆیی هە یە کە پەیوە ندی ڕا ستەوخۆی بە جووله کەی شاری

(١) مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلادین سەجادی، چاپخانەی مەعاریف، چ٢، بەغدا، ١٩٧١، ل١٢٦

(٢) واتەو و وەڵێنا، جەمال بێدار، بەرگی١، چاپخانەی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٤، ل١٤٠)

سلێمانییەوە نیيە. چونکە ئەو چیرۆکەی کە لەپشت پەندەکا نەوەن ڕەنگدا نەوەی هە ست و نە ست و تێ کەڵیی خەڵکەکە یە، بۆ نموو نە: ئەوەی لەسەر ئەم چیرۆکە دەگێڕنەوە ئەوەیە کە:

جوولەکە ئەوەی پیێ ناخۆشە کە منداڵی ئەگەر بۆ شەوێکیش بێت لێی دوورکەوێ تەوە، ئەم بۆ چوونەش بووە بە ئامۆژگاریێ یەك بۆ مو سوڵمانە کوردە کانیش. چیرۆکی پەندە کەش وە ها هاتووە: سەردەمانێکی زوو، پێش ئەوەی کە جوو لە کورد ستان کۆچ بکەن بۆ فەلە ستین، مێردمنداڵێکی جووەکی دوکا نداری ئەم شاری هەولێرە، لەباوکی زویر دەبێت و دە چێتە ماڵی دۆستێکی مو سوڵمانی باوکی. باوکی زۆر هەرا سان دەبێت... لەناوی دوکا ندارەکانی دەورو بەری خۆی ئەوە بڵاودەکا تەوە کە: هەر کەس ئەم شەو کوڕە کەی بۆ بهێنێتەوە و لەجێی خۆی بێت، لەجێیان لیرە یەکی تەواوی دەدا تیێ. یەکێك لە دوکاندارەکانی نزیکی دەیزا نی کە کوڕە کەی لەماڵی کێیە، لە دڵی خۆیدا گوتی: ئەمشەو بۆی نابە مەوە، بەڵکو بەیانی دوو لیرەم بداتیێ. ڕۆژی دووە می زویربوونە کە، کاتی چێ شتەنگاو چووە لای باوکی کوڕە زیزبووەکە و گوتی: فلانی ئەریێ من ئەگەر کوڕە کەمت بۆ بهێنمەوە، چەند پارەم دەدەیتیێ؟ جووەکەش گوتی: هیچ!

دووکاندارەکە گوتی: تۆ دوێنیێ لیرەیەکت دەدا، ئەمڕۆ هیچ؟! ئە مە لەبەر چی؟!

جووەکە گوتی: کەمن دوێنێ لیرەیەکم دەدا بۆ ئەوەبوو کە کوڕەکەم شەو لە جێیان بێ، ئەگەر شەوێك لەجێی خۆی نەبێت، تازە هیچی تێدا نەماوە.[1]

بۆیە لێرەدا تەنها ئاماژە بە چەند پەندێك دەکەین کە لەسنووری مەڵبەندی شاری سلێمانیی و شێوەزاراوەکەیدا وتراون:

(بە جوو سەرت بخوسێنە، بە گاور بیتاشە)[2]

(جوو، لە دین ئەبێ، لە خوێن نابێ)[3]

(جوو، لە ترسا، فەقێ لە برسا، دۆم بۆ پەڕۆ خۆش خۆش ئەڕوا)[4]

---

(١) پەندی کوردی: چیرۆکەکەی، عومەر شێخەڵڵا دەشتەکی، زنجیرەکتێبی ئنستیتیوتی کەلەپوری کوردستان، بڵاوکراوەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٣٦-١٣٧) هەروەها پەندەکانی (جووە شەموویتی، ل٤٣) و (جوو هەرات جانگی بەجێ هێشت، ل٣٧) لە هەمان سەرچاوەدا.

(٢) چونکە جوو زۆر دوژمنە، کە سەرت بخوسێنێ، زۆر چاك هەڵی ئەگلۆقێ تا ئازارت بدات. سەریش تا باش بخوسێنرێ، تاشینی خۆشترە، بەڵام بە گاور بیتاشە، چونکە لە جوو ئەمینترە. (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، چ٤، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٧٥)

(٣) بە یەکێك ئەوترێ کە پارەپەرست بێ، بەجۆرێك کە دەست لە دینی هەڵبگرێ، بەڵام دەست لە شتێکی خۆی هەڵنەگرێ. (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، چ٤، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل١٤٧)

(٤) ئەم پەندە لە واتای ئەو پەندەدایە کە دەڵێت (بەرخ هەر لەناو کۆزا نابێ) (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، ل١٤٧) هەر لەبارەی ترسی جوولەکەوە لە شوێنانی تری کوردستاندا پەندی هاوشێوە هەیە، بۆ نموونە وتراوە (وەك جووی زرێبار وایە) کە مەبەست لە جوویەکی چەرچی ترسنۆکە و ویستوویەتی لە (قەڵای

(جوولەکەش، خوایەکی هەیە)[1]

(جووله كه كه پارەی نەما، به كۆ نه قەرزا ندا ده چێتەوه) یان (جوولەکەی نابووت، دەفتەری کۆن ئەخوێنێتەوە)[2]

(خوا ماڵی داوه به جوو، کێری داوه به نێرەکەر)[3]

(دوو جوو لەسەر ماڵی موسوڵمان شەڕیانە)[4]

(زێڕ بوونە پوولەکە، مێرد بوون جوولەکە)[5]

مەریوان)ـەوه بۆ دێی (یەنگیجە) بچێت. بڕوانە (زمان، وێژە و فۆلکلۆری کوردی، ح،س،سۆران، چاپەمەنی ئێلێکترۆنیك، ۲۰۰۹، ل١٤١)

(١) ستەم لێکراوێکی گوناهبار ئەیڵێ کە ستەمێکی لێ کرا بێ، وا تە: من گوناهباریش بم، خوایەکم هەیە تۆڵەم بسێنێ. (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، ل١٤٨)

(٢) به یەکێك ئەوترێ کە لەبەر نەبوونی شتی کۆن بخوێنێتەوه. (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، ل١٤٨)

(٣) وا تە: هەرکە سێك شایستەی چی بێ، دراوێ تێ. (په ندی پێ شینان، شێخ محەمەدی خاڵ، ل١٧٢)

(٤) به دووکەس، یان دوو دەستە ئەوترێ کە لەسەر ماڵی یەکێك یا دەستەیەك کەوتبنە مشتومڕ. (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، ل٢١١)

(٥) ئەم پەندە ئەیەوێ چارە سەری دەردێکی کوشندەمان بکات، ئەویش ئەمە یە هەر هاتە سەر شوو کردن، ئەوی داوای ئەکات لە زێڕ و ناوماڵ و پەڵپگرتن له ماڵی مێردەکەی تا ئەیخاتە سەر ساجی عەلی و هەرچییەکی ببێ هەمووی به هیچە پێ خەرج ئەکەن. مێردی به سەزمانیش- وەك جوولەکەی جاران ئەبێ هەر دەستی بە سنگیەوە بێ، له پاش چەند ڕۆژێ کابرا کە تەما شا ئەکات وا هیچی به دەستەوه نەماوه، بەڵکو قەرزدار و ماڵوێرانیش ماوه تەوه. هەر لە بەر ئەمە یە کەوا گە نجە خوێ ندەوارەکانمان هەموو لە دەرەوه ژن ئەهێنن و سەر به وڵاته کەی خۆیا نا ناکه نەوه. (په ندی پێ شینان، شێخ محه مەدی خاڵ، چ٤، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ۲۰۰۷، ل۲۳۳)

(له ماڵی جوو بخۆ و له ماڵی گەور بنوو)[1]

(له ناعلاجیدا به جوولەکه ئەڵێ: به ڕیشی مەردانت قەسەم)[2]

(جوولەکەیەکی خواناس باشتره له هەزاری بەد خواس)[3]

(جوولەکەی پێ موسوڵمان ئەبێ)[4]

ئەم پە ندە بە یەکێك دەو ترێ کە بێدە سەلاّتییەکەی له ڕاده یەکی زۆردا بێت و هیچی پێ نەکرێت.

(جوولەکەی دەست کەوەش[5] بەزەیی پیا دێتەوە)[6]

ئەم پە ندە بە یەکێك دەو ترێ کە بێدە سەلاّتییەکەی له ڕاده یەکی زۆردا بێت و هیچی پێ نەکرێت.

---

(١) چونکە یە کەمیان پاکو تەمیزترە له دووەم یان، بەڵام دووەم یان ئەمینترە له یەکەم (پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، چ٤، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٣٦٠)

(٢) جاران له جوولەکە نامەردتر نەبوو، بەڵام ئێستا له جوولە کە نا مەردتر ئێجگار زۆرە. (پەندی پێشینان، شێخ محە مەدی خاڵ، چ٤، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٣٦١)

(٣) پە ندی پێشینانی کورد، ئا مادەکردنی: زەکیە ڕە شید محمد، شوێنی چاپ: چوارچرا، چ١، وەزارەتی ڕۆشنبیریی، ٢٠١٣، ل٨٩

(٤) پەندی پێشینانی کوردی، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی٢، چ١، چاپخانەی الحوادث، بەغدا،١٩٨٧، ل٦٥

(٥) دەست کەوەش: مەبەست حومگەرییە، چونکە هە ندێ جوولە کە جاران کە له ئێراقدا دەژیان ئیشی خومگەریی و وردەوڵەفرۆشییان کردووە. (پەندی پێشینانی کوردی، عەلی م عروف شارەزووری، بەرگی٢، چ١، چاپخانەی ا لحوادث، بەغدا،١٩٨٧، ل٦٥)

(٦) پە ندی پێ شینانی کوردی، عەلی م عروف شارەزووری، بەرگی٢، چ١، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، ١٩٨٧، ل٦٥

(پیرەمێرد)یش چەند پەندێکی داڕشتووەتەوە و ئەم نموونا نەی لێ دەخەینە ڕوو:

جوو کەبازاڕی کەو تە کەسا سی
سەگ دەخە سێنێ بە دوو عەبا سی
کە دراوی خۆی کردە هەما نە
بە هەموو کە سێك ئەڵێ (هاما نە)[1]

جوولە کە بەقین ها مان ئەکوژن
ئێ ستا بۆ خوێنی هیتلەر نا مژن؟[2]

جاران جوولە کە خومی ئە شێوا
بە درۆ پیاو یان ئەکرد بەکێوا[3]

---

(١) سەرجەم پە ندەکانی پیرەمێرد، کۆکرد نەوە و ساغکردنەوەی: فائق هۆشیار، مستەفا ساڵح کەریم، مەحمود ئەحمەد محە مەد، محە مەد نووری تۆفیق، ئە حمەد زرنگ، چ٢، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٢٣٢

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢٣٤

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٢٤٧

ئەگیــنە ئەگەر بەدوعای جوو بێ
ئەبێ بۆهیتـلەر مەرگێکی زوو بێ[1]

یەک شەموو   نەمام   بنێ دێـتە   بەر
دوو   شەموو هەڵسە بـ چۆ بۆ سەفەر
سێ شەموو نەحـسە بۆ کورد بەجەنگە
چوار شەمووان بەهار سەیر و ئاهەنگە
پـێنج شەمووان با شە بووکی تـیا ئەبەن
هەینی بە جەژنی مۆمین ناو ئەبەن
شەموو   تەعتیلی جوولە کەی تیا یە
لای   من   هەموویان ڕۆژی خودا   یە[2]

هەروەها   تەواوی پار چەی ژ مارە (٨٩٦)ی ک تێبی (پە ندەکانی پیرەمێرد) تایبەت دەکات بە شەڕی نێوان جوولەکە و موسوڵمانەکان و پێم وایە ئەم پارچەیە جیاواز لە هەموو پارچەکانی تری ناو کتێبەکە

---

(١) سەرجەم پەندەکانی پیرەمێرد، ل٢٩٦
(٢) هەمان سەرچاوە، ل٣٢٤

و پەندەکانێتی؟ چونکە جۆرە یەکێتییەکی بابەت لە ذێوان دێڕەکاذیدا هەیە و وەك چیرۆکە شیعرێك داڕێژراوە.[1]

هە ڵدەگریٚ بد مە م نەتباری جوو
کە ئەم وەحدە تەی پیٚ خ ستینە ڕوو
عەرەب و کورد و تورك کە یەکخرا
هەروا بڕوا نە جوو تێی هە ڵدرا
نێ ڤاق بەربووە سەر و گوێلاک مان
جوولە کەیش چاوی بڕی بووە لاک مان
ئێ ستا لاوا نمان وەك شێری ژ یان
بەدەنگی دل یٚر هاتوو نە مە یدان
ئەم قەو مەی کەوا خوا دەر بارەی ئەوان
فەرمووی یەك بە دەن بۆ ڕۆژی مە یدان
(٢)

چۆن لە ڕا ستی جوو ڕوو وەر ئەگێڕن
لە خەێ بەرەوە بەوا نە ڤ یٚرن
ئێ مەش نە تەوەی سەلاحەدینیین
خۆ مان بەو ناوە لا یق ئەبینیین

---

(١) شایەنی باسە ئەم شیعرە ساڵی ١٩٤٧ لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە٨٩٦-٨٩٧ دا بڵاوبووەتەوە.

(٢) مەبەست لەو ئایەتە یە کە ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُواْ مِئَتَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ يَغْلِبُواْ أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُونَ﴾ سورەتی (الانفال) ئایەتی ٦٥

جیـ هادی قودس پەیڕەویما نە
ڤـ یداکاریمان شەرتی ئیما نە
ئای لە ع ێراق و جۆش و خرۆ شی
وا بۆ سەر شایی ئە چین بە خۆ شی
هێجـ گار ک چانمان هاتوو نە غیرەت
ئەڵێن: جیـ هادی دەوری سەعادەت
قە سیدەخوان و پێشلە شکر کچ بوون
عائیـ لەی نەبیش لە گەڵیان ئە چوون
جووی گەڕی گەڕۆك لێ مان کەو تە گەڕ
هەرا ئەخا تە ناو بە شەر بە شەڕ
نازانن ئەوەی کەپێی دە نازن
کە سیان خۆش ناویٚ سیا سەت بازن
ئەمڕۆ جوولە کە ڕا ست ئەکە نەوە
هەر بۆ ئەوە یە گرەو بەر نەوە
ئەگیـ نە کیٚ بیٚ ه یوای بە جوو بیٚ
ئابدە ستخانەمان ئەبیٚ بۆ (.....) بیٚ
هەموو دەو ڵەتێك بە خوو کردەوە
قەومی جوولە کەی تاقیکردەوە
خا سییەتێکی ڕا ستی تیا نەدین
دەر یان پەڕا ندن لێ یان کەوتـ نە قین
ئێـ مە ئە مەمان کە دیٚ بە سەردا
خوا ئەیکا دە ستمان لەدینمان بەردا
ئێ ستەش ئە گەر بیٚ و ڕوو بکەیـ نە خوا

هەر لەپێ   شەوەین ناكەوین   نە دوا
ئە گەر لە سەر د ین هەڵ سین بۆ جیهاد
سەلاحەدینی   كورد بێنین نە   یاد
بەگیان تێكۆ شین بۆ د ین وەك دو ێنێ
گەڕ و تە شقەڵە واز مان   لێ د ێنێ
لە   شەڕی پێ شوو هێ ندە   كوژراوە
هیچ كام یان هـ ێزی شەڕیان نەماوە [1]

وەك دەبینین لێرە پیرەمێرد وەك نەیارێكی جوولەكە و لە ڕوانگەی دارِ شتنەوەی پە ندی پێ شینانەوە هـ ێرش دەكا تە سەریان و ڤ سەی نا شرینیان پێ دەڵ ێت و چوواندی وا یان بۆ دەهێنێ تەوە كە بۆ باسكردن ناشێن...

---

(١) سەرجەم پە ندەكانی پیرەمێرد، كۆكرد نەوە و ساغكردنەوەی: فائق هۆ شیار، مستەفا ساڵح كەریم، مەحمود ئەحمەد محە مەد، محە مەد نووری تۆفیق، ئە حمەد زرنگ، چ٢، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٥٠٥ و ٥٠٦

وێنەی چەند پۆلیسێکی کورد لە فەلەستین– ١٩٤٨[1]

(١) ئەو کە سەی لە پێ شەوە دانیشتووە، باپیری نوو سەری ئەم کتێبە یە لە دایکییەوە کە ناوی (عەبدولڕەحمان بارچاوەش)ـە.

دووەم: مەتەڵ:

لة شةممة جومعة ناكريَ!

وةلاَم طوندي (شةممة)ية: كة مةبةست لة طونـدي شـةممةي سـةر بـة قةرةداغـة كـة زؤرينـةيان جوولةكـة بـوون و نويَـذي جومعـةيان نةكردووة.

سێیەم: هۆنراوەی فۆلكلۆریی:

بانگ کە جوولە کە بەو پەلەپە لە
کە مەرە درو ست کەن بۆ پشتی سەلە (١)

تف لە مێردە کەت بن مل گەڕۆ لە
وەك کەر جوولە کە کور تان شڕۆڵە(٢)

سۆڤ ساحێب ڕادو یێنم
جوولە کەی تەورات خوێنم
نانی شەوێکم نەبێ
ئا هدم کردووە ئەتهێنم(٣)

---

(١) هۆنراوە و چیرۆکی فۆلک لۆریی کوردەواری، بەرگی١، چاپی١، چاپخانەی ئەژین، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل١٣٥

(٢) هۆنراوە و چیرۆکی فۆلک لۆریی کوردەواری، بەرگی١، چاپی١، چاپخانەی ئەژین، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل١١٠

(٣) چەپکێ لە گوڵاڵە سوورەی شارەزوور، علی شارەزووری، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، ١٩٨٢، ل١٠٤

عه شرەت هۆ برا گەل چاری کارم کەن
یان لە گۆڕی جوو سەنگە سارم کەن
یان ئەوک چەم بدەنیٚ و لەدیٚ بارم کەن[1]

هاتن،   هاتن دوو   بەدوو
کەڵە   گەت و   خاڵ   لە ڕوو
لە   بەر   خۆفی   خوا   نەبیٚ
وەك   جوو   بۆی   ئەگرم   شەموو[2]

(١) چەپکیٚ لە گولاڵە سوورەی شارەزوور ، ل١١٥
(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٥٦

چوارەم: حیکایەتی فۆلکلۆری کوردیی و جوولەکە:

بەشێوەیەکی گشتی لە چیرۆکی فۆلکلۆریی کوردیدا بە شێوەیەکی خراپ باس لە کە سایەتیی و پێ گەی جوولە کە هاتووە. تەنها چیرۆکێکی فۆلکلۆری هە یە بەناوی (کارو باری ماریێ ژن بەڕێوابا) دا کە کە سایەتی جوولە کەی ناو چیرۆکەکە وەك کە سێکی باش دەر کەوتووە.[1] کە ئەمیش تایبەتمە ندی شێوەزار و ڕەنگدا نەوەی ژیانی خەڵکی شاری سلێمانی نییە و تایبەتە بە ناو چەی خۆشناو... ئیتر چیرۆکێکی فۆلکلۆریی بەر چاو نە کەوتووە کە پێ چەوانەی ئەم بۆچوونە بێت، بۆیە لێرەدا تەنها یەك چیرۆکی فۆلکلۆریی کورت بە نموونە دەهێنرێتەوە کە ڕەنگدانەوەی شێوەزاری خەڵکی شارەکەن:

جوولەکەیەکی دەوڵەمەندی ساختەچی جاڕ ئەدا و ئەڵێ: هەرکەس چل ڕۆژ بێ تە لام، چل لیرەی ئەدەمێ. کوڕەکە چەڵیش ئەڵێ: من ئا مادەم. کوڕەکە چەڵ ئەڕوا تە لای جوولە کە و چل لیرە وەر ئەگرێت و ئەیخاتە دەستی دایکییەوە. دایکیشی زۆری پێخۆش ئەبێ و دە ست بە سەریا ئەهێنێ و بەقوربانی ئەبێ...

ڕۆژ ێك کابرای جوولە کە چەند وڵا خ ێك پێش خۆی ئەخات و کوڕەکەچەڵیش دوای ئەکەوێ و ئەکەونە بیابانێکی کاکی بە کاکییەوە و لائەدە نە سەر بیر ێك. جوولەکە کە بە کوڕە کە چەڵ ئەڵێ: بەم گوریسەدا بچۆرە خوارەوە! منیش لە سەرەوە ئەم خورجا نەت یە کە یە کە بۆ ئەخە مە خوارەوە و پڕیاذکە لە زێڕ و زیو و منیش هەڵیان

---

(١) بڕوانە (کانی خومان– چیرۆکی فۆلکلۆری خۆشناوەتی، هێمن عومەر خۆشناو، ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١٣٣)

ئەکێشمە سەرەوە!! کوڕەکە چەڵ ئە چێتە خوارەوە و خور جەکان پڕ ئەکا لە زێڕ و زیو و کابرای جوولەکەش لە سەرەوە هەڵیان ئەکێشێ و پێش ئەوەی کوڕەکە چەڵ سەرخاتە سەرەوە، بۆی دەرئە چێت!! کوڕەکە چەڵیش لە خوارەوە هەر هاوار ئەکا و کەس فریای نا کەوێ بۆی دەرئەکەوی کە کابرای جوولەکە فێڵی لێ کردووە. زۆر ترسا و بە تەمای خۆی نەما...

کوڕەکەچەڵ لەناو بیرەکەیا گوێی لە کڕانەوەی ئێسقان ئەبێت و لای خۆیەوە ئەڵێ: ئەبێ ئەم کابرای جوولەکەیە چەند کەسی بەم شێوەیە لەناو بردبێ؟! هەنگاوێك ئەچێتە پێشەوە و ئەبینێ وا ڕێوییەك ئێسقان ئەکرێنێتەوە!! کلکی ڕێوییەکە ئەگرێت و هەرچۆنێك بووە خۆی ڕزگار ئەکات و لە بیرەکە یەتە دەرەوە و ئەگەڕێتەوە بۆ لای دایکی؟!

دایکی ئەڵێ: کوڕم دواکەوتی.؟!

ئەویش ئەڵێ: دایکە، ئیشەکە وابوو!

بۆ بەیانی کوڕەکەچەل خۆی بەجۆرێکی تر ئەگۆڕێ و ئە چێتەوە بۆ شوێنەکەی جاران و گوێی لە جاڕی جوولەکەکە ئەبێت کە ئەڵێ: هەر کەس ئامادەبێ چل ڕۆژ و چل شەو لە گەڵم بێ، چل لیرەی ئەدەمێ. ئەویش ئەڵێ: من ئامادەم!

کابرای جوولەکە و کوڕەکە چەڵ بە یەکەوە ئەڕۆن و ڕوو ئەکە نەوە بیابانی کاکی بە کاکی و دیسانەوە جوولەکەکە بە کوڕەکە چەڵ ئەڵێ بڕ چۆرە ناو بیرە کەوە و ئەم خورجا نەم بۆ پڕ کە لە ز ێڕ و ز یو... ئەمجارەیان کوڕە کە چەڵ ئەڵێ: تۆ بڕ چۆرە خوارەوە. جوولەکە کە ئەچێتە خوارەوە و خورج و جەواڵەکان پڕ ئەکا و کوڕەکە چەڵ هەڵیان ئەکێشێ بۆ سەرەوە و سەری بە سەر بیرە کەدا شۆڕئەکاتەوە و بە جوولەکە کە ئەڵێ: من ئەو کوڕەکە چەڵەم کە جاری پێشوو بەجێت

هێ شتم! کوڕەکە چەڵ ئەگەڕێ تەوە و بارە کان ئەبا بۆ ماڵی کابرای جوولەکە. ژنەکەی ئەڵێ: کوا مێردەکەم؟!

کوڕەکەچەڵیش ئەڵێ: ئەو ویستی من لەناو بەرێت، بەڵام من ئەوم لەناوبرد!

ژنەکەی ئەڵێ: دەستت خۆش بێ، ئەو چەندین کەسی لەناوبردووە!!

کوڕەکە چەڵ ژ نی جوولە کە مارە ئەکا و لە سەر ما ڵەی دائەنیشێ...[1]

پێنجەم: گۆرانی فۆلکلۆریی:

بەپێی ئایینی جوولەکە، ڕۆژی شەممان بە ڕۆژێکی پیرۆز و تایبەت دادەنر ێت؟ هەر ئەم بڕوایە شە کە لە گۆرانی فۆلک لۆری کوردیدا هاتووە:

هاتن، هاتن دوو بە دوو
کەڵە گەت و خاڵ لە ڕوو
لە بەر خۆف خوا نەبێ
وەك جوو بۆی ئەگرم شەموو[2]

---

(١) ژن لە بەسەرهات و چیرۆکی فۆلکلۆریی کوردییدا، سەلام مەنمی، چاپی یەکەم: چاپخانەی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٤، ل٣٣-٣٤

(٢) ڕۆژەکانی هەفتە، محەمەد مەردان، گۆڤار کەلەپووری کورد، ژمارە ١٢، ل٢٦

ڕۆژی شەممان جوولەکەکان ئاگریان نەکردووە تەوە، بۆیە لە ڕۆژی پێ شتردا، وا تە هەینییان (کولەکە یەکی گەورەیان دەهێ نا و پڕ یان دە کرد لە برنج و کشمیش و بادەم و جۆرە ها کەرە ستەی تر. ئیذ جا تو ند سەرەکەیان دەبە ست و دەیاند ستە سەر ژێ لەمۆی ئاگری ناو تەنوورەوە. پاشان سەری تەنوورەکەیان جوان دەنایەوە، ئینجا بەحاڵ کونێکیان دە کردە گوڵینە کەوە و وازیان لێ دەهێنا تاوەکو بەجوانی دەپیێ شا. ئیذ جا لە ڕۆژا نی شەمموواندا بەکاریان دەهێ نا.)[١] ئەم خواردنە لە بەیت و بالۆرەی[٢] فۆلکلۆری کورد یدا ڕەنگی داوە تەوە و وتراوە:

چوومە ماڵی جوولە کە، قوڵ پەقوڵپی کولە کە
چوومە ماڵی گاور، قوڵ پەقوڵپی ساوەر
چوومە ماڵی ئەر مەنی، قوڵ پەقوڵپی سەمەنی[٣]
چوومە ماڵی مو سوڵمان، دەنـ گی ئا یەتی قورئان)[٤]

---

(١) ڕۆژەکانی هەفتە، محەمەد مەردان، گۆڤار کەلەپووری کورد، ژمارە ١٢، ل٢٦

(٢) جۆرە گۆرانییەکی فۆلکلۆری کوردییە کە لەنێوان کوڕان و کچاندا دەگوترێت و شێوەی گێڕانەوەی هەیە.

(٣) سەمەنی: جۆرێکە لە خواردن کە (هەڵوای لە شیرەی گە نمە فەریکە و ئارد) درو ست دەکر ێت. بڕوا نە (فەر هەنگی هەمبا نە بۆرینە، هەژار، چاپ، سوم، انتشارات سروش، تهران، ١٣٨١، ل٤٤٩)

(٤) ڕۆژەکانی هەفتە، محەمەد مەردان، گۆڤار کەلەپووری کورد، ژمارە ١٢، ل٣٨

هاتۆ   هاتۆ   لە ژوورۆ
لەبناری   شارەزوورۆ
وەك جوولە   کەی فەلە   ستین
جەرگمی دا   لە   تەنوورۆ [1]

شەشەم: داستانی فۆلکلۆریی:

لە داستانی (قەڵای دمدم)دا هاتووە کە:

ئە گەر نەم ئە ستان بەوان زووان
ڕە   شم بـ   کەن   هەردوك ڕووان
دام نیێ لە جیێ ماڵی جووان[2]

هەر لە داستانی (قەڵای دمدم)دا هاتووە کە:

کیێ بوو، لە حە مەد بەگی لێتا نە
ڕووی ڕەش   بیێ دە گەڵ جووا نە![3]

---

(١) جولەکەکانی کوردستان، ئەحمەد باوەڕ، چ١، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ٢٠٠٠، ل٥٥ کە ئەمیش لە (حەمە عەلی تازەدیێ) ناوێکی وەرگرتووە.
(٢) تحفەی مظفریە، ئۆسکارمان، پێشەکی و ساخکردنەوە و هێنا نە سەر ڕێنووسی کوردی: هێمن موکریانی، چ٢، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٣٧
(٣) تحـفەی مظفر یە، ئۆ سکارمان، پێ شەکی و ساخکردنەوە و هێنا نە سەر ڕێنوو سی کوردی: هێمن موکر یانی، چ٢، بڵاو کراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٤٠

حەوتەم: تانە و دەربڕینی ئاسایی:

- لەبەری بوومە جوو، کەچی هەر ڕازی نەبوو!
- هەی جوولەکە!

(واتە بۆ ئەوەندە دەترسی؟!)

- بەقەد جوولەکەیەکی هەیە!

(واتە سەروەت و سامانێکی زۆری هەیە و دەوڵەمەندە)

- دەڵێی کفتەی شەممەی جووانە

(کفتەیان لە هەیذیدا کردووە و لە شەممەدا بە ساری خواردویا نە چونکە ڕۆژانی شەممە ئاگریان نەکردووەتەوە)[1]

- جوولەکە فرۆشی مەکە.

(وا تە هەرزانفرۆ شی مە کە و بە قازانجێکی زۆر کەم شتەکە مەفرۆشە.)

- هەمانە هامانە

---

(١) ئاشکرایە کە لە ئایینی جوولەکەدا، ڕۆژی شەممە ڕۆژێکی پیرۆزە، ڕەنگە هەر ئەم بابەتەش کاریگەری لەسەر چەند نەریت و باوەڕێکی کوردانەوە هەبێت، بۆ نموونە باوەڕبوون بە شەو شەممەکی، یان (شەمماڵە) کە بریتی بووە لەوەی کەسانێك یان خێزانێك ئەگەر بیویستایە کارێك بکەن، لە شەوی شەممەدا نیازی ئەو شتەیان دەخستە دڵیا نەوە و لەماڵ دە چوونە دەرەوە و گوێ یان دە نا بە پەنجەرەی ماڵێکەوە و ئەگەر کەسانی ماڵەکە قسەوباسی باشەیان بکردایە، ئەو کات ئەمان کارەکەیان دەکرد و بە پێچەوانەشەوە کارەکەیان جێبەجێ نەدەکرد.

سەبارەت بە دەر بڕینی (هەما نە هاما نە) کە پەیوە ندی بە جوولەکەکا نەوە هە یە، (عەباس مەلا ئ یبراهیم حافظ) نا سراو بە (وە ستا عەبا سی دار تاش) لە کتێبی (سلێمانی لە بیرەوەریەکا نمدا) دەنووسێت (هەمانە هاما نە، ها مانیش ها مانی جوولە کە بوو. هەما نە لە زە مانی ها مان لەباتی گونیٚ و توورە کە خواردە مەنی و شکەیان دە کردە ناو هەما نەوە، بە شتێکی پیرۆز یان دا ناوە و لە هەموو ماڵی جوولە کەکانی سلێمانی ڕ سقی و شکەیان لە هەما نە هەڵ ئەگرت، بۆ چی؟ لە بەر ئەوەی هەما نە هی هاما نە. هەما نە بریتی یە لە کەوڵی بزنێ کی ن ێر، دە یانگروو سەریان ئەبڕی سەرەکەیان لیٚ ئەکردەوە لەملیەوە، گۆشتەکەیان دە هاوردە دەرەوە، ئاو مازوو یان ئەکردە ناو، خۆشەیان ئەکرد دوای خۆشکردنی، ئاو مازووی کوتراویان تیٚ ئەکرد و ملەکەیان دەبەست بە دوو تاڵ بەن، ئینجا بە دەسێك هەردوو قا چی و بە دە ستیٚ هەر دوو دە ستیان ئەگرت و ئەیان شڵەقاند، دوای شڵەقاندن، ئەو ئاوە گزگلەیان دەڕشت ئیذجا فوو یان تیٚ دە کرد وەك بزنە کەی لیٚ دیٚ تەوە، ئیذ جا هەڵیان دەوا سی بە بنمیچی ناو ژوورە کەوە بەمانا بەدارەڕای ژوورە کەوە و بە هۆی گەرمی ژوورە کە وشك دەبووەوە ئیتر مەشکە بۆ دۆ تێکردن و یا پێی ئەڵێن کونە بۆ ئاو یا پێی ئەڵێن هیزە بۆ ڕۆن هەر ئەو کەوڵە یە سیٚ ناوی هە یە، ئە مە هەمانە. شتێکیش هەیە پێی ئەڵێن موشەدەمە، ئەمیش هەر هەمانە یە و هەموو جوولە کە زەڕنگەرەکان لەناو دوکا نەکانیانا ئاگر یان پیٚ گە شاندەوە بەو ئاگرە ئاڵتوذ یان پیٚ نەرم ئەکردەوە بە ترش و زاخ زا خاوی ئاڵتوذ یان ئەدا یەوە مز گەر بۆ حا جەت سپیکردنەوە موشەدەمەیان بەکارهێنا لەو مو شەدەمەی هەما نەوە مو شەدەمەی دار

و دەم چەرمیان درو ست کرد بوو. زەڕن گەر، م سگەر، چەخما ساز و ئاسنگەر، مووشەدەمەیان بەکار هێناوە.[1]

سەبارەت بە تا نە و دەر بڕینی هە ستی گوزار شتکردن (دبلـ یۆ ئار هەی)[2] لە کـتێبی (دوو ساڵ لە کورد ستان)دا دەنوو سێت: ئە گەر کورد ێك ڕ قی خۆی لە فەرماذ بەرێك دەر بڕێ، دەڵ ێت (تەنا نەت جووله کەش لەو با شترە). ئە گەر بێ شیەوێت ڕەو شت چاکی عە شیرەتەکەی دەربڕ ێت، دەڵ ێت (تەنا نەت جووله کەش دە ستی بە سەریاندا دە شکێ). جووله کەکان بە زمانی خۆ یان ق سە دە کەن و بەپێی دەنوو سن. لە شارەگەورەکاندا لە ج یاتی کوردیی و تورکیی، پێیان باشترە کە بە عەرەبی قسەبکەن.[3]

---

(١) سلێمانی لە بیرەوەریەکانمدا، ل١٧و١٨

(٢) پاش ئەوەی کە ساڵی ١٩١٤ ساڵی یە کەمی خوێ ندنی لە زاذ کۆی "ئۆکسفۆرد"تەواو دەکات، بەرەو هند ستان بەڕێ دە کەوێت و لە ساڵی ١٩١٥ شدا دەچێتە میزۆپۆتامیا و تا ساڵی ١٩١٦و پاش ئەوەی کە بریندار دەبێت، بۆ هندستان دەگەڕێ تەوە. ساڵی ١٩١٧–١٩١٨ بۆ ئـ ێراق دەگەڕێ تەوە وەك حاکمی سیا سی "مەندەلی" دادەمەزرێت. زمانەکانی فارسیی و عەرەبیی و تورکی و کوردی بە نیمچە ڕەوان زاذ یوە. ماوە یەك حاکمی سیا سی شاری هەولێربووە و ماوە یەکیش یاریدەدەری حامی سیاسی ڕەواندز بووە لە سەردەمی داگیرکاری بەریتانیادا. ئەو ناوچانەی کە سەردانی کردوون و لەم کتێبەدا ناویان هاتووە، بریتیین لە (مەندەلی، هەولێر، ڕەواندز، کۆیە، ئاڵتون کۆپری...) و زۆرێك لەو ناو چە و شارانەی کە بە میزۆپۆتام یا ناوی هاتووە. سەردەمی تۆمارنا مەی زانیاری یەکانی کتێبە کەش پەیوەندی بە ساڵانی ١٩١٨–١٩٢٠ی ئەم ناوچانەوە هەیە.

(٣) دوو ساڵ لە کورد ستان، دبلـ یۆ ئار هەی، وەرگێڕا نی: لوقمان باپیر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠، ل٨٩

لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوەش بکرێت کە ئەو زمانەی کە جوولەکەکانی سلێمانی قسەیان پێ کردووە، لە دوو ئاستدا بەکاریان هێناوە: یەکەمیان: لە نێوان خۆیاندا کە زۆر بەی خەڵکەکە لێی تێنەگەیشتوون و تەنانەت وەك (د. عیزەدین مستەفا ڕەسول) دەگێڕێتەوە: وامان دەزانی کە عیبرییە، بۆ نموونە ئەوان ژمارەیانیان وەها گۆدەکرد و دەیانوت (تلاتە، ئەربا، خەمشە، ئیشتە، شۆیە، ئیچعە، ئیسرە...) بەڵام کە چوومە سوریا و لەوێ لە بەشی عەرەبی کۆلێژی ئاداب وانەی عیبریم خوێند، پرسیارم لە مامۆستای وانەکە (ربعی کەمال)کرد کە بێژەری ڕادیۆی عیبری شامیش بوو، وتی ئەوە عیبری نییە و کلدانییە، دیاریش بوو کە زمانیان لەگەڵ زمانی مەسیحییەکانی سلێمانیدا نزیك بوو لەیەکەوە. ئەوان لەگەڵ خۆیاندا بەو زمانە قسەیان دەکرد و لەگەڵ ئێمەشدا بە کوردی قسەیان دەکرد.(1)

ئاستی دووەمیان: ئەوەبووە کە لەگەڵ کوردەکان و تێکڕای خەڵکی شاردا پێی دوواون و تاڕادەیەکی زۆر کوردییەکەی وەك بەکارهێنانی کوردییەکەی خەڵکی شار وابووە.

سەبارەت بە دەربڕینی (یا حەزرەتی موسا، کەری خۆم لێ بووە بە ڕمووزن) ئەوە باس دەکرێت کە ئەم باسە لە ڕووداوێکەوە هاتووە کە پەیوەندی بە جوولەکەیەکەوە هەبووە، بەم شێوەیە:

---

(1) چاوپێکەوتنی (محەممەد مەردان) لەگەڵ (د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ) ڕۆژی ٢٠١٤/٨/١١ لە سلێمانی.

دوو زەلام وێ ستوویانە چەر چییەکی[1] جوولە کە ڕووت بکە نەوە، کاتێ کابرای جوولە کە وردەواڵە کەی بە پ شتی گوێدر ێژدا داوە و گونداوگوند گێڕاوێتی و خۆی لە پێشەوە ڕۆیشتووە –تەنیاش بووە– و ڕە شۆی کەرە کەی ڕاکێ شاوە ، دوو زەلا میش کەوتوونە تە دوای. یەکێکیان شێوەی خۆی گۆڕیوە و سەرو چاوی خۆی قوڕاوی کردووە و ڕە شۆی کەرە کەی لە سەری کەرە کە دا ماڵیوە و و کردوو یەتی بە سەری خۆیەوە و زەلامی دووەم کەرەکەی بە ڕێگایەکی دیکەدا بردووە و کە کەر و زەلام دوور کەوتوونەتەوە، کابرای دووەم –سەر بە ڕە شۆ– خۆی گر تووە و بە شوێن چەر چی جوولە کەدا نەڕۆیوە، وە ختێ جوولە کە لای بە دوادا کردووە تەوە، بۆ ئەوەی برزا نێ بۆ کەرە کەی لەدوا ناڕوات، ئەو شێوە ترسناکەی کابرای سەرچاو قوڕاوی د یوە و ئەوەی گو تووە کە لە شێوەی نیە چە پە ندێکی لە خۆ گر تووە (یا حەزرەتی مووسا)[2]

---

(١) چەرچی: مەبەست ئەو کەسەیە کە وردەواڵەی فرۆشە و بابەتی وەك: دەرزیی و دەزوو و شانە و شتی لەم جۆرا نەیان بە زەمیلە یان بە سوار پشتی کەرێکەوە بۆ فرۆشتن گونداوگوند بردووە.

(٢) بووژانەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دە ستخەتەکانیانەوە– بەرگی٥، چ١، ٢٠٠٣، ل٣٩١

هەشتەم: لە دێرە هۆنراوەی جیاوازی شدا ئەم شێوەیە دەبینرێت، وەك:

شەرتە لە دا خت بد مە
موو سایی[1]
كە شكۆڵ هەڵگرم بە كەم
گەدایی[2]

ئەما نە و لە هۆنراوەی كلا سیكی كوردی شدا بە چاوێكی كەم و بێبایە خەوە سەیری جوولە كە كراوە، بڕوا نە (مەلاپەرێ شان)[3] لە یەكەمینەكانی شاعیرانی كوردە لە ڕووی مێژووەوە چی دەنووسێت:

(١) مووسایی: ئەوەی لە سەر ئاینی مووسا پێغەمبەرە، جوو، جوولەكە.

(٢) چەند مەڵۆ یەك لە شارای فۆلكلۆری كوردی، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوكردنەوەی كوردی، چاپخانەی (الزمان)، بەغدا، ١٩٨٦، ل٤٢

(٣) ژیانی (مەلا پەرێشان) هاوسەردەمی ژیانی (شێخ رجب بورسی)بووە كە یەكێك بووە لە زانا هەڵكەوتووەكانی سەردەمی خۆیی و ناوی (الشیخ الحافظ رضي الدين رجب بن محمّد بن رجب البرسي الحلّي)، لەبەرئەوەی كە هەموو قورئانی لەبەر بووە بە (حافز)یش ناوبانگی دەركردووە. بووە خاوەنی كتێبەكانی (مشارق الأمان)، وكتاب (اللمعة)، و(الألفين)، و (مشارق أنوار اليقين في حقائق أسرار أمير المؤمنين). وەك ئاشكرایە بورسی، خەڵكی گوندی (برس)ی نزیك شاری (كوفە)ی ولاتی ئێراقە. (رياض العلماء) بە (الفقيه المحدث الصوفي المعروف) و (الحر) بە (المحدث الشاعر الأديب) ناویان بردووە. بڕوانە: (الأمين، محسن .أعيان الشيعة – ج٦، صفحة ٤٦٥)

مجوس ار   منی   کرد و ذ صارا
ۑ هود و   کافر   بت   پرس تر سا[1]

(١) هەمان سەرچاوە

بەشی پێنجەم

دژایەتیی و پێکەوەیی کورد و جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی

دژایەتیی و پێکەوەیی کورد و جوولەکەکانی ناو شاری سلێمانی

بۆ ئا شکراکردنی پەیوە ندی ژ یانی کۆمەڵا یەتی ذ ێوان کورد و جوولە کە پێوی ستە کەمێك بۆ دواوە تر و بۆ دوای بڵاوبوو نەوەی ئاییینی ئیسلام بگەڕێینەوە لە ناوچەکە دا خاوەن ئاییدنەکانی تر، وەك گاور و جوولەکە، دوو ڕێگەیان لەبەردە مدا بووە: یان ببنە مو سوڵمان و ئاییینی ئیسلام قبووڵ بکەن و ئە گەر وا یان کرد (لهم مالل‌مسلمین عليهم ما على المسلمين) واتە: بێکەم و زیاد وەك موسوڵمانەکانی دیی دەبن و جیاوازی لە نێوانیا ندا نابێت، یان لە سەر ئاییینە کەی خۆ یان بمێذ نەوە و جیز یە[1] بدەن و ئەوکا تە مو سوڵمانەکان سەر و ماڵ یان دەپارێزن و بە ئازادیی ڕێ و شوێنی ئاییینەکەی خۆیان دەکەن.

جوولە کەکانی کورد ستانیش بەر هەمان یا سا کەوتوون و بە هەمان ڕێباز و شێوە ڕەفتاریان لەگەڵدا کراوە. کاتێکیش وەك –ذیزام و حوکم– ئیذ سلام دە سەڵاتی نەماوە، مو سوڵمانان ڕەفتاریکی مرۆدۆ ستانە و شیاوی ئیذسان و مۆرڤیان لەگەڵدا کردوون. ئێمە ناڵێین برا یان بوون و

(١) جیزیە: بڕێك پارە بووە کە ئەهلی کیتاب داویا نە بە بەیتولمالی مو سوڵمانان بەپێی ئەو ئایەتەی کە دە فەرموێت ﴿قاتلوا الذين لايؤمنون بالله ولاباليوم الآخر ولايحرمون ماحرم الله ورسوله ولايدينون دين الحق من الذين أوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون﴾ سورەتی (التوبه) ئایەتی ٩

بەمانای برا یەتی ئی سلامیی، بەڵام برا یان بوون بەمانای برا یەتیی مرۆڤایەتیی و ئەم برایەتییەش زۆر باش پارێزراوە.(١)

پاڵپشتیکردن لە ئا یدۆلۆژیای ئایینیی یان نە تەوەیی، زۆری ئەو نووسینانەی بەلادا بردووە و ڕێچکەی مێژوویی و زانستی لێ گۆڕیون کە سەبارەت بە پەیوەندی ژیانی کۆمەڵا یەتی نێوان کورد و جوولەکە هەبووە و بە یەك ئارا ستە ئاوڕ لە هەموو قۆنا غە مێژووی یەکانی پەیوە ندی جوولە کە و ئەو کۆ مەڵگا و گەلا نە دەدە نەوە کە جوولە کە نیین و بەر ئەو دەقا نەیان دە خەن کە لە قورئا ندا بۆ قۆ ناغێکی مێژوویی دیاریکراو دانراوە! لەکاتێکدا کە لە قورئاندا هاتوو:

﴿مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (٢)

وا تە: هە ندێ لە یەهودی یەکان واژە کان لەجێی خۆ یان لادە بەن و ئاڵوگۆڕیان پێ دە کەن و بێشەرمانە دە ڵێن: بیستمان و نا فەرمانیمان کرد، ببی سە، بەڵام گوێی پێ مەدە کەگوێ نادە نە قسەی تۆ. بە مەخ سەرە دە ڵێن: مۆ ڵەتمان پێ بدە کەڕمان بکە تا بەزمان بادان خۆ یان لە هەقی قەت لادەن و تانەوتە شەر لە د ین بدەن، بەڵام ئە گەر ئەوان ب یان وت با: بی ستمان و فەرمانمان برد و قسەمان ببی ستە و مۆڵەتمان بدە باشتربوو بۆیان، بەڵام خوا ئەوانی لە بەر کافربووزیان لە

---

(١) بووژانەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دە ستخەتەکانیانەوە- بەرگی٥، چ١، دار الثقافة والنشر الكردي، بغداد، ٢٠٠٣، ل٣٨٩و٣٩٠

(٢) ئاماژەیە بە سورەتی (النساء) ئایەتی ٤٦

ڕە حمەتی خۆی دوور خ ستەوە جا ئەوە یە بێج گە لە ژمارە یەکی کەمیان بڕواناهێنن.

لەو سەردەم و شارەی ئێمە باسی دەکەین نموونەی جیاوازمان هەیە؟!

بەدا خەوە نوو سەری کتێبێ کی جوولە کە ڕ قی مو سوڵمانان لە جوولەکە لە ئێستا و مێژوودا بەم شێوەیە باس دە کات و دەنوو سێت: ئێمەی موسوڵمان تەنها لەبەر سیفەتە خراپ و دزێوەکانیان ڕەقمان لە جوولەکە یە کە بەدر ێژایی م ێژووی درو ستبوونیان تا ئێ ستا مومارەسەیان کردووە.(١) تەنانەت ئەم سیفەتە خراپەیان بە شێوەیەکی ئەزەلی باس دە کات و لە جوولە کەی شوێنێك بۆ شوێنێکی تر و سەردەمێك بۆ سەردەمێکی تر جیای ناکا تەوە و دەنوو سێت: گەلی جوولە کە هەڵگری هەزاران سیفەتی گە ندەڵ و نەخۆ شن و لە گەڵ خوێنیان تێکەڵ بووە.(٢)

ئەمە لە کاتێکدایە زەمینەی کات و شوێن هە ندێ جار ئەوە د یاری دە کات کە چینە کۆمەڵا یەتیی و ئایینی یەکان چۆن لە گەڵ یەکتردا هەڵدە کەن. بۆ نموو نە، ز ێوەری شاعیر (١٨٧٥-١٩٤٨) بارودۆخی شارەکەمان لە ساڵانی کۆ تایی ژ ێر دە سەڵاتی حوکمڕانێتی عوسمانییەکاندا (١٨٥٠-١٩١٧) بەم شێوەیە بۆ وەسف دەکات: (٣)

---

(١) جولە کە، دا نا عو سمان حە سن، پڕۆژەی هـ یوا بۆ چاپ و بڵاوکرد نەوە، چ٢، ٢٠١١، ل٢٦٨

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢٧١

(٣) دیوانی زێوەر، مەحموود زێوەر، دەزگای چاپ و بڵاوکرد نەوەی ئاراس، چ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣، ل٢٢٩

ئەوا مەنعی لە جادەو دز کرا شاری سلێمانی
لەدەستی باڕەش چ تەدبیرێ ئەکەن مەئمووری عوسمانی؟
بە هەر نەوعێ هەبوو سەددێ کرا بۆ باڕەش و تۆزی
لە تاو قوڕ چی ئەکەن؟ کە قووت ئەدا بازاڕ و کۆڵانی
بە شۆسە و وشکەسی، ئێمە ئەوا چاری قوڕیشمان کرد
عیلا جێ چۆن ئەکەن؟ بۆ کۆ مەڵێ کێ چی بەهارانی؟
بە تەنزیفات و تەرتیباتی خانەش کێچ ئەوا کەم بوو
مەحیبەت چۆن ئەخرێتەدەڵی ئەسناف و شێخانی؟

(خەنی ڕەشید نانەوا) دەگێڕێتەوە: وەکو بیستوومە جوولەکەکان پێشتر لەنێوان شارەگەورەکاندا بازرگانییان کردووە. کاتێك هاتوونەتە سلێمانیی و شارەکەیان پێ خۆش بووە، بڕیاریا نداوە کە لێی نیشتەجێ بن، ئەم هەواڵە کەگەیشتووە بە چەند کەسێك، پێیان ناخۆش بووە و لە چەند مزگەوتێکیش دەنگی ناڕەزایی بڵاوبووەتەوە. بۆ دەربڕینی ناڕەزایی خەڵکی دەچنە لای کاك ئەحمەدی شێخ، ئەویش دەنێرێت بەشوێن مالووم و چەند کەسێکی دیاری جوولەکەکاندا بۆ قسەوباس لەم بابەتە، دوا جار بۆ دەمکوتکردنی ناڕازییەکان و ڕازیکردنی جوولەکەکانیش بڕیار دەدات کە لە خوارووی شارەوە گەڕەکێك بۆ خۆیان دروست بکەن و لەوێ کۆببنەوە.(١)

پاش تێپەڕبوونی شازدە ساڵ بەسەر نیشتەجێبوونی جوولەکە لە شارەکەدا، گەشتیاری جوولەکە (ئەیدلمان) باوەڕی وەهایە کە جوولەکەکان لەشارەکەدا هەمان ئەو مافانەیان هەبووە کە خەڵکی شارەکە

---

(١) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، (خەنی ڕەشید نانەوا)

هەیان بووە، ئەم مافانەش لەلا یەن دە سەڵاتدارانی شارەکەوە پێیان دراوە و هەمووان پێکەوە وەك لەبەهەشتدا هەیە، بە برایەتی ژیاون. [1]

سەبارەت بە پەیوە ندی ذ ێوان ئاغا کان و جووله کەکانی شاری سلێمانی، (ئەریك براوەر) له زاذ یاریی (بذ یامینی دووەم)ـەوە ئەوە دەگێڕێتەوە کە لە ساڵی ١٨٤٠ ەوە تا سەرەتای سەدەی بیستەمیش جووله کەکان لەبارێکی خرا پدا ژیاذ یان له شارەکەدا گوزەرا ندووە چونکە ئەگەر چی کە نەکراوە بە مەرج کە جووله کەکانی شار بڕەپارەیەکی دیاریکراو بدەنە ئاغاکان، بەڵام لە جەژنەکانی مو سوڵمان و جوولەکەکانیشدا دیاریﻳ یان له جووله کەکان سەندووە کە بەزۆری بریتی بووە لە شەکر و قو ماش و جلو بەرگ، یان ئە گەر یەکێك لە بەردە ستەکانی ئا غا بۆ کڕینی شتێك بـ چووبایەتە دو کانێکی جوولەکەوە، نیوە یان یەك لە چوار، یان هەر پارەی ئەو شتەی نەدەدا بە جوولەکە دوکاندارەکە... [2]

هەر لەم بارەیەوە (عەلا ئەدین سەجادی) دەنوو سێت: جوولەکە یەك لە سولەیمانی هەبوو، (حا تان)ی ناوبوو. ئەم حاتا نە کڕین و

---

(١) ben-yaacob 1981; lll. Quotes hatzfira Heb 1809 year 16,issue 92 news paper کە منیش لە (یهود کرد ستان و رؤ سائهم القبلیون، مرد خاي زاکن، ترجمة: سعاد محمد، منشورات مؤسسة ژین، مطبعة شڤان، السلیمانیة، ٢٠١١، ص١٥٢) م وەرگرتووە.

(٢) یـ هود کرد ستان، اریك براور و رافائیل پا تای، تر جمة: شاخوان کر کوکي و ع بدالرزاق بو تاني، دار ئاراس للطبا عة و الذ شر، ارب یل، ٢٠٠٢، ص٢٦٨ کە ئەمیش لە (شرق و غرب، ن.ألبالا، ترجمة: رافائیل پاتای، برلین، ١٩٠٩، ص٥٧٩) ی وەرگرتووە.

فرۆشتنی زۆرتر لەگەڵ جا فەکانابوو. (حەمەپا شای جاف)یش هەموو جار شتی پێویست بوایە ئەینارده لای و پسوڵەیەکی بۆ ئەنووسی کە ئەوه ندەپارەی کەوتووه تە سەر پا شا. حا تان بوو بە خاوەنی پ سوڵەیەکی زۆر، بەڵام پولێکی شی لە پا شا بۆ وەرنەئەگیرا یەوە، کە شکاتیشی لیٚ بکردایە، کەس لە شکاتی نەئەپرسی! ساڵێك حاکمێك ها تە سولەیمانی، دە ستی کرد بە توندوتیژی، بەتایبەتی لە گەڵ بەگزادەکانی جا فا چوو بە ڕ قا. حا تان ئە مەی بە هەل زا نی، چوو هەرچی سەنەد و پسوڵەی هەبوو، بردی بۆ حاکم و شکاتی ڕێوەکرد لە حه مه پا شا، ئەوه ندەی نەمابوو کە حاکم هەموو هەقە کەی بۆ وەربگرێ تەوە، کتوپڕ لە بەختی حا تان ئەو حاک مە لەویٚ نەماو دەورودو کان وە کو خۆی لیٚها تەوە. حا تان لەتر سان چوو هەچ سەنەدێکی لەدەفتەری حکومەتا هەبوو، هەمووی وەرگر تەوە! لەم کاتا نا حه مه پا شا ناردی بە شوێن حاتا نا و و تی: هەچ سەنەدێکی هە یە بیهێنیٚ تا پارە کەی بدا تەوە. حا تان بەخۆ شی خۆ شی پسوڵەکانی هەڵگرت و لیٚی دا چوو بۆلای پاشا، دەو یت باوك شکاتت لیٚ کردووم، دە سا بەگۆڕە کەی (زا یەر بەگ) هەچ سەنەدێکت هە یە، ئەبیٚ ئێستە هەمووی بخۆی، هەر چی حا تان هاواری کرد کە هیچ هەقێکی ناویٚ و سەنەدەکان ئەدڕیٚ، کەڵکی نەبوو، بەزۆر هەموو سەنەدەکانی دەر خوارد داو وە کو کولێرە بەڕۆن ئەیجویی و قووتی ئەدا، و تی: دەو یت باوك ئەوە دەردت ویٚ شکاتم لیٚ ئە کەی؟ حا تان دە ست لەگونان و ژێر تر گەڕا یەوە بۆ سلێمانی. ماوە یەکی تری پیٚ چوو، پاشا پارەی پێویست بوو، ناردییەوە بۆلای حاتان ئە ندە پارەی بۆ بنێر یٚت و پارە کانی پێشو شی ئەدە مەوە، سەنەدێکی شی بۆ

ئەنوو سم، ئەو وەختە ڕقم هەستابوو بۆیە وام کرد، حاتانیش خۆ ناتوانێ ملەجیڕەیەك بکا، هەستا چوو بۆ لایی و پارەکە و کولێرەیەکی لەگەڵ خۆی برد، پارەکەی دا ناو وتی: پاشا سەنەدم ناوێ، ئەوا پارەکەم هێناوە! پاشاش وتی: نابێ وەقەورەکەی زایەر بەگ سەنەد هەر ئەوی بوێ لەبەینا! حاتانیش دەستی برد کولێرەکەی دەرهێنا و وتی: کەوا تەباشە، لەسەر ئەم کولێرەیە بۆم بنووسە، دوا جار بەحەزرەتی موساقەسەم، قاقەزم بۆ ناخورێ، بەلاّم کولێرەم بۆ ئەخورێ. پاشا تەگبیر و قسەی جووەی بەلاوە سەیر بوو، لەسەر ئەمە بۆیە هەر پارەیەکی قەرزار بوو، هەمووی دایەوە.[1]

(عەتا قەرەداغی) سەبارەت بە جوولەکەکانی قەرەداغ و چۆنێتی مامەڵەکردنیان لەلایەن موسوڵمانانەوە دەنووسێت: من لەزمانی زۆرێك لە پیر و دنیادیدەکانی قەرەدا خەوە بیستوومە کە نەك هەر کورد لەکاتی ئیسلامبوونیدا خراپ مامەڵەی جوولەکەکانی کردووە، بەڵکو لە مێژووی نوێشدا، هەر خراپ مامەڵەیان کردوون و زەویی و زاریان لێ داگیرکردوون و تەنانەت هەندێ جاریش کوشتویانن.[2] هەر لەمبارەیەوە عەتا قەرەداخی ئاماژە بۆ نموونەیەك دەکات لەناو دەیان نموونەی تردا و چیرۆکی سەرنگەنکردنی کە سێکی جوولەکە دەگێڕێتەوە بەدەستی موسوڵمانێك و دەنووسێت: کەسێکی خەڵکی قەرەداخ نادۆزینەوە کە چیرۆکی حەندنیا و سەید سەعدوونیان

---

(١) ڕشتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەرگی٢، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٢٧٧و ٢٧٨

(٢) چۆن لە مێژووی قەرەداخ دەدوێین؟ عەتا قەرەداغی، کوردستانی نوێ ٢٧-٧-٢٠٠٠ ژمارە ٢٢٠٩

نەبیستبێ کە چۆن سەید سەعدوون ئەو جوولەکە یەی سەرنگوون کردووە لە سەر موڵکەکانیی و دوا ییش دە ستی بە سەر موڵکەکانیدا گرتووە.[1] گەرچی (محەممەد عەلی قەرەداغی) لە زمانی حەمە سەعید ناوێکەوە ڕاستی ئەم ڕووداوە بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە و دەنووسێت: حە نەنیا جوولەکە یەکی دەوڵەمە ندی نەڤ سبەرز بووە. تەنا نەت وتوویانە: ئەگەر لیرەی لێ بکەوتا یە، بۆی دانەدەویەیەوە بۆ زەوی تا هەڵی بگرێتەوە. حە نەنیا لەو دوادوایەدا، لات و هەژار کەوتبوو، شەوێك پێش کوژرانی، یان وذبوونی، یەکجارەکی ها تە ماڵی ئێمە- ماڵی باوکی مامۆستا سەعید- باوکم ڕێزی زۆری لێ گرت و دوا یی وتی: خواجە بۆ کوێ دەچی؟ وتی: دەچم بۆ (زەیۆمەر) باوکم زەلامێکی بەناوی عەلی مستەفاوە لەگەڵ نارد تا بردیە زەیۆمەر و گەیاندییە ماڵی حاجی سەعوون -حاجی سەعدوون- و ها تەوە و باوکم لێی تەئکید کردەوە کە بەسەلامەتیی گەیاندویەتی، ئەویش وتی: بەڵێ. بەڵام دوای ئەوە حەنەنیا ونبوو. حەنەنیا پێشتر مامەڵە و کڕین و فرۆشتنی لەگەڵ حاجی سەعدووندا بووبوو، دیاربوو لەم دوایەدا کە هەژار کەوتبوو، وەکو دەڵێن: جوو کە موفلیس بوو، قەرزی کۆن دەخوێنێتەوە. بۆیە هاتبوو بۆ لای حاجی سەعدوون، بەڵکو شتێکی لە قەرزی کۆنی دەست بکەوێتەوە. بە بۆنەی ئەوەوە کە لە ماڵی حاجی سەعدووندا ون بوو و دوای ئەوە نەبینرا، وتیان: حاجی سەعدوون کوشتوویەتی، ئیتر ئە مە

---

(١)چۆن لە مێژووی قەرەداخ دەدوێین...

نەبووە کە حاجی سەعدوون بە ئاشکرا حەنەنیای کوشتبێ، یان خۆی دانی بەو کارەدا نابێت.[1]

لەسەدەی نۆزدەدا زۆرێك لە ڕاپۆرتەکان ئا ماژە بە بوونی جوولەکە دە کەن لە شاری سلێمانیدا و وەك باس کراوە، ئەم جوولەکا نە پێگەیەکی باشی کۆمەڵا یەتییان هەبووە. لە ڕاپۆرتێکدا ئەوە هاتووە کە ساڵی ١٨٩٥ ڕووداوێك دژ بە جوولەکەکانی شاری سلێمانی ڕووی داوە و کۆ مەڵێك لە کوردە کانی شارەکە هێر شێکی زۆر تو ند و دڕندا نەیان کردووە تە سەر جوولە کەکانی شارەکە. ئە مەش کاردا نەوەی لە شاری بە غدا و کەلـ کەتا لە سەر کەوتووە تەوە و سێ نامەش ئاراستەی کەلکەتا لە هندستان کراوە.

ماوە یەك بەر لە جەژنی (حـ صاد) لە ساڵی ١٨٩٥دا نزیـ کەی بیـ ست مو سوڵمان لە کوردە کانی سلێمانی هێر شێکی زۆر ناڕەوا یان کردووە تە سەر ژمارە یەکی زۆر لە جوولە کەکان لە دەرەوەی شار کە لە هاتوچۆدابوون. پاش هێرشەکەش هەستاون بە لێدان و نوا ندنی ڕەفـتاری نا شرین بەرامـبەریان. تەنا نەت باس لەوە دەکرێت کە شەش کەس لە جوولەکا نەی کە کەوتوونە تە بەردە ست ئەم موو سوڵمانانە، ڕوو بەڕووی لـێدانێکی زۆر وەحـ شییانە بوونە تەوە، ئە مە جـگە لە بەتاڵانبردنی ماڵ و سامانیان و دەستدرێژیکردنە سەر ژنەکانیان. لەلا یەکی ترەوە هێرشیان کردە سەر کەنیشتەکەیان و هەستاون بە دڕا ندنی کـتێبی تەورات دزینی زێڕ و زیوی ناو کەنیـشتەکەش. ئەم هێرشانەش دەبێـتە هۆی ئەوەی کە

---

(١) بووژانەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دە ستخەتەکانیانەوە- بەرگی٥، چ١، دار الثقافة والنشر الكردي، بغداد، ٢٠٠٣، ل٣٩٢ و ٣٩٣

ده سەلاتداری شار بۆ دامرکاند نەوەی ئەم بارە نامۆ یەی کە دژ بە جوولەکەکان سەری هەڵداوە، تەداخول بکات و ئەویش بە ناردنی سەباز بۆ ڕاگرتنی ئەو هێرشە ناڕەوایە... پاش ئەوەی کە هێرشەکە لەلایەن کۆمەڵێك ئاژاوەگێڕەوە هەر بەردەوام دەبێت، بۆ ڕۆژی دوا تر دوو بارە دە سەلاتداری شار بڕیار بە ناردنی سەرباز دەداتەوە. لەدوایدا دەردەکەوێت کە هۆکاری ئەم هێر شە شێخەکەیان بووە کە هانی داون هـ ێرش بکە نە سەر جوولەکەکان، ئەگەرچی شێخ خۆی نکوڵی لەمە دەکات.

پاش دامرکاندنەوەی هێرشەکان، کۆمەڵێك لە مو سوڵمانەکان سەردانی جووله کەکان دە کەن و لە یەکێك لە با خەکانی نز یك کەنیـ شتەکەیانەوە دادەنیـ شن و بەیە کەوە مەی دەخۆ نەوە، بەڵام پاش ئەوەی کە شێخ ئەم هەواڵەی پێ دە گات، زۆر توڕە دەبێت و داوا دە کات کە بەزووترین کات لەشاردا دەریان بکەن، پاشان هەندێ لە کوردە کان گوێڕا یەڵی ئەم قسانە دە بن و ئەم بڕ یارە جێ بەجێ دە کەن. جووله کەکانیش لەتر سی گـ یانی خۆ یان بۆ ماوەی حەوت ڕۆژ لە ما ڵەکانیان دەمێـ نەوە و نایە نە دەرەوە. بۆیە دەسەلاتداری شار بڕیار بە دە ستگیرکردنی ئەم کۆمە ڵە ئاژاوە گێڕ دەدات و بە مەبە ستی پارا ستنی یا سا، بڕیاری پارێزگاریکردن لە ماڵ و سامانی جووله کەکانیش دەدات. وەك باس دەکر ێت پاش ئەم ڕووداوە، بیست کەس لە ئاژاوەگێڕە کان دەگیر ێن و هەریە کەیان بۆ ماوەی ١٥–١٨ ساڵ سزای زیـ ندانیکردنیان بە سەردا دەدر ێت و دووا نی تریش نەفی دەکرێن بەرە و دەرەوەی شار.(١)

---

(١) یـ هود کرد ستان و رؤ سائهم القبلـ یون، مرد خاي زا کن، تر جمة: سعاد محـ مد، منشورات مؤسسة ژین، مطبعة شڤان، السلیمانیة، ٢٠١١، ص١٥٣ و ١٥٤

سەبارەت بە ڕەفتاری خەڵکی کورد و موسوڵمانەکانی شاری سلێمانی لە گەڵ جوولەکەکاندا، هەروەك هەموو کەمایەتیە ئاینییەکانی تری کوردستان (کاکەیی، ئێزیدی، مەسیحی) وەهابوون و بگرە زۆر تر لەوان لە گەڵیان خراپ بوون. زۆر جار هاو سێکانیان کچیان بە زۆر لێ دەفڕاندن، ئەنجوومەنی بەڕێوەبەرایەتی ناوچەکە لەجیاتی داد گالە شکاتیانی دەپێچایەوە. پرسیاری ئاسایی ئەنجوومەنەکە ئەوەبوو کە: ئایا کچەکە لەڕووی ساییەوە تەمەنی لەبارە تا بتوانێ بڕیار بدات کە ئایینی خۆی بگۆڕێت؟! سەیرەکەش لەوەدابوو کە مێردەکەی کە هەر ڕفێنەرەکەی بوو، دەبووە وەکیلیی و وەڵامی دەدایەوە!؟[1]

لەهەندێ سەردەمدا جوولەکە ناچار دەکران تا جلی شین لەبەر بکەن یان پەڕۆی شین لەسەر شانیان ببەستن بۆ ئەوەی بناسرێنەوە... خەڵك بەگشتی بە چاوی سووکەوە سەیری جوولەکەیان دەکرد. تەنانەت ئەوانەش کە بوونەتە موسوڵمان، سەرەڕای تێپەڕبوونی چەندین پشت، هەر بە (بن جوو) ناودەبرێن. لەزۆر شوێن وەکو کۆیلە ڕەفتاریان لەگەڵ دەکرا. هەر کەسێك و چەند جوولەکەیەکی بۆ خۆی دیاری کرد بوو. ناچاری دەکردن تا بەبێ کرێ، کاری قوورسیان بۆ بکات. دیارە بەشی

لەشارەکانی تریشدا ڕووداوی لەم شێوەیە ڕووی داوە، بۆ نموونە لەشاری بەغداد ڕووداوێکی هاوشێوە بەناوی (فەرهود)ەوە لە ساڵی ١٩٤١ و لە ئاهەنگی ڕۆژی جەژنی یەشوع پێغەمبەردا ڕووداوە، بۆ زۆرتر بڕوانە (الادیان و المذاهب بالعراق، رشید الخیون، منشورات الجمل، الطبعة٢، بغداد، ٢٠٠٧، ص١٥٣-١٥٦)

(١) مێژووی ئارامیەکان لە کوردستان دا، شاسوار.خ.هەرشەمی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٢٠١

ئا غا و جووتیاری دەوڵەمەند لە جووتیاری نەدار زۆرتر بوو. لەناوچەی باڵەکا یەتی دەر بڕینی (جووی من) باو بوو. لەهەندێ شوێنی تردا، دەسەڵاتدارانی ناوچەیی، سەرانەیان لێ دەسەندن.(١)

کوردێك کە دەگەیشتە جوولەکەیەکی ئاشنا سڵاوی لێ نەدەکرد؟ چونکە وا فێرکرابوو کە گوناهە سڵاو لە کافرێك بکات، بۆیە دەیگوت (ساو) یان ڕۆژ باش و شەوت بەخێر و شتی لەو جۆرەی بەکار دەهێنا، هەروەها لە پرسەشدا نەیا ندەگوت: خوا لێی خۆش بێت. چونکە وا فێرکرا بوون کە بەزەیی خودا هەر بۆ موسوڵمانانە. بۆیە دەیانگوت: خۆتان خۆش بن. لە ناو چەی باڵەکا یەتی زۆر جار کە جوولەکەیەك دەمرد، چەند گەنجێك شەو تەرمەکەیان لەخاك دەردێنا و پڵیتەی ئاگریان تێ دەبڕی... لە هەندێ شوێن، کوردان نانی دەستی جوولەکەیان بەپیس دەزانی و نەیا ندەخوارد. زۆر کەس هەبوون هاتوچۆی ماڵەکانیان نەدەکردن. کە جوولەکەکانی شارۆچکەی گەلاڵە گەڕا نەوە ئیسرائیل، دەو ڵەت قوتابخانەی جوولەکەکانی کرد بە قوتابخانەی دێیەکە. زۆر کەس ئامادە نەبوون کە منداڵەکانیان بنێرنە قوتابخانەیەك کە ڕۆژێك لەڕۆژان جوولەکەی تیابووە. تا سەرەتای ساڵانی حەفتاش هیچ کەس لە گەلاڵە، ئاوی لە کاذیاوی گەڕەکی پێشووی جوولەکەکان نەدەخواردەوە، دوای ئەوە مەلا مستەفا بڕیاری دا تا زیندانێك لە تەنیشت ئاوەکە دروست بکرێت و زیندانییەکان لەو ئاوە بخۆنەوە.(٢)

---

(١) مێژووی ئارامیەکان لە کوردستان دا، ل٢٠٢

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢٠٢-٢٠٣

(ئەریك براور) لە ز مانی (ئەلبالا)وە دەنوو سێت: دزی کردن لە شەواندا و لەو شوێنانەی کە جوولەکەذ شین بوون، بڵاو بوو، چەند کە سێکی چەکدار هەڵیان دەکوتا یە سەر ما ڵەکان و دەرگاکاذ یان دەشکاند و هەموو ئەوانەیان دەبرد کە دڵیان دەیگرت. ئەم دزا نە سەر بە ئاغاکان بوون و بۆ ئەوان کاریان دەکرد.[1]

ئەوە بە سەر زاری بەساڵا چوانەوەیە کە ئەکاتا نەی ئە حەی کرِ نوو[2] کە داوودەر مانی فرۆ شتووە، ئە چوو پرِ دە می ئەکرد لە زەردە چەوەی هاپڕاو و نزیك جوولە کە ڕیش درێژە ڕیش سپییەکان ئەبۆوە و ئەیپرژا ند بە ڕی شیاندا، هەموو ڕی شیان زەرد ئەبوو، ئەوانیش پێئەکەنین و لێی دڵگیر نەئەبوون.[3]

---

(١) یهود کردستان، اریك براور، نقله الی العربیة: شاخوان کرکوکي و عبدالرزاق بوتاني، الطبعة١، مطبعة وزارة التربیة - اربیل ٢٠٠٢، ص٢٧١ کە ئەمیش لە (شرق و غرب، البالا، الرتجمة عن المانیة: رافائیل پاتای، برلین، ١٩٠٩، ص٥٧٩) وەری گرتووە.

(٢) ئە حەی کرِنوو: لە شاری سلێمانی لەدایك بووە و لە ماوەی ذێوان ذیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم تا سەفەربەلك ژیاوە. لە بەسەرهات و ڤسەکانیەوە ئەوە دەردەکەوێت کە ٨٥ ساڵ ژیاوە. ئەوانەی کە ئە حەی کرِنوو ڤسەی خۆشی بۆیان گێڕاوەتەوە (حاجی کاك ئەحمەدی شێخ، مەحموودپاشای جاف، وە سمان پا شای جاف، شێخ مستەفای نەقیب، مەلا وەسمانی موسڵی، حاجی شێخ ئەمین، حاجی تۆفیق "پیرەمێرد" و ڕە شید مدێدین ... تد) بوون. بڕوا نە (سلێمانی لە ئەدەبی فۆلکلۆردا، پرۆفیسۆر شوکریە ڕەسوڵ، لە بڵاوکراوەکانی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، چ١، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٧٧)

(٣) گاڵتەوگەپ و دانسقەی کوردەواری، جەمال بابان، بڵاوکراوەکانی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی (شڤان) سلێمانی، ٢٠١٠، ل٥٤

هەرلەمبارە یەوە هونەرمە ند (عو مەری کەریم ئا غا) لە کە شکۆڵی یادەوەرییەکانی خۆیدا،[1] لە زمانی (حەمەی کوڕی وە ستا عە بدوڵڵای پینە چی)یەوە ئەوە دەگێڕێ تەوە کە وە ستا عە بدوڵڵای باوکی ئەم بەسەرهاتەی کەریم ئاغای باوکی وا بۆ گێڕاوەتەوە:

ئەوکاتا نەی کە جوولە کەکان لە شاری سلێمانیدا بوون، پ یاوێکی جوولە کە بە بەردەم دو کانی کەریم ئا غادا تێدە پەڕێت. پیاوە کە ڕیـ شێکی زۆری پـ ێوە بووە. پـ یاوێکی لە مەڕ خۆ شمان دەذ کە شقارتەیەك دادەگیرسێنیٚ و دەیذ ێت بەڕیـشی جوولەکە کەوە. کابرای جوولە کە لە عەزرە تدا بە دە ست و چمکی چاکەتەکەی خەریکی کوژاند نەوەی دەبێت. بۆنکرۆز د ێت و کابرای بە سەزمان لەتاو ئازار دڵۆپەفرمێ سك و بە چاویدا دێ تە خوارەوە. کەریم ئا غای خوالێخۆشبووش بەم دیمەنە زۆر سەغڵەت دەبێت و بە گژ کابرا کەدا دەڕوات و سەرزەذ شتی دە کات و پـ ێی دەڵ ێت: خوا بتگر ێت، ئەم جوولەکەیە گوناهی چییە وا ئاگرت لە ڕیشی بەردا؟! کابرا هیچ جواب ناداتەوە و تەریق دەبێتەوە و دەڕوات. کەریم ئاغا و وەستا عەبدوڵڵای باوکم دڵنەوایی جوولەکەکە دەکەن و ئەویش پێیان دەڵێت: چیمان لیٚ دەکەن با بیکەن، بەڵام ئێوە لەسەر ئێمە خۆتان پیاوخراپ مەکەن.

لەنێو مو سوڵمانەکاندا کە سانێك هەبوون گێ چەڵیان بە جوولە کە کردووە و بە کەم لێیان ڕوانیون. هەرچەندە ئە مە نەریتێك نەبووە کە کورد وەك نەتەوە پەیڕەوی کردبێت، بەڵکو زیاتر پەیوە ست بووە بە

---

(١) دەستنوو سێکی هونەرمە ند (عومری کەریم ئا غا) کە لە ڕۆژی ٢٠١٢/١٢/٧ نووسراوە.

مه سەلەی مو سوڵمانێتی کوردەوە، وەك ئاشکرا شە کە تێڕوانینی ئیسلام بۆ جوولەکە تێڕوانینێکی دۆستانە نییە و قورئان وەك کتێبی پیرۆزی مو سوڵمانان ز یاتر ئەم ڕاڤە یەی لەدڵی مو سوڵمانلندا بەرجە ستە دە کات، بەپێچەوانە شەوە ئەم تێڕوانین نە بەرام بەر بە مەسیحییەکان بەم شێوەیەی نییە.

(د. بێ ستون) دەگێڕێ تەوە کە: لەناو مو سوڵمانەکاندا باوەڕێکی وە ها هەبوو کە نابێت ڕێ گە بە غەیرە د ین بدرێت کە کەنیسە و کەنیشتە دروست بکەن، بەڵام کەسێکی وەك شێخ حسامەدینی بیارە بە مە ڕازی نەبووە و لە هەڵە بجە خۆی یار مەتی داون تا کەنیشتە دروست بکەن؟! کە خەڵکەکەش وتوویانە ئەمە چۆن؟ شێخ حسامەدین وتوویەتی لەدواییدا ئەبێت بە مزگەوت، هەرواش بوو لە دوایدا بوو بە مزگەوتی (ئەحمەدی)[1]

(ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕە شە) لە کتێبی شاری سلێمانیی و لەباسی چەند جوولەکەیەکدا، ئامارژە بە دوو ڕوودا و دەکات کە یەکێکیان تایبەت بە کوتاڵفرۆ شێکی جوولە کە بەناوی (جر یوە)وە کە لەلا یەن منداڵا نەوە ناتۆرە یان لێ داوە و پێ یان و تووە (هۆ جر یوە جر یوە جر یوە... لا یەکی گو نت تەقیوە) دووەمی شیان کو شتنی وێ نەگرێکی جوولەکە یە بەناوی (نووری) کە ڕۆژێك لەو حەو شەیەی کە وێنەی لێ وێنەی دەگرت، خنکاندوویانە؟ چونکە پارەیان پێ شك بردووە.[2]

(١) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، (د.بێستون)

(٢) شاری سلێمانی، بەرگی ١، ل٣٧٤- ٤٩٧

(ڕه شید شه‌وقی) له یاددا شته‌کانی خۆ یدا و له‌با سی هۆ کاری داوه‌تکرد نی بۆ سه‌ر شاییه‌کی خز می براده‌ره که‌ی که جووله که ده‌نووسێت (له گه‌رمه‌ی به‌هار، ڕۆژی پێنجشه‌ممه له مه‌کته‌ب له ده می پشوو (ئیسراحه‌ت)دا هاوڕێ (عه‌لی ئه‌ستێره) له ته‌ك (عه‌بدولعه‌زیز)ی پوورزام و (فائیق)ی حزمم و هاوڕێ (قادر به‌گ) و (یه‌حیا) هه‌ر پێنج یان هاتـنه ژووری صنفه‌وه بۆ لام، که له‌وده مه‌دا خه‌ریکی خه‌تخۆشیی نووسینی فرانسی بووم، به‌جارێك (سلام علیکم) وتیان: ئێستا ته‌کلیفێکت لێ ئه‌کرێت، چونکه ته‌کلیفی شه‌ره‌فه ڕه‌د ناکرێت. وتم: چییه بڵێن؟ عه‌لی ئه‌ستێره وتی: خۆت ئه‌زانی که من پوور و خاڵی جووله‌که‌م هه‌یه و کچی پووره‌که‌م شووی کردووه به کوڕی خاڵۆزاکه‌م و سبه‌ینێ که جومعه‌یه، له ماڵی پوورمدا شایی ئه‌کرێت به‌پێی ڕه‌وشتی جووله‌کانه. مه‌علوومیشه که جووله‌کان پیاوی سه‌رسه‌ریی و خراپ بۆ عه‌ره‌قخواردن و کرده‌وه‌ی نا به‌جێ دێـنه جوو له‌کان و له زۆر شاییدا په‌لاماری ژنه جووله‌که‌یان داوه و هه‌را قه‌وماوه. له‌به‌ر ئه مه‌ی که ئێمه به کوڕی خه‌لیفه ناسراوین و یه‌کێتیشمان هه‌یه، هه‌موو که‌س ته‌قیه‌مان لێ ئه‌کات. جا له‌به‌ر ئه‌مه که من شاگردێکم له‌گه‌ڵ ئێوه‌م و به‌م هۆ یه‌وه خاڵ و پوورم هاتن و تکایان لێ کردم که هه‌رچی ڕه‌فیق صنفم هه یه کۆ یان بکه مه‌وه و بۆ سبه‌ینێ چوونه ماڵی پوورم وه به‌و هۆ یه‌وه پارێزگاریکردنی شاییه‌که و پارا ستنی له خرا په‌کاران و موحا فه‌زه‌ی شه‌ره‌ف کچی پوورم و زۆر مه‌منوون بوونی زۆر که. جا له به‌ر ئه مه

ئامادەبە سبەینیٚ دیٚم بۆماڵەوە بە شویٚنتا وە لەسەر ئەمە کە شتیٚکی وایە، وتم باشە بەسەرچاو.[1]

بەپیٚی ئەم ئیفادانە کە لە بنکەی پۆلیس و لەکاتی بۆردومانکردنی شاری سلیٚمانی لەلا یەن ئینگلیزەکا ندا وەر گیراوە، لەلا یەن عەشایرەکانەوە دوکان و گەنجینەی جوولەکەکان تالاَن کراوە:[2]

بەڵگەنامەی یەکەم:

١٩٢٤/٨/٣٠

من کولگیرم لە خانی (حاجی عەبدوڵلا فەتحوڵلا)دا لە حوجرەکانی سەرەوە حوجرەیەکم بە کریٚ گرتووە. ماڵی خۆمم لە حوجرەکەی خۆم دەرهیٚنا و بردمە ماڵی (مەلا ئەمین) لە پاشاندا کە هاتمەوە بۆ خان تەماشا دەکەم حوجرەی (یەعقوب) لە تەرەف عەشایرەوە دەستکرا بە تالاَنکردنی! منیش دەستم کرد بە هاوارکردن و زۆریان لیٚ دام و کە نەجاتم بوو، هەمدیسان دەستم کرد بە ماڵگویٚزانەوە وەکو ڕەهبەر لە گەڵیاندا ئەسوڕامەوە. هەموویان لەمن پاڕانەوە کە لەگەڵ حەمالاَ هاتوچۆیان بۆ بکەم تا ئەشیایان زایع نەبیٚت و ئەم ئەشیایانە هەمووی چوو بۆ ماڵی مەلا ئەمین. حەمالەکە هات و داوای حەماڵی لە ئیبراهیم جولاَ کرد، ئیبراهیم جۆلاَ وتی: ئەم فەردەیە هی من نییە فەقەت

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٤١-١٤٢

(٢) ئەم سیٚ بەڵگەنامەیەم لە (محەممەد مەردان) ی نووسەر و شارەزای بواری فۆلکلۆر لە ڕۆژی ٤،٢٠١٣/٢١ وەرگرتووە.

جاجمێکی له فەردەکەی سەعید ئەفەندی دەرهێنا و دای به حەقی حەماڵیدا و فەردەکەشی خستە ژووری ماڵی مەلا ئەمین.

تۆ له سەرەوە ئیفادەت دا کەوا ئەو جاجمە له تایەکی ماڵی سەعید ئەفەندی دەرهات و درا بە حەماڵەکە.

ئێوە سەهوتان نووسیوە، من نەمزانی ئەو تایە هی کێیە و ساحیبی دیار نەبوو، فەقەت لە ماڵی مەلا ئەمین حەماڵەکە داوای حەقی کرد، جاجمێکیان لە تایە بێساحێبەکە دەرهێنا دایان بە حەماڵەکە.

س/ ئەو حەماڵە کێیە و ناوی چییە؟

ج/ ناوی نازانم و نایناسم.

س/ ئەو تایە کە بێساحێب بوو چی لێ هات؟

ج/ لەماڵی مەلا ئەمین خرایە ژوورەوە.

س/ ئەو تایە کێ تەسەروفی کرد و کێ خستییە ژوورەوە؟

ج/ خواجە ئیبراهیمی جوولا تەسەروفی کرد و ئەو خستییە ژوورەوە یەعنی ماڵی مەلا ئەمین.

س/ لەپاشاندا زانی ئەو تایە بێساحێبە چی لێ هات؟ خواجە ئیبراهیم بە کەسی نەوت کە ئەو تایە بێساحێبە لای منە؟

ج/ نازانم و نەمبیستووە ئیفادەم لەمە عیبارەتە.

دانیشتووی مەحەلەی جوولەکان

هەنووکە کوڕی بابا ئەلباو

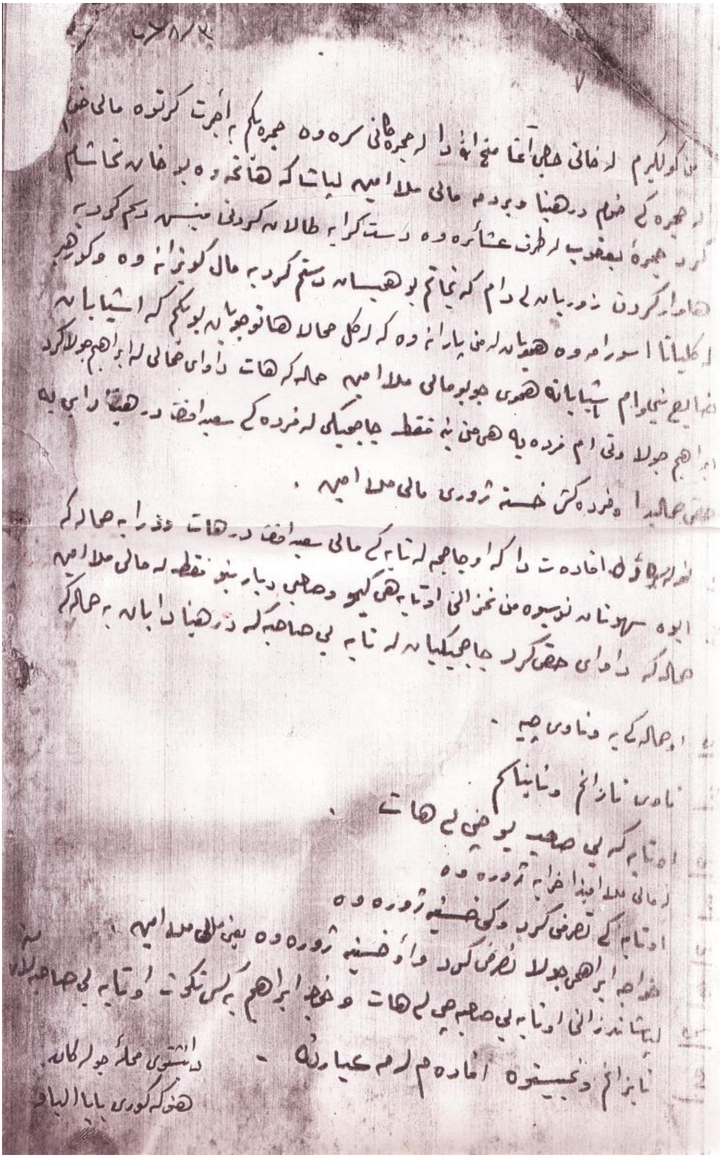

[illegible] ... ئەجرت کرتووە مالی خف[illegible]

من کوڕەکەم لە خانی حاجی آغا منیش [illegible] دا لە حجرەکانی کەوە حجرەیکم بە

[illegible] حجرەکەی [illegible] مالی ملا امین [illegible] هاتەوە بە [illegible]

[illegible] کوردستان [illegible] طالانە کردنی [illegible] دەکەم کەوە

[illegible] لە طرف عشائرەوە دەستکرا بە [illegible] دەستم کرد بە مال گوێزانەوە وەکو هەر

[illegible] کردن [illegible] کە [illegible] دەستم کرد بە [illegible]

[illegible] هاتووە بە [illegible] کە اشیاکانە

[illegible] هەر چوار [illegible] مالی ملا امین [illegible] هات [illegible] مالی لە ابراهیم جولاکرد

ابراهیم جولا وتی ام [illegible] فقط [illegible] لە [illegible]

[illegible] مالی ملا امین .

[illegible] مالی [illegible] هات [illegible] حالکە

[illegible] افادەت دا [illegible] کە مالی [illegible] مالی ملا امین

[illegible] فقط [illegible]

[illegible] حجکیانە لە [illegible] بابە بە حالکە

[illegible] .

[illegible]

[illegible] هات .

[illegible]

[illegible] ملا امین [illegible]

[illegible] ملا امین .

[illegible] ابراهیم جولا [illegible]

[illegible]

[illegible] افادەم [illegible] .

ئاشتی [illegible] جولەکانە

[illegible] بابا الیاهو

بەڵگەنامەی دووەم:

لە وەقتی بۆردوماندا لە تەرەتۆغان بووم. لە سەعات یازدە و ذیوی عەرەببیدا هاتمەوە بۆ خان، کە تەما شام کرد خان سووتاوە! هەرچی ماڵی من بوو لە حوجرەی خۆما بوو و بەعزێکیشی لە حوجرەی سابر کەرکووکیدا بوو. زۆر بە عەجەلە دەستم کرد بە ماڵی خۆم گوێزا نەوە و بە حەماڵدا هاڵم گرت و بردم بۆ ماڵی مەلا ئەمین.

س/ بە پ ێی ئیـ ڤادەی هەنوو کە لەو وەڤ تەدا کە بارەکا نت گوێزاوە تەوە تا یەکی بێ ساحێب لە گەڵ شتومەکەکانی تۆ مەوجوود بووە و بۆ حەقی حەماڵی لەو تا یە جاجمێکت دەرهێناوە و داو تە بە حەقی حەماڵ یدا و ئەو تا یە بێ ساحێبەش تۆ تە سەروفت کردووە و هەڵت گرتووە؟

ج/ من ئاگام لە تا نییە و تەسەروفم نەکردووە و جاجمم بە حەماڵ نەداوە و لە خسوس ئەم تایە بێمەعلومانم.

س/ ئەو وەقتە کە ماڵت گوێزایەوە هەنووکە مەوجوود بوو یان نا؟

ج/ نە هەنووکەم دیوە و نە چاوم پێی کەوتووە.

س/ ئەو ئەشیایانە کە چووە ماڵی مەلا ئەمین، مەلا ئەمین لەو ئا نەدا لەوێ مەجوود بوو یان نا؟

ج/ مەلا ئەمین مەوجوود بوو.

س/ لەو ئەشیایانە ئەشیای کێ سووتا؟

ج/ من کە ئە شیاکانم بردە ماڵی مەلا ئەمین بۆ بەیانی ذ یوەڕۆ چوومەوە ئەوێ د یم لەوێ تا یە بە سووتاوی کەوتبوو، لە (داذیار)م

پرسی وتم: ئەم تا یە سووتاوە هی کێیە؟ وتی: نازان فەقەت ئەوم بەدی ئەکرد.

س/ ئەو ئەشیا سووتاوانە کەس بە ساحێبی دەرنەچوو؟

ج/ نازانم. ئیفادەم عیبارەتە لەمە.

دانیشتووی مەحەلەی جوولەکان

ئیبراهیم کوڕی گووری

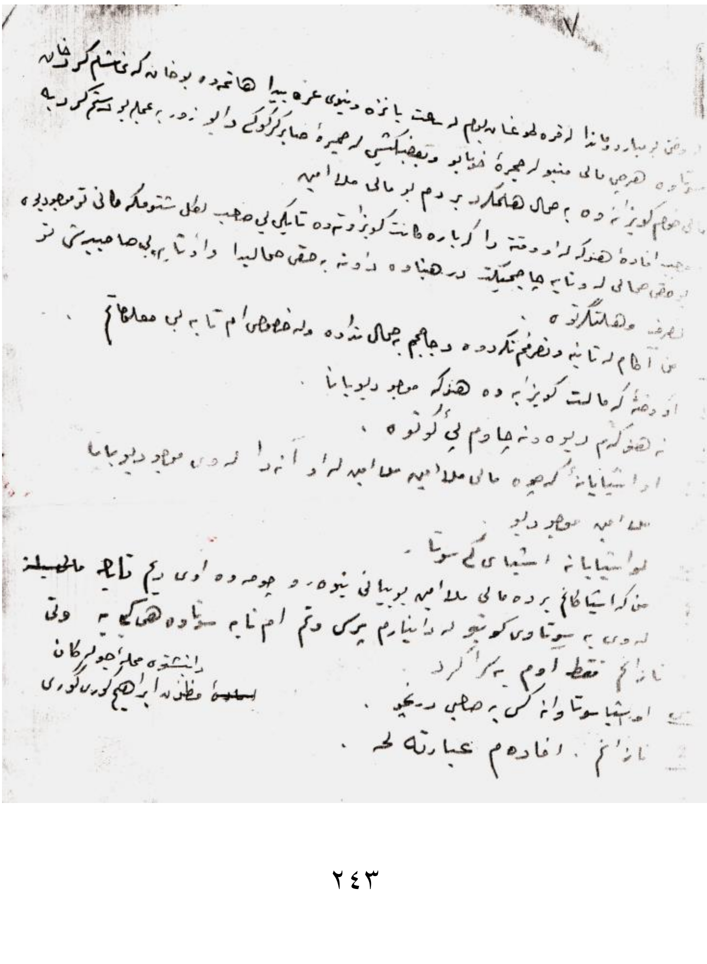

بەڵگەنامەی سێیەم:

٢٤/٨/٢٣

ڕۆژی بۆردومانی سلێمانی لە خانی حاجی عەبدوڵڵا فەتحوڵڵادا ئەشیای خۆم لە حوجرەی خۆمدا سەعات لە دوازدە چارەکی کەم، لەگەڵ چەند کەسانێك کە مەحسووبی خۆم بوون و ئەشیا شیان لە حوجرەی منداببووە، هاتین بۆ خان بۆ ئەشیا گوێزانەوە. کە تەماشام کرد، حوجرەکەی من شکابوو، هەنووکە و یەعقوبی برای و چوارپێنج عەسکەر لە بەر حوجرەکەی مندا ڕاوەستابوون. هاوارم کرد و وتم: ئیبراهیم ئاغا حوجرەکەی من شکاوە و هیچم نەماوە!؟ ئیبراهیم ئاغا و تۆفیق ئەفەندی هاتن و دەستیان کرد بە خەڵك دەر کردن و ئەو ئەشیایەی کە لە حوجرەمەدا مابوو، حەماڵم هێنا و دەستم کرد بە گوێزانەوەی بۆ ماڵی مەلا ئەمین و لە پاشاندا کە ئاشیاکانم گوێزا یەوە بۆ ماڵی مەلا ئەمین، ڕۆیشتمەوە بۆ ماڵی خۆم. شاهیدم هەیە ئەم هەنووکەیە لەگەڵ حەماڵمدا بووە و ئەشیاشی بۆ گوێزاومەتەوە.

س/ لەو وەقتەدا کە بارەکانتان هێنا، هیچ تای بێساحێبی لێ بوو؟

ج/ نەبوو.

س/ خواجە ئیبراهیم بە ئیفادەی شاهیدەکان لە تا یەکی بێساحێب جاجمێکی دەرهێناوە و داوێتی بە حەقی حەماڵیدا و تایەکەش خۆی هەڵیگرتووە.

ج/ قەتعییەن بێمەعلوماتم.

س/ لەبەرچی سەعید ئەفەندی ئێوەی موتەهەم کردووە بەم تایە بردنە؟

ج/ نازانم و ئاگامان لەم تایەش نییە.

س/ لە ماڵی مەلا ئەمین تای سووتاوت دی؟

ج/ نەخێر. ئیفادەم لەمە عیبارەتە.

دانیشتووی مەحەلەی جوولەکان

یەعقوب کوڕی ساسۆن

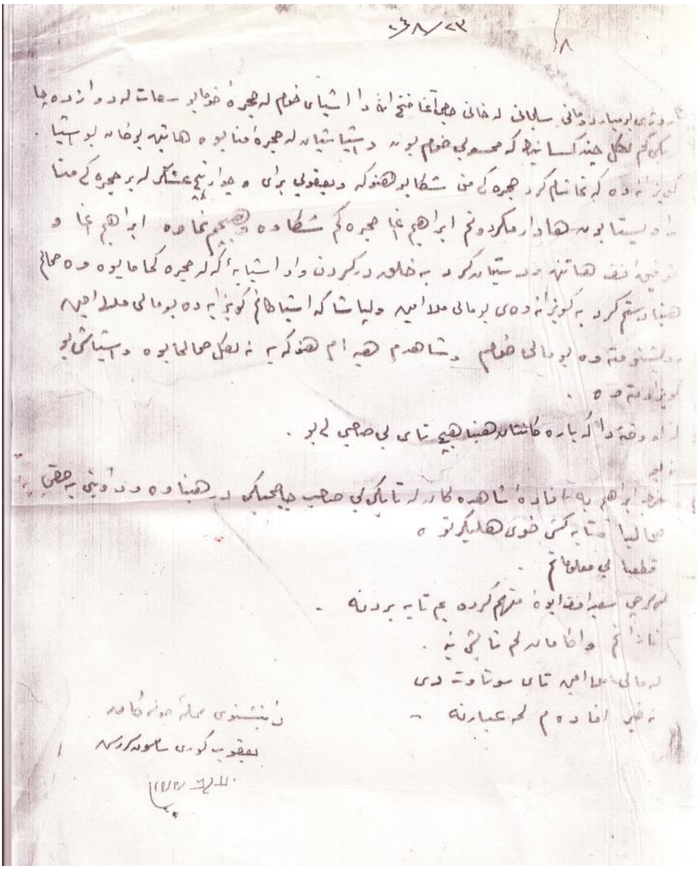

پاشماوەی کارەساتی بۆمبارانکردنی سلێمانی– ١٩٢٤[١]

سوپای ئینگلیز لە سلێمانی– ١٩٢٤[٢]

---

www.facebook.com/Slemani.Photo (١)

(٢) هەمان سەرچاوە

بەڵام سەرەڕای هەموو ئەم نموونانەش، خاڵی هاوبەش و نموونەی پێکەوەیی و ڕێز و برایەتییش هەبووە لەڕووی پەیوەندییان لەگەڵ تێکڕای چین و توێژە جیاوازەکانی شاری سلێمانی، پەیوەندییەکی پتەو و بەهێزیان هەبووە و تەنانەت هەندێک جار بۆ چارەسەری کێشەی نێوان خێزانەکانیان پەنایان بردووەتە بەر (کاک ئەحمەدی شێخ) ئەگەرچی لەناو خۆیاندا دوو کەس بەناوەکانی (مالوم، برایم باروخ) هەبوون کە گەورە و ڕیش سپی بوون.[1]

(فرێزەر) یش کە لە ساڵی ١٨٣٤دا سەردانی شاری سلێمانی کردووە، کە لەسلێمانییەوە بەرەو کفری دەچێت و لەولای دێی ژاڵەوە باسی دێی (کەرادە) دەکات کە یەکێک لە سیفەتەکانی ئەم دێیە ئەوە بوو کە دانیشتوانەکەی بریتی بوون لە سەدوپەنجا هەتا دوو سەد خانوو سێ یەکی ماڵە جوولەکە بوو. بەپێی ڕۆژگار و ژیان موسوڵمان و جوولەکەکان ڕێککەوتوون و تێکەڵبوونێکی باش تێکەڵ بوون.[2]

هەر سەبارەت بە پێکەوە ژیانیان بە شێوەیەکی هاوبەش بەڵگەی ئەوە لەبەردەستدایە کاتێ مەلیک فەیسەڵی یەکەم لە ساڵی ١٩٣١دا سەردانی شارەکەی کردووە لەلایەن مامۆستایەکی جوولەکە بەناوی (ڕەحیم ئەفەندی) یەوە وتارێك پێشکەش کراوە و لەو تارەدا بۆچوونی جوولەکەکانی شاری سلێمانی لەسەر پێکەوەژیانیان بەم شێوەیە خراوەتە ڕوو: دەمەوێ ئەوەتان پێ ڕابگەیەنم کە

---

(١) شەجەرەی بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی (بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی لە نێوان سالانی ١٧٨٤-١٩١٤)، ل١٤٨٨

(٢) چمکێك لە مێژووی کورد (گەشتەکەی فرەیزەر بۆ کوردستان و میزۆپۆتامیا ساڵی ١٨٣٤) ، جعفر الخياط، و: ئومێد ئاشنا، سلێمانی، ١٩٩٦، ل٥٧

جووله کەکانی ئەم شارە لە گەڵ برا مو سوڵمانەکانیاندا ژ یانێکی ئازادا نە دەژ ین و پێ کەوە لەخز مەتی شارەکەدان بەبێ ئەوەی هیچ جیاکارییەکی ڕەگەزیی و ئایینی لەنێوانیادا هەبێت.(١)

لا یەنی کارگێڕیش ڕ ێزی لە کەمینە و ئایینەکانی تر گرتووە، بۆ نموو نە لە مانگی ڕەمەزا ندا ڕێ گەیان پ ێدراوە کە لە بازاڕ و چایخانەکاندا بخۆن و بخۆنەوە، ئەوەتا لە ئاگادارییەکدا هاتووە:

ئیعلان

ئەمڕۆ ١٤

لە مانگی ڕەمەزا ندا هەر قاوە چییەك کە ئارەزوو بکا دە توانێ بە ڕۆژ قاوەخانەکەی بکاتەوە و خەڵکی لێی دابنیشێت، بەڵام ئەو کە سانەی لە قاوەخانە کە دائەنیشن بێج گە لە نە سرانی و جووله کە و سائیر غەیرە مو سلیم لە خەڵکی شار هیچ کەس نابێ بخوا و بخوا تەوە و باجگەرە بکێشێ ئەمما لادێیی و غەریبە بەو شەرتە لە جێگایەك دانیشن کە کەس نەیانبینێ و ئا شکرا نەبێ لە پەردەی ئەدە بدا دە توانن لە چایخانە و جێگای تر بخۆن و بخۆنەوە. بە واستەی ئەو مەئموورە مەخسوسانەوە کە بەلەدییە دایان دەنێ دایما پرسیار و تەماشا دەکرێ. خەڵکی شار لە هەر جێگایەك بخوا و بخواتەوە یا جگەرە بکێشێ باج سێ ڕووپیە جەریمە دەکرێ بۆ زانیین هەموو کەس بەیانی دەکەین.

١٧ی مەی ١٩٢٠

بەناوی مەجلیس شار

محەممەد حسەین(٢)

(١) ڕۆژنامەی ژیان، ژمارە ٢٨٧ی ساڵی ١٩٣١

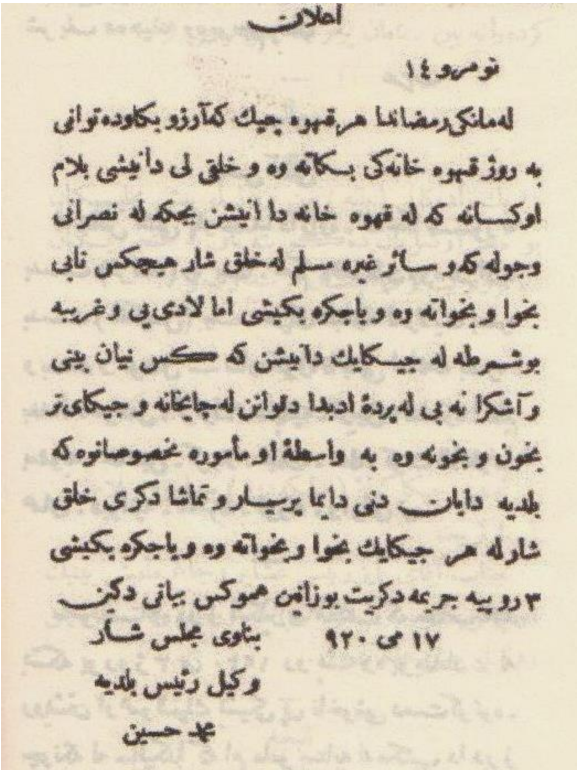

اعلان

نومرو ١٤

لەملكی رمضاندا هر قهوه چیك كه آرزو بكاوده توانی
بە روژ قهوه خانەكی بسكاتە وە و خلق لی دانیشی بلام
اوكسانە كە له قهوه خانه دا انیشن یعنی له نصرانی
وجولەكەو سائر غیره مسلم لەخلق شار هیچكس نابی
بخوا و بخواتە وە و پاجكره بكیشی اما لادی بی و غریبە
بو شرطه له جیگایك دانیشن كه كس نیان بینی
و آشكرا نه بی لەپردة ادبدا دتوانن لەچایخانە و جیگای تر
بخون و بخونە وە بە واسطة او مأموره خصوصانوه كه
بلدیه دایانـ دنی دایما پرسیار و تماشا دكری خلق
شار له هر جیگایك بخوا و بخواتە وە و پاجكره بكیشی
٣ روپیه جریمه دكریت بو زانین هموكس بیانی دكن
١٧ می ٩٢٠ بناوی مجلس شار
وكیل رئیس بلدیه
محمد حسین

پەیوەندی باشی نێوان جوولەکە و کوردە موسوڵمانەکانی شارەکە گەیشتووەتە ئاستێك کوردە موسوڵمانەکان ژن لە جوولەکەکان مارە بکەن. ئەگەرچی بەپێی شەریعەتی جوولەکە و پاڵپشت بە (سەفەرەکانی تەورات)[1] بۆچوونی جیاوازی لەسەرە. لە سەفەری (الاوین)دا بە حەڵاڵ

---

(٢) ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە ٤ی ساڵی ١٩٢٠

(١) کتێبی پیرۆزی جوولەکەکانە و یەکەم کتێبی ئاسمانییە. بە (العهد القدیم)یش ناو دەبرێت. لە سێ بەش پێك هاتووە. بەشی یەکەمی پێکهاتە و دروستبوونی

و له سەفەری (التثذ یة)دا به حەرام دا نراوه، تەنا نەت ئەم ژن و ژنخوازی یه له شوێنەکانی تری کوردستانی شدا هەبووه (هێ نری بێندەر)[1] بەم شێوەیه ئەم بارەی یادا شت کردووه: به شی سەرەوەی شاری ئام ێدی ج گه له جووله که که به شی زۆری دانی شتوان پ ێك دەه ێنن، که سی دی کەی لێ ناژی. ئەم جوولەکا نه له گەڵ موسوڵمانەکاندا، پەیوەندیان هەیه و ئەم پەیوەندییه لەڕێی شووکردنی ژنه جووەکانەوه به مو سوڵمانەکان درو ست بووه. هەیکەلی پیاوه کان گچکەن و خەتی سیمایان تاڕادەیەك ڕێکوپێکه، بەڵام لەمەڕ ژنان، دیاره ئاوێتەبوونی نەژادی جوو و کورد ئەنجامێکی با شی نەداوه، گچکه و لاواز و بێتوا نان. ڕوو یان نا شرین نی یه، بەڵام بەهۆی زوو مێردکردنیانەوه، داکەوتوون و ئیدی بەشێوەی ئا سایی خۆ یان گه شه

جی هان و فەل سەفەکەیەتی، به شی دووه میش بۆ با سی پێغەم بەران و به شی سێیەمیشی بۆ چیرۆکی ئایینیی و حیکمەت تەرخان کراوه.

(١) هێ نری بێ ندەر: گه شتیاری فەرەن سی (هێ نری بێ ندەر Henry Binder) هاوڕێ لەگەڵ (ئەمیل هامیلین Emile Heamelin) ی هاوولاتییەکه یدا، له ده یەی کۆ تایی سەدەی نۆزدەدا و بۆ ماوەی سێ مانگ و ن یو، گه شتێکی جوگرافینا سیی و دێرینەنا سییان به خاکی ئەرمەن ستان و ئ ێران و ئ ێراق و تورک یادا کردووه. هێ نری کۆی ئەو شتانەی بینیویەتیی و زانیاری لەسەریان کۆکردووەتەوه، له کتێبێ کدا بەناوی (سەفەرنامەی هێ نری بێ ندەر) و له چوار چێوەی پازده به شدا، یادا شت کردووه. ئەم کتێ به سالی ٢٠٠٦ لەلا یەن (ئەبو بەکر خۆ شناو) ەوه له ز مانی فار سییەوه کراوه به کوردیی و بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان بلاوی کردووەتەوه.

نا کەن. تا چ ڕادە یەك جوانی ئەما نە لە گەڵ جوانی نەژادی ئەو دووانەیان، ژنە جووەکانی جەزائیر و مەراکیشدا، جودایە.[1]

(خەنی ڕەشید نانەوا) کە دایکی جوولەکەبووە بەناوی (بەیان)ەوە و دوای ئەوەی کە شووی بە باوکی کردووە و ناوی خۆی کردووە بە (نازدار) دەگێڕێ تەوە کە: کە دای کم بوو بە مو سوڵمان، لەلا یەن جوولەکەکا نەوە هیچ ناڕەوایەتیەك نەبوو، هاتو چۆ بەردەوام بوو تا ئەو ساڵی ١٩٤٦ کۆچی دوایی کرد.[2]

لەکتێبی (ڕ شتەی مرواری)دا و لە چەند شوێنێکدا ئا ماژە بە نا لەباریی و خرا پەی ژ یان و گوزەرانی جوولە کەی کورد ستان بەگشتیی[3] و کەسایەتی جوولەکە کراوە، بەڵام ئەوان تەنها لە ڕێگەی ز مان و دەربڕی نەوە بەرپەر چی هەموو ئەو نا لەباریی و گێ چەڵانە بوونە تەوە و وە ستایانە وەڵامیان هەبووە، لێرەدا چەند نموونە یەکی لێ دەهێنینەوە:

---

(١) سەفەرنامەی هێ نری بێ ندەر، هێ نری بێ ندەر، وەرگێڕا نی لەفار سییەوە: ئەبوبەکر خۆشناو، خانەی وەرگێڕان، سلێمانی ، ٢٠٠٦

(٢) بەرنامەی دیرۆکی کەناڵی ئاسمانی گەلی کوردستان، (خەنی ڕەشید نانەوا)

(٣) بۆ نموونە باسی جوولەکەیەکی قەرەداغ دەکات کە دزبووە، (ڕشتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەرگی١، دەز گای چاپ و پەخ شی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل١٠١و١٠٢) یان باسی جوولەکەیەکی بنە دەکات کە چۆن دزی لێ کراوە (ڕ شتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەرگی٣، دەز گای چاپ و پەخ شی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٥٠١و ٥٠٢) یان دەستدرێژیکردنە سەر ژنە جوو یەك لە کەرکووك (ڕ شتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەرگی٤، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٥٤٥و ٥٤٦)

جوولەکەیەکی سولەیمانی کوتاڵفرۆش بە کۆڵانێکا ئەڕوا، چاوی لە بەر پێی خۆی نابێ، سەگێ لەسەر ڕێگا ئەبێ، پێ ئەنێ بە قا چی سەگەکەدا، پیاوێکی ئا سووری لە باڵەخا نەوە چاوی لێ ئەبێ، بانگی ئەکا: جووە ئەوە بۆ چی پێت ناوە بە قا چی باوک تا؟ جووە کە دە ست ئەبا قا چی سەگەکە هەڵئەبڕێ و تەما شای ناولنگی ئەکا و ئەڵێ: کوا خۆ خەتە نە نەکراوە!)[1] کە مەبە ستی جوولەکە کە ئەوە یە کە لە بەر ئەوەی سەگەکە خەتەنە نەکراوە، کە وابوو سەر بە ئێوەیە (ئاسووری) نەك جووبێت.

یان وا هاتووە کە (ئیسحاقە جوو) هەبوو لە سولەیمانی، ڕۆژێکی مانگی ڕە مەزان لە ذ یوەڕۆدا ئە چێ بۆ لای (عیزە تی فا تە) لەما ڵەوە، سەیر ئەکا عیزەت نان و کەباب ئەخوا!! ئەویش بەبێ قسە دائەنیشێ و لەگەڵیا دەست ئەکا بە نان بو کەباب خواردن. عیزەت ئەڵێ: گۆشتی ئەم کەبا بە مو سوڵمان سەری بڕ یوە، تۆ چۆن ل یێی ئەخۆی؟! ئیسحاقیش ئەڵێ: عزەت ئەفەندی لە جوو شا جووی وە کو من هە یە، وەکو لە موسڵمانا موسوڵمانی وەکو جەنابت هەیە.[2]

(شێخ محە ممەدی خاڵ) سەبارەت بە (ئیسلامەتی جوولەکە یەکی سلێمانی)[3] دەنوو سێت: جوولەکە یەك بووە لە شاری سلێمانی لە سەرەتای سەدەی سیازدەی کۆچیدا کە پێی وتراوە (عەبە دیا) یەکێك

---

(١) ڕشتەی مرواری، عەلائەدین سەجادی، بەرگی١، ل١٦٥

(٢) هەمان سەرچاوە، بەرگی٦، ل٢٧٤

(٣) مێژووی ئەم گێڕانەوەیەی مامۆستا خاڵ بۆ پێش ساڵی ١٩٨٢ دەگەڕێتەوە. بڕوانە ئەو پێشەکییەی کە بۆ کتێبی (لەسەرگوزشتەکانی ژیان، شێخ موحە ممەد خاڵ، لەبڵاوکراوەکانی پرۆژەی تیشك، کۆمپاذ یای چاپ و پەخشی نوو سەر، ٢٠٠٧، ل١٧) ی نووسیوە.

بووه له پیاو ماقوولانی ئەم شارە. ئەم جوولەکە یە زۆر هاتو چۆی شێخەکانی سلێمانی کردووە، نەخوازەڵا هی شێخ مستەفای نەقیب. ڕۆژێ شێخ مستەفا پێی ئەڵێ: خاڵە عەبە دیا، تۆ کە ئەمەندە دۆست و خۆشەویستی ساداتی، بۆ موسوڵمان نابیت؟ ئەویش کتوپڕ ئەڵێ: بەخوا ئەگەر ئیسلامەتی وەك كاك ئەحمەدی شێخە، ئەوە بەمن ناکرێ و ئەگەر وەك ئێوەشە، ئەوا هینەکەی خۆم باشترە.[1]

له چیرۆکێکی فۆلکلۆریدا وا هاتووە کە: کابرا یەك جوولەکە یەکی گرت. جوولەکە کە لێی پرسی: چیم لێدە کەی؟ کابرایش وتی: جا چیت لێ بکەم! ئەتخۆم! جوولەکە کەش وتی: مەمخۆ، من سێ ئامۆژگاریت ئەکەم و بەو شەرتەی گوێم لێ بگری، ئەوەت باشترە لەوەی من بکوژیت. بەڵێ کابرا ڕازی بوو... جوولەکەکە وتی: یەکەم ئامۆژگاریت لێرە پێ ئەڵێم و دووانەکەی تریان لەسەر دارەکە. کابرا بەمە شیان ڕازی بوو... جوولەکە کە وتی: یەکەم ئەوە یە کە لەدوای جوولەکە مەچۆ. کابرا وتی: باشە بەقسەت ئەکەم. جوولەکەکە چووە سەر دارەکە و ڕووی کردە کابرا و وتی: تۆ بۆچی منت ئازاد کرد؟! خۆ من سێ مسقاڵ زێڕم لە گەروودا یە! کابرا وتی وەڵڵاهی ڕاست ئەکەی، دەی ئەوانی تریشم پێ بڵێ، جوولەکە کە وتی: وەڵڵا یەکەمیانت زۆر لە گوێ گرت، نۆرەی ئەوانی ترە... لەشەقەی باڵی یا و لەسەر دارەکە هەڵفڕی.[2]

---

(١) لەسەرگوزشتەکانی ژیان، شێخ موحەممەد خاڵ، لەبڵاوکراوەکانی پرۆژەی تیشك، کۆمپانیای چاپ و پەخشی نووسەر، ٢٠٠٧، ل٢٥

(٢) www.kurdclick.net

هەر دەر بارەی مو سوڵمانبوونی جووله کە و ۆ سەزانیی و پەیوە ندی خۆشیان لەگەڵ حاجی کاکە ئەحمەدی شێخدا، دووبەسەرهات دەگێڕنەوە:

یە کەم: حاجی کاك ئە حمەدی شێخ لە گەڵ جوولەکەیە کدا پەیوەندیـ یەکی زۆر با شی بووە و زۆر بەی جار ئەم جوولەکە یە لە کۆڕی حاجی کاك ئە حمەددا دادەنیـشێت. ڕۆژێکیان چەند کە سێکی نزیکی بە حاجی کاك ئەحمەد بە حاجی کاك ئەحمەد دەڵێن: بۆ کار ێك وا نا کەی کە ئەم جوولەکە یە بێ تە سەر ئایینی ئیـ سلام و واز لە ئایینەکەی خۆی بهێـنێت؟ حاجی کاك ئە حمەدیش هەر لە بەر چاوی ئەماندا بە کابرای جوولەکە دەڵێت: تۆ لەسەر ئەم ۆسەیە چی دەڵێی؟ کابرای جوولەکەش دەڵێ: وەڵڵاهی ئە گەر ئیـسلامەتی وە کو ئەوەبێت کە ئەما نە دەیـکەن، ئایینە کەی خۆم زۆر بە با شتر دەزانم، خۆ ئە گەر وەکو ئەوەی جەنابیشت بێت، بە خوا ئەوە ندە بەنرخە بە من ناکریێ!

حاجی کاك ئە حمەدیش ۆ سەکەی زۆر لا پە سەند دەبـ ێت و بە پێکەنینەوە پێیان دەڵێت: دەفەرموو ئەوەش وەڵام.

دووەم: دەگێڕ نەوە کاتی خۆی جوولەکە یەکی شاری سلێمانی هەبووە و لە ز ستانێکدا چووتە لای حاجی کاك ئە حمەدی شێخ خوالێی خۆشبێت، حاجی کاك ئەحمەد دەیەوێت بیکا تە مو سوڵمان و پێی دەڵێت: فلان، من زۆر حەز دە کەم کە دبـی بە مو سوڵمان؟ کابرای جوولەکەش دەڵێت: بەخوا من تاقەتی ئەم هەموو نوێژەم نییە کە ئێوە دەیکەن، ئێوە ڕۆژی پێنج جار نوێژ دەکەن و منیش ئەمەم پێ ناکرێت بەتایبەت من هەر لە ئێوارەوە دە نووم؟! کاك ئە حمەدیش پێ دەڵێت: باش تۆ نوێژی عیشا مەکە، کێشە نییە!؟ کابرای جوولە کەش دەڵێت: ئاخر من بەیانیانیش زوو خەبەرم نابێتەوە و ئە گەر هەڵیشـسم تا قەتم

نییه خۆم بەمە بەر ئەو ئاوە سارد و خۆم بشۆم؟! کاك ئەحمەدیش پێ دەڵێت: باش نوێژی بەیانیانیش مەکە، ئەویش کێشە نییە و تۆ تەنها سێ دانەیان بکە!؟ کابرای جوولەکە قسەی بۆ نامێنێتەوە و دەڵێت: ئەوە لەسەر دەستی تۆ شایەتومان دێنم دەبم بە موسوڵمان...

کابرای جوولەکەی تازە موسوڵمان، لەملاوئەولا ئەمە باس ئەکات و ئەبێ بە مقۆمقۆ و مەلاکان بە مە زۆر دڵگران دەبن و دەچنە لای کاك ئەحمەد و پێی دەڵێن: ئەمە وا نابێت، چۆن ڕێگە بەخۆت دەدەیت دەستکاری ئەرکانی دین بکەیت؟! حاجی کاك ئەحمەدیش پێیان دەڵێت: من بەتەنها خۆم لە پێنج فەرزەکە سیانیانم بە کابرا کردووە، فەرموون ئێوەش پیاوبن و دووانەکەی تری پێ بکەن! [1]

(ڕەشید شەوقی) لە یاددا شتەکانیدا دەنووسێت: ڕەفیق و خزمی خراپ، دەستیان کرد بە هاتوچۆ بۆکردنم بۆ ماڵەوە بەشەو. بە ڕۆژی جومعانیش بەیانی ئەهاتن بۆ لام بەدەستە و ئەیانبردم بۆ گەڕانی قەراخ شار. هەندێ جار بۆ چوونە گەڕەکی ئەیانووی ستبەبەن، نەدەچووم لەگەڵیان لەبەر سێ شت:

ئ- لەبەر ئەوەی کە دووژمنی دینەکەمن، بە پیسم ئەزانیین و لام ئێسکیان قوورس بوو.

ب- هەرچی پیاوخراپ و عەرەقخۆر هەبوو، لەو گەڕەکە کۆدەبوونەوە.

پ- زۆر شەڕ و کوشتار لەوێ ڕووی ئەدا، لام باش نەبوو.[2]

---

(١) ئەم بەسەرهاتە زۆر بڵاوە... ڕۆژی چوار شەممە ٢٠١٤/٨/٢١ لە مامۆستای هونەرمەند (خالید سەرکار) وەرگیراوە.

(٢) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٣٩-١٤٠

تەنانەت کار گەیشتووەتە ئەوەی کە پلان بۆ فڕاندنی ژنە جوولەکە دابنێن و دەنووسێت: قادربەگی هاوڕێی ڕەشیدشەوقی پلانی ئەوە بۆ خانم دادەڕێژێت کە یەکەم خۆمان ئامادە بکەین هەردووکمان شەوێك لەخەودا بیفڕێنین و دڵنیای بکەین کە بەڕاستی وەڵاممان بداتەوە. جا ئەگەر ماددە یەك بوو، ئەوا موسوڵمانی ئەکەین و ئەینێرینەوە بە سەلامەتی بێ دەستلێدان و بەوەقتی لە ماڵی باوکی بیت، وە ئەگەر دوو بوو، کچینیەکەی ئەبەین و بە ناسەلامەتی ئەینێرینەوە.[1]

لەپاش ١٩٤٨ەوە و ئەوکاتانەی کە سەرەتای گەڕانەوەی جوولەکەکانی کوردستان بۆ ئیسرائیل دەستی پێکردبوو، دەروازەیەك بۆ ئازادی جوولەکەکان ڕەخساوە و ئەوەتا سەرچڵی ڕەشید شەوقی دەگێڕێتەوە: ڕۆژێکی ساڵی ١٩٤٨ باوکم لە سلێمانی هاتەوە ماڵ و بەدایکمی وت: شەمەی سەیعقوب بە نیازی چوونە ئیسرائیلە و خواحافیزی لێ کردووە، ئەویش پێی وتووە: تۆ کابرایەکی بازرگان و دەوڵەمەندی بۆ چی وەزع لەخۆت تێك ئەدەیت و خۆت لە ناز و نیعمەت ئەکەی؟ ئەویش بە تووڕەیی وەڵامی داوەتەوە و وتویەتی: ڕەشیدەفەندی عەیبە بۆ تۆ ئەم قسانە ئەکەی! تۆ لافی نیشتیمانپەروەری لێ ئەدەیت، من ئامادەم دەست لە هەموو شت هەڵگرم و بە ژیانێکی هاکەزایی ڕازی بم لە پێناوی ئەوەی بچمەوە سەر ئەرز و ئاوی خۆم و شەرەف و کەرامەتم پارێزراوبێت.[2]

---

(١) بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ل١٥٢

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٤٠٦

پاشکۆ [1]

(١) ئەرشیفی (سدیقساڵح) لە بنکەی ژین
www.youtube.com/user/BBCArabicNews

ئەرشیفی جوولەکەکانی ئێراق لە ئەمەریکا

ئەرشیفی جوولەکەکانی ئێراق لە ئەمەریکا

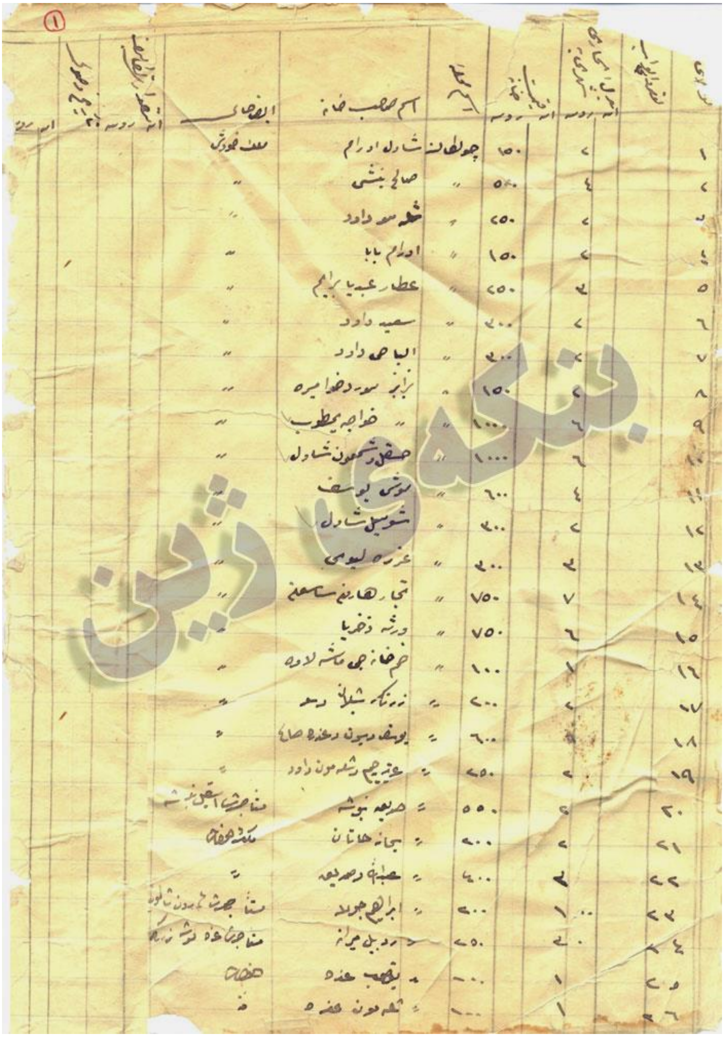

نرخی خانوو و ناوی کرێنشینەکانی شار

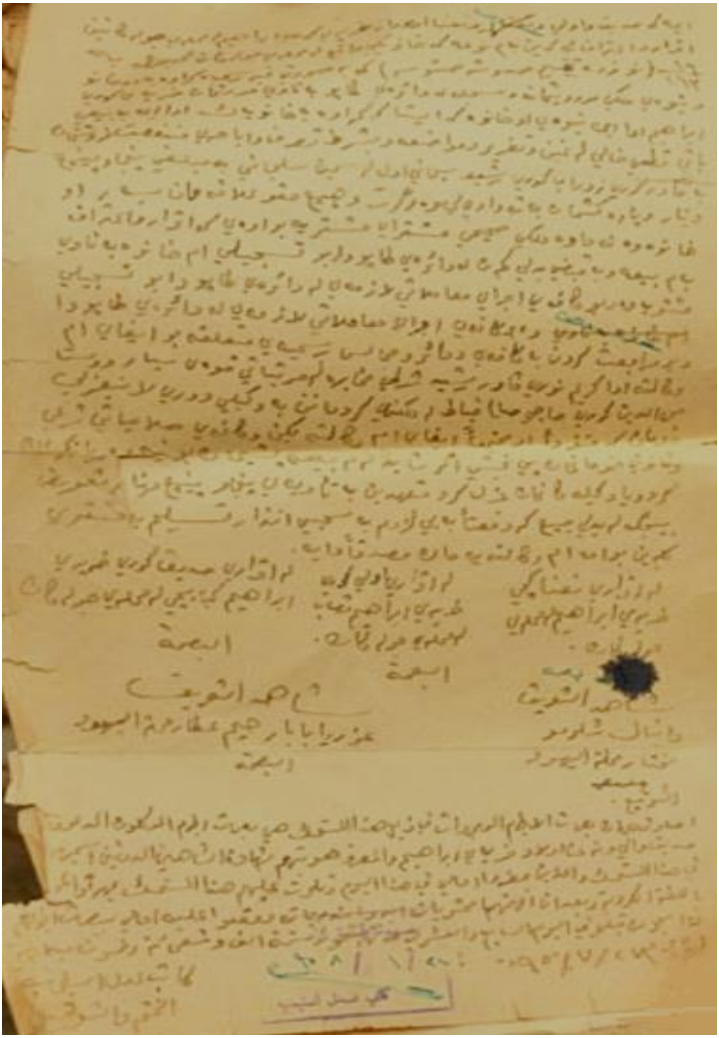

وێنەیەك لە گرێبەستی فرۆشتنی خانووی جوولەکە لە لای دادنووس

الحدرت التمنة ن
كم يرد الا ٣/٢ .

مراقبـــة الاموال المجمدة
في السليمانية

العدد ٤ / ٤٥ \ ٢ /١١/ ١٩٧٢ (٧١)
التاريخ – ١٦/١١/٩٧٥

الى – الامانة العامة للاموال المجمدة ببغداد
امانة الحقوق الدعاوى

م/ دعاوى

بالنظر لوجود اضابير عديدة بشأن دعاوى مختلفـــة حسمت في محكمة صلح السليمانية كما بادناه ورغم طلباتنا المتكـررة لم نحصل على نتيجـة تحصيل مبالغها واستنادا الى كتاب محكمـة صلح السليمانية المرقم ٤/٩٥١ في ١٥/٨/٩٧٢ بان اضبارات الدعاوى القديمـة اتلفت بسبب فيضان عام / ٩٥٧ تعذرت عليهـا اجابة طلبات تلك الدعاوى فعليه يرجى التفضل بالموافقـة بحفظ اضبارات تلك الدعوى لعدم الاستفادة من تنفيذ محتويات الاضبارات واعلامنا .

مراقب الاموال المجمدة

نسخة الى –
محكمـة صلح السليمانية – كتابكم اعلاه راجين التأييـد وشكرا .

رقم الدعوى	اسم المدين	اليهودي	المبلغ
٩٥١/٣٤٢	حمه كريم	يوحنا حيوم بزاز	١,٠٥٥ دينار
٩٥١/ ٤	نادر فتح الله	اسحق ساسون	١٠,٣٠٠ =
٩٥١/ ٧٦٢	حمه امين قادر	اسحق يوسف	٩,٥٠٠ =
٩٥١/ ١٩	محمود كريم	مالوم بنيامين ناحوم ملاحظة كتاب الامانة الحقوق الدعاوى ٤٢٦٩١ في ١٣/١١/٩٧٢	
٩٥١/ ٢٠	محمود احمد رسول	مالوم بنيامين ناحول ملاحظة كتاب الامانة العامة الدعاوى ٤٣٣٢٧ في ٢٠/١١/٩٧٢	
٩٥١/ ٢١	محمود كريم	مالوم بنيامين ملاحظة كتاب الامانة العامة ٤٢٦٨٨ في ١٣/١١/٩٧٢	
٩٥١/ ٥٠	صالح احمد	عزيز الياهو	٦/٠٠٠ دنانير
٩٥١/ ٩٧	فقي عزيز احمد	هارون يسو	٥٠/٠٠٠ =
٩٥١/ ٨٠٣	محمود عبدالله	هارون يوسف	٥٠/٠٠٠ =
٩٥١/ ١٠٤	محمود الحاج عبدالرحمن	شلمو سعيد	١٧/٥٠٠ =
٩٥١/ ٣٢٨	محمد كريم قادر	اولى بنا بزاز	٥١/٥٠٠ =
٩٥١/ ٣٦٤	حمه عبدالله	عزيز الياهو	٤/٩٠٠ =
٩٥١/ ٥٦٥	حسن خورشيد	شلمو سعيد بزاز	٢/٠٨٥ =
٩٥١/ ٦٣٩	حسن صوفي في	بنيامين ابراهيم	١/٧٥٠ =
٩٥١/ ٦٤٠	محمد امين حمه صالح	كذا	١/٥٠٠ =
٩٥١/ ٦٦٧	فتاح بارام	احمد حمه رضا	-.-
٩٥١/ ٦٧٦	محمود درويش صالح	شوميل دانيال	٤/٠٠٠ =

يتبع رجاء

چەند بەڵگەنامەیەکی دۆسییەی دادگا

— ٢ —

٩٥١/٢٨٦٧	مصطفى محمود	بنيامين ابراهيم	•
٩٥٠/١٩٥٥	شيخ احمد شيخ عيسى	لاوة يروبا	٧/٠٠٠ دينار
٩٥٠/١٣٢٤	ام خانـه	سيما نه ماشي	= ٢/٤٥٠
٩٥١/ ٨٢٢	مسحوقه عبدالله	سيمانه ماشي	•
٩٥١/ ٦٩٦	حمه امين خدر	يوحنا حيسوم	= ١/٠٢٤
٩٥١/ ٦٩٥	حمه شريف خاله تيه	كذا	= ٢/٨٧٠
٩٥١/ ٦٩٤	عبدالعزيز الحاج احمد	كذا	= ٧/١٧٥
٩٥١/ ٦٩٣	حمه مارف	كذا	= ١/٠٣٠
٩٥١/ ٦٨٣	قادر صوفي سعيد	بنيامين ابراهيم	= ٣/٢٥٠
٩٥١/ ٦٨٤ ٩٥١/ ٦٨٢	حمه كريم سعيد	كذا	= ١/٥٠٠
٩٥١/ ٦٧٨	الحاج ابراهيم روستم	شويل دانيال	= ١٠/٠٠٠
٩٥١/ ٧٦١	حمه عجم عبدالرحمن	اسحق يوسف بزاز	= ١/١٥٠
٩٥١/ ٧٦٠	حمه عارف كويخا فرج	اسحق يوسف	= ٣/٥٠٠
٩٥١/ ٧٥٤	حمه علي فرج	اورا م اسماعيل	•
٩٥١/ ٧٤٣	مجيد علي سوارة	حنوكه موشي	= ٢/٤٦٥
٩٥١/ ٧٤٢	كورجيه محمد كسولة	كذا	= ٢/٦٦٥
٩٥١/ ٧٤١	محمود علي شاسوار	سعيد اسحق	= ٧/٣٤٥
٩٥١/ ٧٤٠	حمه فرج حمه	كذا	•
٩٥١/ ٧٢٠	احمد فتح الله	يوحنا حيوم	•
٩٥١/ ٧١٩	شيخ مارف شيخ عثمان	يوحنا حيوم	= ٢/٥٠٠
٩٥١/ ٧١٨	صالح علي	كذا	= ٢/١٥٠
٩٥١/ ٧١٧	شيخ نوري شيخ احمد	كذا	= ٢/١٦٥
٩٥١/ ٧٠٣	حمه سعيد اورحمان	عزيز الياهو	= ٤/٠٠٠
٩٥١/ ٧٠٢	حمه خان ماما	كذا	= ٥/٤٠٠
٩٥١/ ٢٧٩ ٩٤٩/ ٢٧٩	فقي جلال عبدالرحمن	محمد قزاز	= ٨/٢٤٢
٩٥٢/ ٤٤٢	حمه امام عبدالله وعلي حمه امين	يوحنا حيوم	= ٤/٠٠٠
٩٥١/ ٤٤٥	زكيه سعيد	سيما نه ماشي	= ٤/٢٠٠
٩٥٠/ ١٨٣	احمد حمه خورشيد	اسحق شهت	•
٩٥٠/ ١٩٦	احمد عارف مصطفى	نهي شير موشي	•
٩٥١/ ٥٤٨	مصطفى ماني	شلمو سعيد	•

چەند بەڵگەنامەیەکی دۆسییەی دادگا

قائمة الاملاك والمرصات الموجودة في محلة سرشقام مركز السليمانية والعائدة لليهود المجمدة

نوع الملك	رقم الملك	اسم اليهودي	اسم المستاجر	بدل الايجار السنوي		الملاحظات
مقهى	مجدد	شميل دانيال	احمد عبدالله	٣/٠٠٠	دينار	.
=	٤٢/ ٢٤٨	شمعون شاوول	صالح سعيد دلفي	٠/٠٠٠	=	ادخل المقهى ضمن دار ٢٤٨/٤٢ الى المؤجر صالح
دار	١٦٣/١٠	شلومو هارون	اسماعيل حمه صالح نادر	٣/٥٠٠	=	.
=	١٦٤/١	اسحق ساسون	شيخ صالح شيخ على وشيخ كريم شيخ على	١٣/٥٠٠	=	.
=	١٣٠/١٤	نوري سبيانه	حمه عزيز حسن	٤٠/٠٠٠	=	بذمة المستاجر السابق مبالغ كثيرة
=	١٣٠/١٨	يعقوب حاخام وشلومو	حسن فرج	١٥/٠٠٠	=	.
=	١٦٤/٥	شيلان يوسف ويهودا زخريا	حمه امين حمه سعيد	٩/٧٥٠	=	بذمة المستاجر ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
=	١٦٣/٣٦	يوسف رحيم	محمد سعيد عبدالله	٣٠/٠٠٠	=	بذمة المستاجر مبالغ لايجار خمسة سنوات
=	١٦٥/١٠	سبيانه ماشي	سعيد حسن	٦/٦٠٠	=	بذمة المستاجر ايجار السنة السابقة /٩٦٥
=	١٦٥/٨	ابراهيم بابا وكلي نيسان	حمه غريب بارام	٦/٣٠٠	=	بذمة المستاجر ايجار السنتين /٩٦٤و ١٩٦٥
=	١٦٣/١٧	اسحق بينجويني وابراهيم نوفل	رعنا مصطفى وشيخ عمر شيخ عثمان	٦/٠٠٠	=	.
=	١٦٥/٢٣	ابراهيم اسماعيل بينجويني وبنيامين	على محمد كاني كويمي	١٣/٥٠٠	=	.
=	٢٤٤/٤٢	عزة الياهو	احمد سعيد فلاح	٢٧/٠٠٠	=	.
=	١٣٠/١٧	ياروبيانيسان	المتقاعد سعيد كريم	٢٧/٠٠٠	=	بذمة المستاجر ايجار السنة السابقة /٩٦٥
=	١٦و١٣٠/١٧	صالح منشي	حمه غريب حمه سعيد	٤/٠٠٠	=	.
=	١٤٩/٤٢	منشي حسقيل	عمر قادر	١٠/٢٠٠	=	.
=	٥٦٦/٧	يعقوب ابراهيم	ابراهيم رشيد	١٨/٠٠٠	=	.
=	١٦٣/١٣	عزيز يوحنا كوهين	عبدالرحمن حسن	٤/٠٠٠	=	.
=	١٦٣/٣٨	كوريل لاوة	درويش كريم مصطفى وحمه فارس على	٦/٦٠٠	=	.
=	١٦٣/١	قدوري بابا اسحق	شيخ صالح شيخ محمد	١٣/٥٠٠	=	.
=	١٦٥/١٣	بنيامين عزيز قصاب	طوحمه محمد	٩/٠٠٠	=	بذمتها ايجار السنة / ١٩٦٥
=	١٦٣/٤٢	شاوول داود وشيلان	ابراهيم محمد صالح	٢٥/٥٠٠	=	بذمة المستاجر ايجار سنين ٩٦٣و ٩٦٤و ١٩٦٥
=	١٦٥/٢٢	داود عقيبا	على محمد عامل تلفون	٩/٠٠٠	=	.
حانوت	١١٧/١٨	حاتان حسن يونا	نجيب الحاج مصطفى	١١/٥٠٠	=	.
دار	١٦٥/٢٠	ورثة داود عقيبة	حمه رمش محسروف	٧/٥٠٠	=	.
=	٢٦٤/٤٢	موشي الياهو	شيخ سعيد على وشيخ عبدالرحمن شيخ قادر	١٢/٠٠٠	=	.
حانوت	٩٨/٢	زخريا يهودا	شريف احمد وعمر سعيد عطار	١٢/٠٠٠	=	بذمتها ايجار السنة السابقة /٩٦٥
دار	١٦٤/١٤	عزريا شالوم وشلومو	شيخ صديق شيخ مصطفى	١٠/٠٠٠	=	.
حانوت	٤٢/ ١٤٩	منشي حسقيل وبنه	قادر زوراب	١/٠٠٠	=	بذمته ايجار السنة الماضية /٩٦٥

— صحيفة ٢ —

٣١	دار	١٦٥/١٢	سلمان اسحق واسقيل	خليفة كريم درويش محمد	١٣/٥٠٠	دينار	.
٣٢	=	٤٢/٢	شميل دانيال	نوري محمد صالح	١٢/٢٥٠	=	بذمته السنة أجرة إيجار ٩٦٢ و٩٦٣ و٩٦٤ و٦٥
٣٣	=	١٦٤/١٥	رحيم بنوك	شوق عبدالرحمن شوق امين	١٠/٠٠٠	=	.
٣٤	حانوت	٢٣ و١٦٦/٢٥	ميرموشي شميل	عصمت علي صالح	٦/٠٠٠	=	.
٣٥	دار	١٦٣/٢٦	شلومو داود رحيم	بهيه احمد ورثة جديدقو	٦/٠٠٠	=	بذمتها ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
٣٦	=	١٣٠/٢٠	شاوول اورام	حسن عارف احمد	١٢/٠٠٠	=	بذمته ايجار ٩٦٢ و٩٦٣ و٩٦٤ و١٩٦٥
٣٧	=	١٦٣/٢٠	ميره موشي شميل	وهاب مصطفى متقاعد وغفور عبدالوهاب	٣٠/٠٠٠	=	بذمتها ايجار ٩٦٣ و٩٦٤ و١٩٦٥
٣٨	=	١٤٣/٤٢	ميره خدوره	علي شريف وجدول فارس	٧٠/٠٠٠	=	بذمتها ايجار السنة السابقة /٩٦٥
٣٩	=	٥٦٦/٥	صديق حبكه	طالع بكر فراش	٣٢/٥٠٠	=	بذمته ايجار السنة /٩٦٥ السابقة
٤٠	=	١٣٠/٢١	حاتان وشركاه	خالد نجم	٦٠/٠٠٠	=	بذمتها ايجار ٩٦٢ و٩٦٣ و٩٦٤ و١٩٦٥.
٤١	=	١٣ و١٤٧/٤٢	نوري سيمانه وحاتان	امينه محمود وخانم سيد علي	٢/٥٠٠	=	.
٤٢	=	٢٦٢/٤٢	ابراهيم الياهو وبله شيره	ورثة عارف محمد جايجي	١٣/٢٥٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
٤٣	=	١٦٣/٣٤	رفائيل ابراهيم	احمد شاسوار	٢٤/٠٠٠	=	.
٤٤	=	١٦٣/٣٢	دانيال شلومو	احمد خليفة ورشيد تقي محمد	١٤/٠٠٠	=	بذمتها ايجار السنة السابقة /٩٦٥
٤٥	=	١٦٣/٤٠	روبين موشي ودانيال شلومو	حمه رشيد شاسوار	٢٨/٥٠٠	=	بذمته ايجار ٩٦٢ و٩٦٣ و٩٦٤ و١٩٦٥
٤٦	حانوت وغرفتين	مجدد	شميل دانيال	اسماعيل حمه طلع نادر	١/٢٠٠	=	.
٤٧	دار	١٦٣/٢٨	رحيم داود	كريم مصطفى نادر	٨/٥٠٠	=	.
٤٨	=	١٦٥/٢١	ورثة كاكعزورو	علي عبدالله	٧/٥٠٠	=	.
٤٩	=	٢٤٨/٤٢	شمعون شاوول عبديا	صالح سيد دلبي	١٣/٠٠٠	=	.
٥٠	=	١٣٠/١٥	سيمانه ماشي	رشيد كريم وعارف ناصر	١٥/٠٠٠	=	.
٥١	=	١٦٣/٦	صديق يوسف وماما ابراهيم	محمد البيد علي	٩/٠٠٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
٥٢	=	١٦٣/٢٤	نسيم اسحق وشركائه	فاطمة خاتون محي الدين وورثة روستم محمد	١٣/٠٠٠	=	.
٥٣	دار (مختار)	٢/٤٢	عبده وشركاه	ملا شيخ عبدالكريم شيخ محمد	٩٤/٥٠٠	=	.
٥٤	دار	١٣٠/١١	ميخائيل شميل	عبدالله احمد حسانش	١٦/٠٠٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
٥٥	=	١٣٦/٤١	كاكه ياربيا ونيسان	حمه احمد حسين	١٠/٠٠٠	=	.
٥٦	=	١٦٥/١٥	موشي [illegible] شلومو	حمه طالع عبدالرحمن	٦/٦٠٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة /١٩٦٥
٥٧	=	١٦٣/١٣٢	دانيال شلومو	غزن عوا محمد	١/٥٠٠	=	كذا
٥٨	=	١٦٣/٤٢	رحيم ليلى	شيخ عزيز سعيد	٦/٠٠٠	=	كذا
٥٩	=	١٦٤/١٦	عزريا وشلومو	نصرالدين شريف	٦/٠٠٠	=	[illegible] .
٦٠	كنيسة	١٦٣/١٥	جمعية اليهود	محمد اغا غني وصالح عبدالله	٦/٦٠٠	=	.

((يتبع ر جاءً))

— صحيفة / ٣ —

٦١	دار مشاع	٢٥و ٩٦٥/٢٧	يوده اسقيل بابا هارون	محمد شهاب حسن	٢/٠٠٠ دينار		بذمته ايجار السنة السابقة / ٩٦٥
٦٢	دار	١٦٤/٧	ساسون زخريا	صالح امين جايجى	١٣/٢٥٠	=	بذمته ايجار السنتين ٩٦٤و ١٩٦٥
٦٣	=	١٦٤/١١٤	عزريا وشلومو وشركائه	شيخ صديق شيخ مصطفى	٥/٠٠٠	=	·
٦٤	=	١٢٣/٩	صديق حاتان وسيمانه وشركائه	شيخ صالح سيدفتح الله وعارف عارف	١٨/٠٠٠	=	·
٦٥	عرصة بناء	١٦٥/١٥	سعيديا وشركائه	على احمد قادر	٥/٠٠٠	=	·
٦٦	دار	١٦٥/١	ميشه ميخائيل	حسين محى الدين	١٥/٠٠٠	=	·
٦٧	=	٢٦٢/١٤٢	سيمانه باروخ وشركائه	حسين عزيز قصاب	٥/٥٠٠	=	·
٦٨	=	١٦٣/٤٢	شميل داود وشهلان	فرج ملا رشيد	١/٢٠٠	=	·
٦٩	عرصة دار	١٦٣/١١٧	ابراهيم نوفل	على غفور خليفة كريم	٤/٥٠٠	=	·
٧٠	=	١٦٣/١١٩	صديق اولى نعمتا	روستم محمد صالح	٣/٦٠٠	=	·
٧١	=	٥٦٦/٦	يوسف عبده	مصطفى عزيز	٦/٥٠٠	=	·
٧٢	=	٢٦٤/١٤٢	منشى الياهو	حاجى حمه كريم قره لوغانى	٧/٠٠٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة / ١٩٦٥
٧٣	=	١٦٤/٠	اسحق يعقوب تامار	حمه امين عباس وحمه صالح حمه امين	٤/٨٠٠	=	·
٧٤	=	١٤٩/١٤٢	نورى سيمانه وحاتان	حمه امين على واحمد ملا على	٦/٩٠٠	=	·
٧٥	عرصة مطع	١٦٥/٧	موشى نفتالى	حسن فرج	٢/٧٥٠	=	·
٧٦	عرصة دار	١٦٣/١١٩	سعيد داود	شيخ رضا شيخ رسول	٣/٠٠٠	=	·
٧٧	كنيسة	١٦٣/١٥	جماعة اليهود	حمه عبدالقادر وحمه خورشيد	٣/٨٠٠	=	بذمتهما ايجار السنة السابقة / ٩٦٥
٧٨	كنيسة	١٦٣/١٥	=	محمود قادر	٧/٥٠٠	=	بذمته ايجار السنة السابقة / ١٩٦٥
٧٩	عرصة دار	٥٦٦/١	رفائيل ابراهيم	احمد عارف كناس	٢٠/٥٠٠	=	·
٨٠	كنيسة	١٦٣/١٥	جماعة اليهود	عبدالله جوهر	٩/٠٠٠	=	·
٨١	عرصة دار	٥٦٦/٦	ميرمردخاى	جبار حمه ملا و ... صالح وكريم حاجى احمد	٢٥/٠٠٠	=	بذمتهم ايجار السنة السابقة / ٩٦٥
٨٢	=	٥٦٦/٨	كذا	مصطفى احمد رشيد كريم	٢٠/٠٠٠	=	بذمتهما ايجار السنة السابقة / ١٩٦٥

(املاك اليهود المجمدة)
في مركز لواء السليمانية

سەرچاوەکان

١. قورئانی پیرۆز
٢. ئاین و تاید فه ئاینی یەکان له کورد ستان، مير هرداد ئ یزەدی، وەرگێڕا نی: کامەران فەهمی، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری (ی.ن.ك)، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٢
٣. بنـچینەکانی کورد و چەند و تارێکی کوردنا سی، مینۆر سکی، وەرگێڕا نی: د. نەجاتی عه بدوڵڵا، له بڵاوکراوه کانی مه‌کتەبی بیر و هۆ شیاری، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٠٧
٤. بووژا نەوەی مێژووی زانا یانی کورد له ڕێگەی دە ستخەتەکانیانەوە- بەرگی پێنجەم، چاپی یەکەم، ٢٠٠٣
٥. بە سەرهاتووی کا کە ڕە شید شەوقی، ئا مادەکردنی: سدیق ساڵح، بەڕێوەبەرا یەتی گ شتی چاپ و بڵاوکرد نەوە، چاپی یه کەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٣
٦. په ندی پێ شینان، شێخ محه مه‌دی خاڵ، چاپی چوارەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧
٧. په ندی پێشینان و ڤ سەی نه ستەقی کوردی، د. شوکریە ڕە سووڵ، و: دکتۆر شوکریە ڕەسووڵ و جلال تەقی، چاپخانەی الادیب، بەغدا، ١٩٨٤
٨. په ندی پێ شینانی کورد، ئا مادەکردنی: زەکیە ڕە شید محمد، شوێنی چاپ: چوارچرا، چاپی١، وەزارەتی ڕۆشنبیریی، ٢٠١٣
٩. پەندی پێشینانی کوردی، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی٢، چاپی یه کەم، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، ١٩٨٧
١٠. پەندی کوردی، عومەر شێخەڵا دەشتەکی، بەرگی٣، چاپخانەی دار الرسالە، بەغدا، ١٩٨٥
١١. تاریخی سلێمانی و وڵا تی، محمد ئەمین زەکی، چاپخانەی النجاح، بە غدا، ١٩٣٩

١٢. تد فەی مظفر یە، ئۆ سکارمان، پێ شەکی و ساخکردنەوە و هێنا نە سەر ڕێنوو سی کوردی: هێمن موکر یانی، چاپی دووەم، بڵاو کراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٦
١٣. تۆ مارێکی شارەوانی ی سلێمانی ١٩١٩-١٩٢٢، ساخکردنەوەی: سدیق ساڵح، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی هەفتەنامەی سلێمانی نوێ، سلێمانی، ٢٠٠٢
١٤. جولە کە، دا نا عو سمان حە سن، پڕۆژەی هـ یوا بۆ چاپ و بڵاوکرد نەوە، چ٢، ٢٠١١
١٥. جولەکەکانی شاری سلێمانی، بەرزان ئە حمەد کوردە، چاپخانەی ڕوون، لە بڵاوکراوە کانی بە شی ڕو ناکبیری مەک تەبی ڕێکخ ستنی ی ن ك، سلێمانی، ٢٠٠٧
١٦. جولەکەکانی کوردستان، ئەحمەد باوەڕ، چاپی یە کەم، چاپخانەی وەزارە تی ڕۆشنبیری، ٢٠٠٠
١٧. جووله کەکانی کورد ستان، بەختیار محە ممەد ئەمین عو سمان دواوە یی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١١
١٨. جوگرافیای کوردستان، عەبدوڵڵا غەفور، سلێمانی، ٢٠٠٠
١٩. جووە کانی کورد ستان، ئۆرا شۆرتس بێیری، و: گۆران سەباح، دەز گای ئاراس، هەولێر، ٢٠١٣
٢٠. چمکێك لە مێژووی کورد (گەشتەکەی فرەیزەر بۆ کورد ستان و میزۆپۆتامـیا ساڵی ١٨٣٤)، جعفر الخیاط، و: ئومێد ئاشنا، سلێمانی، ١٩٩٦
٢١. چەردەباسێك لەبارەی کوردانەوە، میهردادی ئیزەدی، و: ئەمین شوان، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٧
٢٢. چەند مەڵۆیەك لە شارای فۆلکلۆری کوردی، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، دەز گای ڕۆ شنبیری و بڵاوکرد نەوەی کوردی، چاپخانەی (الز مان)، بە غدا، ١٩٨٦
٢٣. چەپکێ لە گوڵا ڵە سوورەی شارەزوور، ع لی شارەزووری، چاپخانەی الحوادپ، بەغدا، ١٩٨٢

٢٤. خورجێن، ئه حمد مد مد میرزا ڕۆ ستەمی، بڵاوکراوه کانی ئن ستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢
٢٥. دوو با بەت لەبارەی بیرو شیعری حاجی قادری کۆی یەوە، محه مەدی مەلاکەریم، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨
٢٦. دوو ساڵ لە کوردستان، دبلیۆ ئارهەی، وەرگێڕا نی: لوقمان باپیر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠
٢٧. د یوانی ز یوەر، مەحموود ز یوەر، دەز گای چاپ و بڵاوکرد نەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣
٢٨. د یوانی نالی، لێکۆڵی نەوەو لێکدا نەوەی: مەلا ع بدلکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی کوردستان، سنه، ١٣٨٠
٢٩. د یوانی عەلی باپیر ئا غا (کەمالی)، ئا مادەکردن و ساغکردنەوەو پێ شەکی بۆنووسینی: کەمال عەلی باپیر، پێدا چوونەوەی مامۆستا شوکور م ستەفا، دار الشؤون الثقافة العامة
٣٠. دیوانی مەلا پەرێشان، فتحعلی حیدری زیباجوئی، کرماشاه، ١٩٥٦
٣١. ڕ شتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەر گەکانی ١-٤، دەز گای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥
٣٢. ڕاو و شکار، عەبدول غەفوور مەلا عەلی، چاپخانەی وەزاره تی ڕۆ شنبیریی، هەولێر، ٢٠٠٨
٣٣. ڕ شتەی مرواری، عەلا ئەدین سەجادی، بەر گەکانی٥-٨، دەز گای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥
٣٤. ژن لە بە سەرهات و چیرۆکی فۆلک لۆریی کوردی یدا، سەلام مەنمی، چاپی یەکەم: چاپخانەی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٤
٣٥. سەرجەم پەندەکانی پیرەمێرد، کۆکردنەوە و ساغکردنەوەی: فائق هۆ شیار، م ستەفا ساڵح کەریم، مەحمود ئه حمەد محه مەد، محه مەد نووری تۆفیق، ئەحمەد زرنگ، چ٢، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٧
٣٦. سلێمانی شاره گه شاوەکەم، جەمال با بان، بەرگی١-٢، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٢

٣٧. سلێمانی شاره گه شاوەکەم, جمال با بان، بەرگی٣, دەز گای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی, ٢٠٠٠

٣٨. سلێمانی شاره گه شاوەکەم, جمال با بان، بەرگی چوار, چاپی دووەم، دەزگای ئاراس, هەولێر, ٢٠١٢

٣٩. سلێمانی له ئەدەبی فۆلک لۆردا، پرۆفیـ سۆر شوکریه ره سولّ، له بڵاوکراوه کانی ئذ ستیتیوتی که لەپووری کورد، چاپی یه کەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی

٤٠. سلێمانی له بیرەوەریەکانمدا، عەباس مەلا ئیبراهیم حافظ (وەستا عەبا سی دارتاش) ؟ ، ١٩٩٩

٤١. سولەیمانی شەکره شارەکەم، د.حوسێن محەمەد عەزیز، له بڵاوکراوه کانی هەفتەنامەی سلێمانی نوێ، چاپی یەکەم، ئۆفسێتی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٣

٤٢. سەفەرنامەی هێ نری بێ ندەر، هێ نری بێ ندەر، وەرگێرا نی لەفار سییەوە: ئەبوبەکر خۆشناو، خانەی وەرگێڕان، سلێمانی ، ٢٠٠٦

٤٣. شێخ مەحموودی قاره مان و دەوڵەته کەی خوارووی کورد ستان، مح مد ڕەسول هاوار، بەرگ١، لەندەن ١٩٩٠

٤٤. شاری سلێمانی ململانێی گروپه کۆمەڵایەتییەکان ١٨٢٠–١٩٢٠، مامۆستا جەعفەر، له بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین، سلێمانی، ٢٠٠٦

٤٥. شاری سلێمانی ململانێی گروپەکۆمەڵایەتیەکان ١٨٢٠–١٩٢٠، مامۆ ستا جەعفەر، چاپی سێیەم، له بڵاوکراوەکانی دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، سلێمانی، ٢٠١٤

٤٦. شاری سلێمانی ١٩١٨–١٩٣٢، ئاکۆ عەبدول کەریم شوانی، چاپی یه کەم، سلێمانی، ٢٠٠٢

٤٧. شاری سلێمانی، ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕه شه، بەرگی١، دار الحرية للطباعة، ١٩٨٧

٤٨. شاری سلێمانی، ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕه شه، بەرگی٢، دار الحرية للطباعة، ١٩٨٧

٤٩. شەجەرەی بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی (بنەماڵە دێرینەکانی سلێمانی لە ذێوان ساڵانی ١٧٨٤–١٩١٤) کۆکرد نەوە و ساخکردنەوە و ئامادەکردنی: عبدالخالد صابر (مامۆستا خالد)، چاپی دووەم، چاپخانەی (گرین گلوری) بەیروت، ٢٠١٠
٥٠. گەشتنامەی ڕیچ بۆ کوردستان، کلۆدیوس جێمس ڕیچ، وەرگێڕانی: محەمەد حەمە باقی، بڵاو کراوەی ئاراس، چاپی سێیەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢
٥١. گەشتنامەی میسیۆنێرێك بۆ ناچەکانی کەرکووك و سلێمانی ساڵی ١٨٧٨، وەرگێڕانی: نەجاتی عەبدوڵلا، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٨
٥٢. کورد، تورك، عەرەب، سیسیل جۆن ئیدمۆندس، وەرگێڕانی: حامید گەورهەر، دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس، چاپی دووەم، هەولێر، ٢٠٠٤
٥٣. مێژووی ئارامیەکان لە کوردستان دا، شاسوار. خ. هەرشەمی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی٢، سلێمانی، ١٩٩٩
٥٤. کۆبەرهەم ١١، جەمال نەبەز، چاپی دووەم، زنجیرەی لێکۆڵینەوە زانستییەکان، هەولێر، ٢٠١٠
٥٥. کانی خومان (چیرۆکی فۆلکلۆری خۆشناوەتی)، هێمن عومەر خۆشناو، ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣
٥٦. گاڵتەو گەپ و داذ سقەی کوردەواری، جەمال بابان، بڵاوکراوەکانی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی (شڤان) سلێمانی، ٢٠١٠
٥٧. گۆرانیبێژە نەمرەکان، باکووری، بەشی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١
٥٨. گەنجینەی گۆرانی کوردی، کۆکردنەوە و ئامادەکردنی، عڎمان شارباژێڕی، دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی، مطبعة الزمان، بغداد، ١٩٨٥
٥٩. لەسەرگوزشتەکانی ژیان، شێخ موحەممەد خاڵ، لەبڵاوکراوەکانی پرۆژەی تیشك، کۆمپانیای چاپ و پەخشی نووسەر، ٢٠٠٧

٦٠. مرۆڤ و ئایینەکان، میشێل مالرۆب، وەرگێڕانی: هیوا مەلا عەلی سورەدێیی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٦
٦١. مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلادین سەجادی، چاپخانەی مەعاریف، چاپی ٢، بەغدا، ١٩٧١
٦٢. مێژووی دامەزراندنی ئێزگە، باکووری، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠٠٩
٦٣. نەریت و کلتووری کوردی، زەکیە ڕەشید محەمەد، بەڕێوەبەرێتیی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢
٦٤. واتەو و وەڵێنا، جەمال بێدار، بەرگی١، چاپخانەی ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٤
٦٥. هۆنراوە و چیرۆکی فۆلکلۆریی کوردەواری، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئەژین، سلێمانی، ٢٠٠٠

٦٦. فەرهەنگی هەمبانە بۆرینە، هەژار، چاپ، سوم، انتشارات سروش، تهران، ١٣٨١
٦٧. الادیان و المذاهب بالعراق، رشید الخیون، منشورات الجمل، الطبعة٢، بغداد، ٢٠٠٧
٦٨. تأریخ السلیمانیه و انحائها، محمد أمین زکی، ت: الملا جمیل بندی الروزبیانی، الطبعة١، بغداد، ١٩٥١
٦٩. خلاصة تاریخ الکرد و کردستان، محمد امین زکی، ترجمة: محمد علی عونی، القاهرة، ١٩٣٩
٧٠. رحلة المستشرق الى العراق و سوريا و فلسطين، الرحالة الهولندي الدكتور: ليونهارت راوولف، ترجمة: سليم طه التكريتي، بغداد، ١٩٧٨
٧١. المدارس اليهودية و الايرانية في العراق، الدكتور فاضل البراك، مطبعة دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٤
٧٢. رحلة متنكر الى بلاد مابين النهرين و كوردستان، تأليف: ميجر سون، ترجمة: فؤاد جميل، الطبعة١، ج١، بغداد، ١٩٧٠

٧٣. رحلة متنكر الى بلاد مابين النهرين و كوردستان، تأليف: ميجر سون، ترجمة: فؤاد جميل، الطبعة١، ج٢، بغداد، ١٩٧١
٧٤. المملكة العراقية، وزارة الشؤن الاجتماعية، مديرية النفوس العامة، احصاء السكان لسنة ١٩٤٧، ج٢، لواء الموصل- لواء كركوك- لواء السليمانية- لواء اربيل، بغداد، ١٩٥٤
٧٥. مذكرات فؤاد عارف، تقديم وتعليق: الدكتور كمال مظهر احمد، الجزء ١، ٢٠٠٩
٧٦. نزهة الفكر، تأليف: أحمد محمد الحضراوي المكي الهاشمي، حققه: محمد المصري، القسم الأول، دمشق، ١٩٩٦
٧٧. يهود كردستان، اريك براور و رافائيل پاتاى، ترجمة: شاخوان كركوكي و عبدالرزاق بوتاني، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربيل، ٢٠٠٢
٧٨. يهود كردستان و رؤسائهم القبليون، مردخاي زاكن، ترجمة: سعاد محمد، منشورات مؤسسة ژين، مطبعة شڤان، السليمانية، ٢٠١١
٧٩. اليهود والمواطنة العراقية، د.كاظم حبيب، مؤسسة حمدى للطباعة والنشر، السليمانية، ٢٠٠٦
٨٠. اليهود العراقيون- لمحات تأريخية، احمد سوسة (بحث مقدم الى ندوة مركز الدراسات الفلسطينية)، بغداد، ١٩٧٧

٨١. ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە٤ی ساڵی ١٩٢٠
٨٢. ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە١٠ی ساڵی١٩٢٠
٨٣. ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ژمارە١٤ی ساڵی ١٩٢٠
٨٤. ڕۆژنامەی ژیان، بەشی یەکەم، ژمارەکانی١-٨١، ئامادەکردنی: سدیق ساڵح و ڕەفیق ساڵح، سلێمانی، ژمارە٢٣ی١٩٢٦
٨٥. ڕۆژنامەی امید استقلال، ژمارە ١٢، ساڵی ١، ١٣٤٠
٨٦. ڕۆژنامەی هاوڵاتی (عێراق وێڵی ئەرشیفی جوولەکەکانە) ژمارە ٦٢٤ ی ٢٠١٠/٢/٥

٨٧. ڕۆژنا مەی ژ یان، بە شی چوارەم، ژمارە کانی٣٢١–٤٠٠، ئا مادەکردنی: سدیق سالح و ڕەفیق ساڵح، سلێمانی، ٢٠٠٥، ژمارە٣٤٧ی١٩٣٢
٨٨. ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٥٠٨، ساڵی ١٩٨٠
٨٩. ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٥٠٩، ساڵی ١٩٨٠
٩٠. ڕۆژنامەی ژیان، ژمارە ٢٨٧ی ساڵی ١٩٣١
٩١. ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ٢٧–٧–٢٠٠٠ ژمارە ٢٢٠٩ چۆن لە مێژووی قەرەداخ دەدوێین؟ عەتا قەرەداغی

٩٢. گۆڤار کەلەپووری کورد، ژمارە ١٢، ڕۆژەکانی هەفتە، محەمەد مەردان
٩٣. گۆڤاری سلێمانی، ژمارە ١١–١٢، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠١، نووسینێکی ئەکرەم ساڵح ڕەشە
٩٤. گۆ ڤاری سلێمانی، ژ مارە ٧، ٢٠٠٠، ئەو سای جولە کەکان لە سلێمانی و ئێستایان لە ئیسرائیل لەگەڵ ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە.
٩٥. گۆڤاری ئیسرائیل–کورد، ژمارە١ی ساڵی ٢٠٠٩ (بەرزانی ئە حمەد کوردە لەسەر جوولەکەکانی سلێمانی دەنووسێت)
٩٦. گۆ ڤاری (ڕۆ شنبیری نوێ) ژ مارە ١٢٠، ساڵی ١٩٨٨، سلێمانی لە ساڵی ١٩٣٤دا، نووسینی: د. کوردستانی موکریانی
٩٧. گۆڤاری ئیـسرائیل– کورد، ژ مارە١ی ساڵی ٢٠٠٩ (کەما یەتی جوولە کە لە کوردستانی عێراقدا، داوود خاکی)
٩٨. گۆڤاری ئیسرائیل–کورد، ژمارە٥ی ساڵی ٢٠٠٩ (جوولەکەکانی کوردستان کەلتوورێکی ئایینی و پڕمانا، ئا: کۆژین ئەحمەد)
٩٩. گۆڤاری هەڵەبجە، ژمارە، ١٨، ساڵی ٢٠٠٩، ل٣٦ بابەتی (سەرەتای هاتنی جوولەکە بۆ کوردستان، نووسینی: عادل سدیق)
١٠٠. مجلة کاروان، العدد ٥٤، السلیمانیة دراسة في جغرافیتها التأریخیة، فؤاد حمه خورشید.

101. wikipedia.org
102. ar.wikipedia.org
103. www.binkeyjin.com
104. www.saradistribution.com
105. www.thejc.com
106. www.kurdclick.net
107. BBCArabicNews
108. www.facebook.com/Slemani.Photos
109. The Jews of Kurdistan, Ora Schwartz Beeri, 2003, England, p12-13

١١٠. بڕوانا مەی دەر چوونی تەلە بەکان (بەڕێوەبەرا یەتی پەوەردەی مەڵبە ندی سلێمانی)

١١١. سێ بەڵگەنامەی تایبەت بە ئیفادەوەرگرتن لە چەند تۆمەتبارێك (محە ممەد مەردان)

١١٢. چاوپێکەوتن لەگەڵ (مامۆستا زەکێ) ڕۆژی یەکشەممە ٢٠١٣/١/٢٠

١١٣. چاوپێکەوتن لە گەڵ (مەلا نووری عەلی ما ستاو) ڕۆژی پێنج شەممە ٢٠١٣/٦/٢٠

١١٤. چاوپێکەوتن لەگەڵ (عوسمانی خاڵە حسە) ڕۆژی ٢٠٠٢/٢/١٤

١١٥. چاوپێکەوتن لە گەڵ مامۆ ستا (محە ممەد باقی سەعید م ستەفا) ڕۆژی ٢٠١٣/٤/٢٣

١١٦. چاوپێکەوتن لەگەڵ (د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ) ڕۆژی ٢٠١٤/٨/١١

١١٧. چاوپێکەوتن لەگەڵ (ئەکرەمی ساڵحی ڕەشە) ڕۆژی ٢٠١٤/٧/٢٠

١١٨. دەستنووسێکی بیرەوەریی هونەرمەند (عومەری کەریم ئاغا)

١١٩. دەستنووسێکی هۆنراوەکانی مەلا پەرێشانی دینەوەری

١٢٠. نامەیەکی (جەمال بابان) بۆ لێکۆڵەر، ڕۆژی ٢٠١٣/٣/١٠ لە وەڵا می چەند پرسیارێکدا

١٢١. بەرنا مەی دیرۆ کی کەناڵی ئا سمانی گەلی کورد ستان، لە سیٚ بە شدا بەرنامەکی سەبارەت بە جوولەکەکانی کوردستان.

ئیندێکس

(ناوی شێوێنەکان)

ئاکرێ: ٩٨

ئەلبالا: ٢٣٣

ئەڵمانیا: ١١٥

ئەمەریکا: ١١٢، ٢٥٧

ئێراق (عێراق): ١٢، ٣٧، ٣٨، ٥٢، ٨٩، ١١٤، ١١٩، ١٦١، ٢٠٣، ٢٠٣

ئیـ سرائیل: ٦، ٨، ١٣، ١٥، ١٦، ٢٦، ٣٧، ٤٢، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨، ١١١، ١١٢، ١٨٦، ١٨٩، ١٩٠، ٢٣٢، ٢٥٤

بابل: ١٢

بانە: ٥١

بەغدا: ١٨، ٨٦، ٨٩، ٩٧، ١٠١، ١٠٥، ١١٩، ١٨٣، ١٨٧، ٢٢٩

بێتواتە: ١٥٩

پێنجوێن: ٧٣، ٨٣

تکریت: ٥١

دەرگەزێن: ٢١، ٥٢، ١٢١

دیالە: ٥١

ڕووباری گوزان: ١٣

سابوونکەران: ٥٢، ١٤٢، ١٤٥

ساڵحیە: ١٠١

سەرشەقام: ٢١، ٥٢، ٧٥

سەقز: ٥١

سلێمانی: ٥، ٦، ٩، ١٠، ١٧، ١٨، ٢٠، ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٢٨، ٢٩، ٣١، ٣٢، ٣٤، ٣٦، ٣٧، ٣٨، ٥١، ٥٢، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٦١، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٤، ٧٥، ٧٧، ٨٢، ٨٣،

٨٤، ٨٥، ٨٦، ٨٩، ٩٣، ١٠١، ١٠٤، ١٠٧، ١١٢، ١١٤، ١١٥، ١٢٠، ١٢١، ١٢٤، ١٦٢، ١٦٥، ١٦٨، ١٨٦، ١٨٨، ١٨٩، ١٩٠، ١٩٣، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ٢٠٨، ٢١٦، ٢٢١، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٩، ٢٣١، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٧، ٢٤٢، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢، ٢٥٤،

سنە: ٥١، ١٨٤

سینەما (ڕەشید): ٨٦

سینەما (سیروان): ٨١

شارەزوور: ٥١، ٢١١

شێخ عەباس: ٥٢، ٥٩، ١٦٦، ١٦٧،

شێخ هەباس (شێخەباس): ٦١

چوارباغ (چوارباخ): ٢١، ٥٢، ٥٣، ٧٦

چێشتخانەی (تارا): ٨١

حەوزە وشکەکە: ٧٣

گەڕەکی جوو لەکان: ٩، ٢١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٨، ٦٠، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٦٤، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٨، ٧٤، ٩٤، ١٢١، ١٧١، ١٧٢، ١٧٦، ١٨٦

گردی گۆڕە جوولەکە:٥٥

گۆڕستانی شێخ مارف: ١٠١

گۆیژە: ٢١، ٥٢، ٥٣

عەمادی: ١٨٤

فەلەستین: ١٢، ١٩٦، ٢٠٥، ٢١٢

قاوەخانەی سەرچیمەن: ٥٢

قەرەداغ: ١٧، ١٩، ٢٠، ٨٣، ١١٤، ٢٠٦، ٢٢٧

قەلاچوالان: ١٨، ١٩، ٢٥، ٥١، ٧٢

قوتابخانەی (خالیدیە): ١٢١

قوتابخانەی (خانزاد): ٥٤

قوتابخانەی (ڕوشدییەی عەسکەری): ١٢٠

قوتابخانەی (عراقیة– زهراء): ١٢٠

قوتابخانەی (غازی): ١٢٠
قوتابخانەی (کرمانجی بنەڕەتی): ٥٤
قوتابخانەی (لورا خضوري): ١١٩
قوتابخانەی (ئەیوبی): ٩، ١٢٠، ١٢٤
قودس: ١٦٠، ٢٠٢
کانی با: ١٦٦، ١٦٧
کانێسکان: ٢١، ٥٢، ٥٣
کەرکووك: ١٤، ١٥، ٥١، ٧٣، ١١٥، ٢٤٠
کورد ستان: ٥، ١١، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ٥١، ٥٣، ٧١، ٧٦، ٧٧، ٨٩، ٩٧، ١٠٠، ١٠٤، ١١٣، ١٥٩، ١٩٦، ٢١٥، ٢٢١، ٢٣١، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٤
کوچەی جوولەکان: ٢١
کۆڵانی ئەحمەدی: ٧٣
مەلعەبەکە: ٥٥
مەڵکەندی: ١٨، ٢١، ٥٢، ٥٣
مزگەوتی (ئەحمەدی): ٢٣٥
مهاباد: ٥١
مۆسکۆ: ٨٦
میدیا: ١٤
ناتالیا: ١١٢
ناوەندی (سلێمانی): ١٢٤
نەخۆشخانەی بەغدا (مدینة الطب): ١٠٠
نەینەوا: ١٥
هەڵەبجە: ١٧، ٧٣، ٩٣، ١٠٠، ٢٣٥
هەمەدان: ١٦، ٥١
هەولێر: ١٣، ٥١، ١٩٥، ١٩٦
وڵوبە: ٥٢

(ناوی کەسایەتییەکان)

اريك براور: ٧١، ٧٦

اسحاق عبدا: ١٣١

ئادەم: ٨١

ئستر: ١٦

ئەبوو عەلی ئیبن سینا: ١١٧

ئەحەی کڕنوو: ٢٣٣

ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ: ١١٤

ئەحمەد ئەفەندی کوڕی حاجی فەرەج: ١٢٢

ئەریك براوەر: ٢٢٥

ئەسمەر: ٩٨، ٩٩

ئەسیناس: ١٥

ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕەشە: ٢٣٥

ئەمین زەکی بەگ: ١٨، ١١٩

ئەورام: ١١٥، ١٨٥

ئەوڕەحمان بەگی بابان (نفووس): ١١٧

ئەولیا: ١٨٥

ئەیدلمان: ٢٢٤

ئوسو: ٧٩

ئیبراهیم پاشا: ١٨

ئیبراهیم دانیال: ١١٦

ئیبراهیم کوڕی گووری: ٢٤١

ئیدمۆندس: ٣٦، ٥٢

ئیسحاق: ٥٤، ١١٢، ١١٤، ١١٥، ١١٦، ١٥٢، ١٥٨، ٢٥٠

ئیسماعیل حاجی ڕەسوڵ: ١٥٩
ئیلیا: ١٦
بابا قەرەداغی: ١١٤، ١١٦
باجی ڕەحمە: ٧٤
باروخ: ١١٦، ١٣٩، ١٥٥، ٢٤٥
باشێ: ٩٧، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٨، ١٧٩، ١٨٢، ١٨٤
باکووری: ٨٩، ١٠١
بەختیار محەممەد ئەمین: ١٥٩
بەهێ ئیبراهیم: ٩٨
برایم جۆڵا: ١١٥
بنەی بانی: ١١٥
بنیامین: ١٤٠، ١٥٦، ٢٢٥
تایەر بابان: ١٢٤
پاشای دەلال: ١١٦
پیرەمێرد: ٢٠٠، ٢٠١، ٢٠٤
جەمال بابان: ١١٧، ١٢٤
جریوە: ٨٠، ٢٣٥
جیمس فلکس جونز: ٢٨
حاتان: ٥٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٧
حاجی سەعدوون: ٢٢٨، ٢٢٩
حاجی کاك ئەحمەدی شێخ: ٥٤، ٢٥٢، ٢٥٣
حاخام خواجە میرە ئەفەندی: ١١٤
حایووم: ٩٠، ٩١
حەسەن بنۆشێ: ١١٤
حەسقیل: ١١٦، ١٢١
حەکیم برایم: ٩٥، ١١٧، ١١٨، ١٧٤
حەمەپاشای جاف: ٢٢٦

حەمەی کوڕی وەستا عەبدوڵڵای پینەچی: ٢٣٤
حەنەنیا: ٢٢٨، ٢٢٩
حی داود: ١١٥
حسقیل حیاکە: ١٣٦، ١٥٤
حیکەی یرمیا: ١١٦
حیم حسفیل: ١٣٣
حیم صفر: ١٣٤
خانم: ٩٧، ١٧١، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٧، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٤، ٢٥٤
خانمی حەکیم برایم: ٩٥
خانی حاجی عەبدوڵڵا: ٢٤٢
خەنی ڕەشید نانەوا: ١٦٤، ٢٢٤، ٢٤٩
خواجە بابا: ١١٤، ١١٥
خواجە بنە: ١١٤
خواجە حەسەن بنۆشێ: ١١٤
خواجە دانە: ١١٤
خواجە دودە: ١١٥
خواجە ڕەحیم لەیلا زەرنگەر: ١١٤
خواجەساڵح بنۆشێ: ١١٤
خواجە سەلمان سەڕڕاف: ١١٤
خواجە عەبدە: ١١٥
خواجە عەزیز لەیلا زەرنگەر: ١١٤
خواجە لاوە: ٧٥
خواجە میخائیل: ١١٦
خواجە نەسیمی عەتتار: ٧٧
خواجە وسووی بەزاز: ٧٥
خواجە یەعقوب: ١١٤
خواجە ئیسحاق پێنجوێنی: ١١٤

خواجه ئیسحاق موعەللییم: ١١٤
خواجه ئیسحاق ئاشیر: ١١٤
خۆخێ موشێ: ٩٨
د. بێستوون: ٧٤، ١٨٥، ٢٣٥
د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ: ١١١، ١١٢، ١٦٢، ٢١٦
د. کوردستان موکریانی: ٣٧
دانیار: ١٨٥، ٢٤٠
دانیاڵ: ١٤
دایکی جەمال: ٩٩، ١٠٠، ١٠١، ١٠٢، ١١٠، ١١١
دبلیۆ ئارهەی: ٢١٥
ژاك ڕیتۆرێ: ٣٠، ٣٨
ربعی کەمال: ٢١٦
ڕەحلە: ٩٤
ڕەحلۆ: ١٧٤، ١٧٦، ١٧٧
ڕەحیم ئەفەندی: ٢٤٥
ڕەحیمە جوو: ٧٧، ٨٦
ڕەسوڵ مام خدر بێتواتی: ١٥٩
ڕەشید شەوقی: ٦٠، ٩٤، ٩٥، ١١٨، ١٧١، ١٧٥، ١٨٤، ٢٣٦، ٢٥٣، ٢٥٤
ڕەشید ئەفەندی کوڕی مەعرووف ئاغا: ١٢٢
ڕەفائیلی زەڕنگەر: ١٢٤
ڕەیحان: ٦٠
ڕوبین ئیسحق: ١١٦
ڕوفائیل: ٧٢
ڕیچ: ١٨، ٢٠، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣٨
زایەر بەگ: ٢٢٦، ٢٢٧
زەکیە ڕەشید محەمەد: ٨٣، ٨٥
زەیۆمەر: ٢٢٨

زكی صديق رحمين: ١٤٥
زێوەر: ١٠٤، ٢٢٣
ساسۆن کەرکووکی: ١١٥
ساسون موش الياهوحای: ١٤٩
سامۆئیل بارزانی: ١٥
سامیر: ١٢
سەبیلەی مام بنشی: ١١٥
سەعدە ئیسحاق: ٥٤
سەعید زەکی: ١٢٣
سەعید ئەفەندی: ٢٣٨، ٢٤٢
سەمحە: ٩٤، ١٧٦، ١٧٧
سەید سەعدوون: ٢٢٧، ٢٢٨
سدیق بنحاس: ١١٦
سدیقساڵح: ٢٦، ٢٩، ٥٣
سلمان عبده: ١٣٧
سلێمان پاشا: ١٨، ١٩
سلێمان ئیسحاق: ١١٥
سیمانەی حاتان: ١١٥
سێوە: ١٠
سیوەی موشی: ١١٦
شا سلێمان: ١٥
شاول عەزریا: ١١٦
شائول حەسقیل: ١١٦
شەلمانسەری سێیەم: ١٣
شەومیر: ٨٦
شومیل میخائیل شوقیل: ١٣٤، ١٥٧
شومیل پرخە: ١١٥

شێخ حسامەدین: ٢٣٥

شێخ سەعید: ١٠٧

شێخ عەبدوڵڵا: ١٨٠

شێخ قادری حەفید: ١١٤

شێخ مارفی نۆدێیی: ١٠١

شێخ مەحموود: ٣٥، ١٠٢، ١٠٧، ١١٣، ١١٤، ١١٥

شێخ محەممەدی خاڵ: ١١٧، ٢٥٠

شێخ مستەفا: ٢٥١

صدیق اسرائیل: ١٢٨

کامیل کاکەمین: ٩٧

کوریل: ١١٥

گاوران:

گەورێل: ١٨٥

گوریل: ١٨٥

گوڵێ: ٩٤

عبدالعزیز یوسف: ١٣٥

عەباس مەلا ئیبراهیم: ٢٣١

عەبە دیا: ٢٥٠، ٢٥١

عەبدەی ئیسحاق: ١١٦

عەبدولعەزیز: ٩٦، ١٢٢، ١٥٣، ١٧٢، ١٣٦

عەبدولغەفوور مەلا عەلی: ١٦٨

عەبدوڵڵا لەیلی: ١٨٠

عەبدی بچووك: ٨١

عەبدی گەورە: ٨١

عەتا قەرەداغی: ٢٢٧

عەزە جوو: ٨٠

عەزیز چالو: ١٢١

عەلائەدین سەجادی: ١١٨، ١٩٥، ٢٢٥
عەلی شێخ فەرەج: ١٠٧
عەلی ئەستێرە: ٩٦، ١٧٢، ١٧٤، ٢٣٦
عەلی ئەفەندی: ٩٧
عزرەیای بابا ڕەحیم: ١١٥
عزیز میرە: ١٥٠
عوزێر ئەفەندی: ١٨٨
عوسمانی خاڵە حسە: ٨٩، ١٦٤، ١٦٧
عومەر دزەیی: ١١٢
عومەر ئیبراهیم: ١٣
عومەری کەریم ئاغا: ٢٣٤
عیزەتی فاتە: ٢٥٠
عیززەت بەگی وەسمان پاشا: ١١٤
فاتیمە عەبدوڵڵا حەمەد دواوەیی: ١٥٩
فایەق مەعرووف بەگ: ٩٦
فائیق: ٢٣٦
فەرحە: ٦٠، ١٠١، ١١٠، ١١١، ١١٨، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٢
فەرحەی ژنی عەزە: ١١٧
فرێزەر: ٢٧، ٢٨، ٢٤٥
فوئاد عارف: ١٠١
قادر بەگ: ٩٥، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٦، ١٨٣، ٢٣٦، ٢٥٤
قالە شەلی کاك تۆفیق: ٩٠
قەدووری: ١١٦، ١٢١
کاکەی یەرمیا: ١١٦
کەریمی ئەلەکە: ١١٣
کەمال ڕەئوف محەممەد: ١٠٢، ١٠٧
کەمالی کەریم بەگ: ١١٢

کمال صالح صدیق: ١٢٦

لیك لاما: ٢٩، ٣٠، ٣٨

ماری موشێ: ٩٨

مەحموود پاشا: ١٨

مەحموودی شلك: ٩٠

مەزالە: ٩٤، ٩٦، ١٧٢

مەلا مەحموود: ١٦٢

مەلا مستەفا: ١١٢، ٢٣٢

مەلا نووری عەلی ماستاو: ٧٤، ١٦٤، ١٦٦

مەلا ئەمین: ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٤٠، ٢٤٢، ٢٤٣

مەلاپەرێشان: ٢١٨

مەولەوی: ٧٣

محەمەد ئەنوەر ئەفەندی: ١٢٢

محەممەد باقی سەعید مستەفا: ١٢٠، ١٧١

محەممەد بەگی فەتاح بەگی جاف: ١١٤

محەممەد حسەین: ٢٤٦

مستەفا ئەفەندی کوڕی ڕەشید ئەفەندی: ١٢٢

مچە حاجی: ٨٩

منش سبیلە منش: ١٤٧

مۆردەخای: ١٦

موش بابا موش: ١٤٦

موش صالح: ١٢٥

مووسەوی مەملەکەت: ١١٤

مووشی خزرە:١١٦

مووشی ئەلیا: ١١٦

مێجەرسۆن: ٣١، ٣٢، ٣٦، ٣٨، ٧٣

میخائیل بانەیی: ١١٥

میرە موشی: ١١٥، ١٧٠
میرە ئیبراهیم: ١٢٤
میرزا فەرەجی حاجی شەریف: ١١٤
میرشالوم: ١٤١، ١٥٦
مینە شێخ سەبیلە: ١١٢
مینۆرسکی: ٣٥، ٣٩
میهرداد ئێزەدی: ١٣
میون عبده اسحق: ١٤٤، ١٥٨
ناجی صدیق رحمین: ١٤٢
ناجی ئەفەندی کوڕی مستەفا ئەفەندی: ١٢٢
نازدار: ٩٨، ٩٩، ١٨٥، ٢٤٩
نالی: ٦١
نەبووخەزنەسر: ١٢
نەسیم ئیسحاق: ١١٦
نعیم دانیال: ١٣٠
نعیم عبدالله عزیز: ١٤٨
نووری: ٨٠
هاروون: ٥٤، ١١٦
هەنووکە کوڕی بابا ئەلباو: ٢٣٨، ٢٤٠، ٢٤١
هێنری بێندەر: ٢٤٨
وەستا عەباسی دارتاش:
وەفایی:١٠٩
وەنەوشە: ١١٧، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٨، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٤
ویسەی کوتاڵفرۆش: ٨٠
یاقوب: ٧٧
یەحیا: ١٧٢، ٢٣٦
یەعقوب عەبدوڵلا: ١٢٤

یەهودا: ٨٠

یوسف: ١١٥، ١٣٨، ١٥٥، ١٨٥

یونس: ١٥